

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTŘEJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIRÍ FÁREK, PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PAVEL MÁŠA, MILOŠ POJAR,
PAVEL PŠEJA, MICHAEL ROMANCOV,
JIRÍ SCHNEIDER, IVO ŠLOSARČIK,
JIRÍ ŠTĚPANOVSÝ, FILIP TESAŘ,
JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ,
ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 4/2007 ROČNÍK XXXI

	STR.
SVĚTOZOR	2
EVROPSKÁ UNIE A JEJÍ SOUSEDÉ / -zz-	3
EVROPSKÁ POLITIKA SOUSEDSTVÍ	
GENEZE A PERSPEKTIVY EVROPSKÉ POLITIKY SOUSEDSTVÍ / Michal Thim	4
HRA NA VZORNÉ SOUSEDY / Pavel Máša	6
FRANCIE A JIŽNÍ DIMENZE EVROPSKÉ POLITIKY SOUSEDSTVÍ / Eliška Tomalová	9
POSTAVENÍ NOVÝCH ČLENSKÝCH STÁTŮ V EVROPSKÉ POLITICE SOUSEDSTVÍ / Elsa Tulmets	11
EVROPSKÁ SOUSEDSKÁ POLITIKA: ŠATY PODLE JEDNOHO STŘIHU / Jiří Schneider	13
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
EXISTUJE ČESKÁ VÝCHODNÍ POLITIKA? / Petr Kratochvíl	16
VZTAHY A PROBLÉMY	
STŘEDOMOŘÍ A EVROPSKÁ UNIE: BARCELONSKÝ PROCES VE VÝVOJI / Adriana Bašovská	19
KDYŽ VELMOCI ŘEKNOU NE... PRÁVO VETA V RADĚ BEZPEČNOSTI OSN / Veronika Bílková	21
ZEMĚMI SVĚTA	
TÁDŽIKISTÁN V ROCE 2006: ZMĚNA, NEBO KONTINUITA? / Nicolas Franckx	25
PARLAMENTNÍ VOLBY V ESTONSKU / Iivi Zájedová, Adéla Havránková	27
VOLNÁ TRIBUNA	
INTELEKTUÁLNÍ VLIV VE VÝZKUMU MEZINÁRODNÍ POLITIKY / Petr Drulák	30
POSTOJE SASKÝCH PODNIKATELŮ VŮČI ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE A ČESKÉ REPUBLICE / Lukáš Novotný	32
RECENZE	
TERORISMUS. VÁLKA PROTI STÁTŮ / Veronika Bílková	37
DĚJINY STŘEDNÍ EVROPY / Ivona Řezanková	39

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Afrika – kontinent, který nás zklamal ▶ *Rozvojová spolupráce mezi Českou republikou a zeměmi subsaharské Afriky* ▶ *Současná Angola: od marxistického satelitu k perspektivní regionální velmoci* ▶ *Afrika aneb Klamný obraz politické mapy kontinentu* ▶ *Metaforický střet o Evropu: Havel vs. Klaus* ▶ *Kosovské dilemy slovenskej diplomacie* ▶ *Prezidentské volby ve Francii*

1. – v Paříži byl oficiálně zahájen Mezinárodní polární rok. Příštích dvanáct měsíců bude centrem pozornosti výzkum klimatických změn v Arktidě a Antarktidě.

2. – rozhovory mezi Srby a kosovskými Albánci ve Vídni skončily bez konkrétní dohody.

2. – italská vláda premiéra Romana Prodiho dostala důvěru i ve Sněmovně poslanců a přestála tak krizi kvůli zahraniční politice.

2. – Velká Británie oznámila, že do začátku dubna stáhne z Bosny všech svých 600 členů vojenského kontingentu Evropské unie.

2. – čečenský parlament potvrdil ve funkci prezidenta proruského Ramzana Kadyrova.

2. – polský vicepremiér Roman Giertych vyzval k úplnému zákazu potratů v celé Evropské unii.

4. – Pákistán úspěšně vyzkoušel raketu krátkého doletu schopnou nést jadernou hlavici. Raketa Abdalí typ země-země má dolet kolem 200 km.

4. – proběhly parlamentní volby v Estonsku. Zvítězili reformisté současného premiéra Andrusa Ansipa s 27,8 procenta hlasů, když získali 31 mandátů ve 101členném parlamentu. Jako druhá se s 26 procenty hlasů a 29 mandáty umístila levicově-populistická Estonská strana středu.

6. – síly NATO zahájily dosud největší ofenzivu proti Tálibánu o síle 4500 mužů Aliance a 1000 afghánských vojáků.

7. – prezident Polska a Ukrajiny se dohodli na prodloužení ukrajinského ropovodu Oděsa–Brody do polského města Plock nedaleko Varšavy. Ropovod by měl snížit závislost Polska na dodávkách ruské ropy.

7. – ve volbách do zákonodárního shromáždění v Severním Irsku získaly nejvíce mandátů protestantská Demokratická unionistická strana (36) a katolická strana Sinn Fein (28).

8. – americký prezident George W. Bush návštěvou Kolumbie zahájil cestu po Latinské Americe. Navštívil Brazílii, Uruguay, Guatemala a Mexiko. Jedním z cílů jeho cesty bylo omezit vliv venezuelského prezidenta Huga Cháveze, který podle svých slov věnoval Latinské Americe přes 1,6 miliardy dolarů. Bush před cestou oznámil, že USA hodlají do regionu vložit asi 385 milionů dolarů.

8. – marocká policie zatkla jednoho z klíčových podezřelých z účasti na atentátech v Casabance v roce 2003 a zřejmě i v Madridu v roce 2004, údajného šéfa ozbrojeného křídla Marocké islámské bojující skupiny Saada Hasajního.

8. – nový velitel amerických sil v Iráku generál David Petraeus prohlásil, že bez politického vyjednávání a následného usmíření všech náboženských i etnických frakcí se situace v zemi nezmění.

8.–9. – summit EU v Bruselu stanovil úkol omezit do roku 2020 emise skleníkových plynů členských zemí o pětinu, zvýšit podíl obnovitelných energií do roku 2020 na 20 procent, zvýšit využití biopaliv v dopravě o 10 procent. Pokud jde o jadernou energii, respektuje Unie volbu každého státu, je však nutné zvýšit bezpečnost jaderných elektráren i uložení odpadu. Dále se summit mj. usnesl nahradit v brzké době žárovky úspornějšími svítilny a redukovat iníjni byrokracii o čtvrtinu, tedy o 20 miliard eur.

12. – generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer uvedl pro britský deník Financial Times, že další posilování amerického protiraketového deštníku by mohlo rozdělit Severoatlantickou alianci. Přiznal však také, že Evropa plánuje spustit celosvětový obranný systém založený na americkém.

13. – ruský prezident Vladimir Putin se ve Vatikánu setkal s papežem Benediktem XVI. Jednali mj. o zlepšení vztahů mezi katolíky a pravoslavy.

14. – v Palestině byla vytvořena nová vláda národní jednoty ze zástupců Hamásu a Fatahu.

14. – rakouská vláda rozhodla o snížení věku aktivního volebního práva na 16 let.

15. – Senát Kongresu USA odmítl plán demokratů na lhůtu pro stažení většiny vojáků do 31. března 2008. Prezident Bush již dříve pohrozil, že termín odsunu bude vetovat.

15. – ruský prezident Vladimir Putin podepsal v Aténách s Řeckem a Bulharskem smlouvu o vybudování ropovodu z černomořského Burgasu do řeckého přístavu Alexandropolis v délce 280 km.

16. – německá kancléřka Angela Merkelová přiletěla na dvou denní návštěvu Polska. Cílem je zlepšit vztahy mezi oběma zeměmi. Ve Varšavě se postavila proti požadavkům německých vyhnanců. Jednala o evropské ústavě i o za-

mýšlené americké raketové základně v Polsku.

16. – čínský parlament schválil zákon o ochraně soukromého majetku. Prošel i zákon, který počínaje rokem 2008 ukončí do pěti let preferenční daňovou politiku vůči zahraničním firmám.

16.–17. – se konal summit skupiny G 8 v německé Postupimi. Věnoval se životnímu prostředí. Čína v rámci svého rozvoje nehodlá omezit emise oxidu uhličitého. USA během jednání odmítly dva ze šesti bodů programu na ochranu životního prostředí.

17. – nová palestinská vláda získala důvěru parlamentu. Nehodlá uznat existenci Izraele a vzdát se násilí. Izrael proto vládu neuzná. Představitelé Spojených států uvedli, že budou jednat jen se členy vlády z Fatahu.

18. – parlamentní volby ve Finsku vyhrála Strana středu s 23 procenty a 51 mandátů, druhá skončila konzervativní Národní koaliční strana s 22 procenty a 50 mandátů, třetí sociální demokracie s 21 procenty a 45 mandátů.

20. – bývalý irácký viceprezident Tahá Jasín Ramadán byl popraven za účast na masakru v Dudžailu.

20. – britská armáda předala Iráčanům důležitou základnu v Basfé.

22. – generální tajemník OSN Pan Ki-mun přicestoval neohlášeně do Bagdádu. Při jednáních s premiérem Núríem Málíkím vybuchla ve střezené zóně puma.

23. – Irán zadržel údajně ve svých teritoriálních vodách britskou fregatu Cornwall s patnáctičlennou posádkou vojenského námořnictva. Námořníci se zúčastnili rutinní obchodní kontrolní operace, při níž pátrali po lodích s pašovanými auty. Irán obvinil Brity ze špionáže. Podle satelitních údajů plula loď v iráckých teritoriálních vodách.

23. – starosta Londýna Ken Livingstone se omluvil za roli britské metropole v obchodu s otroky.

23. – americká Sněmovna reprezentantů schválila návrh zákona, který obsahuje ustanovení o nejpозdějším datu odchodu bojových jednotek USA z Iráku na září 2008.

24. – k 50. výročí evropské integrace přijali prezident a premiéři členských států EU speciální deklaraci. Podepsali ji za všechny německá kancléřka Angela Merkelová, předseda Evropského parlamentu Hans-Gert Pöttering a předseda Evropské komise José Barosso. Pro výhrady

Velké Británie, Polska a Česka není v deklaraci zmínka o evropské ústavě, ale jen odkazy na změny, které mají Unii přinést „obnovou společný základ“ do roku 2009.

26. – japonský premiér Šinzo Abe se po mezinárodní kritice omluvil za sexuální zneužívání žen japonskými vojáky za 2. světové války.

26. – francouzský ministr vnitra Nicolas Sarkozy odstoupil z funkce, aby se mohl naplno připravit na získání prezidentského úřadu.

26. – Egyptané schválili v referendu návrh na změnu ústavy. Podle 34 dodatků mj. dostane policie větší pravomoci, omezuje se vznik nových politických stran na náboženských základech, při sčítání hlasů ve volbách nebude muset být soudní dohled.

27. – Rusko a Lotyšsko uzavřely smlouvu o státních hranicích mezi oběma zeměmi.

28. – americký prezident George W. Bush nabídl svému ruskému protějšku Vladimíru Putinovi „podrobnou diskusi o protiraketové základně v Polsku a Česku“.

28. – bylo zveřejněno, že podle diplomatických zdrojů obnoví EU vstupní jednání s Tureckem, která jsou od června na mrtvém bodě. V dubnu mají být zahájena jednání o podnikání a průmyslové politice.

29. – šéf zahraniční politiky EU Javier Solana vyzval v Evropském parlamentu požadavek, aby země EU sladily výkon své suverenity v otázkách bezpečnosti s „celkovým bezpečnostním zájmem EU“. Podotkl, že systém jako americký radarový deštník může ovlivnit vztahy s Ruskem, a vyzval, aby se o štítu hovořilo v NATO.

29. – zástupci arabských zemí na pravidelném summitu Ligy arabských států v Rijádu obnovili pět let starý mírový plán na urovnání sporů s Izraelem. Plán počítá se stažením Izraele do hranic před rokem 1967, uznáním nezávislého palestinského státu s hlavním městem ve východním Jeruzalémě a spravedlivým vyřešením otázky palestinských uprchlíků. Na oplátku bude uznán židovský stát a uzavřen arabsko-izraelský konflikt.

30. – ministři zahraničí EU v Brémách dosáhli kompromisu, který všem 27 států Unie umožní postavit se za návrh OSN na omezenou samostatnost Kosova s přechodným dohledem mezinárodního společenství.

2. – rakouská vláda se vyslovila pro zřízení rakousko-české parlamentní komise, která

by měla přispět k vyřešení sporu kolem Temelína.

4. – prezident Václav Klaus odletěl do USA na týdenní oficiální návštěvu. Jednal mj. o možnosti zrušit

vstupní víza pro Čechy při cestách do Spojených států.

13. – Evropská komise pohrozila dopisem ministru životního prostředí Martinu Bursíkovi, že Česko může přijít až o šest miliard korun, které jsou určeny na výstavbu čističek odpadních vod. Příčinou jsou přílišná délka smluv, které uzavírají města s provozovateli čističek, a neprůhledná výběrová řízení.

14. – Senát Kongresu USA schválil, aby se pro spojení USA k bez-

vízovému styku zvýšil limit zamítnutých žádostí o vízum ze tří na deset procent.

19. – američtí kongresmani z výboru pro energetiku a obchod se obrátili na českého prezidenta Václava Klause s žádostí, aby je seznámil se svými názory na problematiku klimatických změn. Klaus v podstatě opakoval své záporné stanovisko o vlivu lidské činnosti na změny klimatu. Republikáni jeho argumenty nepoužili, pouze je dali k dispozici.

26. – Evropská komise oznámila, že Česku neudělí pro léta 2008–2012 povolenku na vypuštění 102 milionů tun oxidu uhličitého do ovzdušší za rok, jak žádala česká vláda. Je ochotna povolit maximálně 86,8 milionu tun.

28. – vláda schválila nótu, kterou souhlasně odpoví na žádost o vyjednávání o umístění radarové základny USA na českém území. První američtí experti přijedou v dubnu. Jednání budou zřejmě trvat až do konce roku.

Evropská unie a její sousedé

V Evropské unii se zabývá dobrým sousedstvím hned několik institucí. Evropská rada, Komise i Parlament už v roce 2003 formálně vyjádřily svůj zájem v dokumentu nazvaném *Širší evropské sousedství*, o necelý rok později, v květnu 2004, vznikl manifest či strategický dokument *European Neighbourhood Policy* a po něm řada dalších akčních programů, doporučení a nařízení, z nichž stojí za připomenutí včetně grafiky *Legislativní usnesení Evropského parlamentu a Rady o obecných ustanoveních o zřízení Evropského nástroje sousedství a partnerství KOM(2004)(0628-C6-0129/2004-2004/2004/0219(COD))*.

Kdo dokáže rozluštit všechny kódy Evropské unie, včetně posledně zmíněného z 6/7 2006, pochopí, že varování, které nechtěně nabídl Benita Ferrero-Waldnerová už o dva roky dříve, když hovořila o *...potenciálu posunout vztahy EU se zeměmi, kterých se to týká, vpřed, nabídnout ...sdílení míru, stability a prosperity, nebo ...mnohem hlubší spolupráci, postupnou integraci do některých politik a programů EU v závislosti na naplňování předpokladů*, nebo dokonce i o *...zabránění vytváření nových dělení v Evropě*, je varováním nejen před nekonečným potenciálem evropských bratrovražedných nedorozumění, ale i před tím, že slova mohou zůstat jen slovy, nemusí po nich následovat činy a popletený jazyk evropských byrokratů nemusí být ničím jiným než popisem zbožných přání. Navíc, z hlediska gramatiky, vyjadřovanými v pasivních tvarech slovesných.

Jisté nelze odmítnout vůli, vyjádřenou ještě před velkým rozšířením Evropské unie v roce 2004, znovu manifestačně potvrdit naději na budoucí spolupráci a sdílení společných hodnot, mezi kterými jsou považovány za hlavní svoboda, demokracie, respektování lidských práv a vláda zákona. Nemůžeme také opomenout, že první strategický dokument z května 2004 byl výzvou, aby různé evropské země, bez ohledu na jejich možné budoucí členství v Evropské unii a schopnosti přijímat závazky z této předpokládané budoucnosti vyplývající, spolu vycházely *po sousedsku*. To znamená, že by měly spolupracovat na politické úrovni a při zajišťování bezpečnosti, ale také v oblasti ekonomické a sociální, a to s ohledem na vzájemně výhodné vztahy, avšak jen do té míry, aby tato spolupráce nenahrazovala členství v Evropské unii.

Snad stojí za připomenutí, že podle dokumentů o *Evropské politice sousedství* se tato vize neměla týkat Norska, Islandu, Lichtenštejnska a Švýcarska, států jihovýchodní Evropy, o kterých se předpokládalo, že diskuse s nimi bude nebo je zahrnuta do předvstupních dohod (Rumunska, Bulharska, Chorvatska a také Turecko), ale také a zejména Srbska a Černé Hory (včetně Kosova), Bosny a Hercegoviny, Makedonie a Albánie. Zato se však politika dobrého sousedství měla týkat Ruska (Ruské federace), Ukrajiny, Běloruska a Moldavska, na Kavkazu Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie, a v evropském Středozeří či Středozeří Alžírsko, Libye, Izraele, Jordánska, Libanonu, Maroka, Sýrie, Tuniska a palestinských území (tzv. barcelonský proces).

Potom následovalo zpracování, jak je v Evropské unii administrativním zvykem, dnes už několika akčních plánů, které měly být inspirací pro vedení politického dialogu a dialogu o hospodářském a sociálním rozvoji, včetně zásad svobodnějšího obchodování. A měly také iniciovat těsnější spolupráci v oblasti spravedlnosti, ochrany hranic, regulace migrace, boje proti terorismu, organizovanému zločinu atd. Na tyto akční plány a dialog, nebo úředněji *externí asistenční programy*, byly vyčleněny z rozpočtu Evropské unie finanční prostředky už pro období 2004–2006, ale i pro léta 2007–2013, a na jejich spotřebování měli mít nárok všichni do

programu Evropské politiky sousedství začlenění. Nejpodrobněji se o tom pojednávalo v dokumentu *Postoj EP k politice sousedství*, kde v čl. 2, odstavci 2, pod písmeny a–z je na dvacet devět témat, někdy velmi volně formulovaných (*podpora udržitelného rozvoje ve všech ohledech*), až se zdá, že dokument je natolik rozsáhlý a všeobjímající, že by mohl být zanechán minulosti jen jako další papírový pomník evropských struktur. Také pravidelně zpracovávané zprávy tvoří velkou část agendy různých institucí EU, které se věnují evropskému sousedství, a tak je nejzajímavějším čtením přehled *Partnerských zemí a jejich sousedů*, ve kterém nenajdeme Českou a třeba Rakouskou republiku, nebo další země *staré Evropy*, ale naopak většinu členských zemí rozšiřující se Evropy po roce 2004 a 2007.

Českou republiku jistě zajímá povaha sousedství s Ruskou federací (několikrát v různých dokumentech nazývanou Ruskem), ale přece jen se zdá, že z celé politiky sousedství se u nás budeme bavit spíše o Schengenském procesu, protože ten, vzhledem k naléhání na striktní dodržování ustanovení o hraničních kontrolách a vízovém režimu, ve skutečnosti brání uskutečňování mnohých témat politiky dobrého sousedství, jak je definují doporučení Evropské unie.

Málokdy si dostatečně uvědomujeme, že Evropská unie a vše, co s ní souvisí, včetně onoho trvale diskutovaného problému rozšiřování na další státy, země a regiony, je také vstřebáváním pospolitostí lidí, ve kterých oslovení *sousedko* a *sousedě* bývalo běžnější a srozumitelnější než občanky a občané. Protože zatím není slovo *sousedství* vhodné pro Evropskou ústavní smlouvu, snad by se jeho definice nebo alespoň odkaz na jeho etymologii mohly dostat do dalších dokumentů, ve kterých se rozlišuje sousedství a partnerství. To by v Evropské unii pomohlo pochopit, že se nejedná jen o *Nachbar*, *neighbour*, *voisin* nebo *coceð*, ale i o *komšu*, *džár* nebo u nás *paštuno*, *hāng xóm*. Porozumět tomu, že nejde jen o hranice států jakoby národních, ale i o občany těchto států, kteří si mohou být blízcí, stejně jako vzdálení.

Kdo si dokáže připomenout všechna rezidua a emocionální frustrace šířené v Evropě po staletí sadistickými analisty, nebude překvapen, že si nad těmito slovy chceme domýšlet kulturní a civilizační rozdílnosti, hořké ovoce evropského nacionalismu 19. a 20. století, zášti a nenávisť, které doprovázely obě světové, ale přízně si, že spíše evropské války a další nedorozumění, které v různých podobách můžeme sledovat až do své demokratické současnosti. To, že někdo dokáže vložit do aktuální diskuse o sousedství historické události, ke kterým došlo před staletími, nebo dokonce tisíciletím, že dokáže krvavá témata řeckého nebo shakespearovského divadla konfrontovat s molliérovskou kritikou katolické církve nebo operetním postojem k roku revolucí, není, samozřejmě, hlavním důvodem, proč by se měla Mezinárodní politika tímto stavem věcí zabývat. Mnohem důležitější je to, že reanimace historických témat s náboženským, politickým, nacionalistickým, nebo dokonce rasistickým podtextem svědčí nikoliv o tom, že jsou v Evropě stále aktuální, ale o tom, že Evropa zápasí od svého politicky vnímaného dávnověku s obdobnými nesnáze, chce-li porozumět pojmům jako *přátelství* nebo dnes *dobré sousedství*.

Někdy na přelomu 1990/1991, to se ještě nemluvilo tolik o rozšíření Evropy, ale spíše o cestě k ní, uspořádala Divadelní fakulta pražské AMU setkání studentů-divadelníků z dvaceti tří evropských zemí (států a regionů). Jeden z dramaturgů tohoto setkání pak přišel s nápadem, že se v rámci tohoto festivalu udělá workshop na téma *dobrého sousedství*. Ačkoli si nikdo nedělal velké iluze o tom, že právě nejbližší sousedé se často chovají jako sobě nejbližší, bylo překvapením, kolik nedorozumění a nenávisť se během oněch dvou, tří dnů objevilo mezi Galicijci a Kastilci, Angličany a Francouzi, Francouzi a Italy, německy mluvícími mladými lidmi z Bavorska, Saska, Berlína a Vídně. Snad i proto, bez ohledu na dokumenty z Evropské unie, je dobré se bavit o dobrých sousedech, i když nám stále ještě dělá potíže říci si, kdo jimi jsou, anebo nejsou.

zboril@iir.cz

-zz-

Geneze a perspektiva Evropské politiky sousedství

MICHAL THIM

Zrod Evropské politiky sousedství (European Neighbourhood Policy – ENP) se datuje mezi březen 2003 (Prohlášení Evropské komise o „Širší Evropě“¹) a zveřejněním Strategie ENP v květnu 2004.²) Dalším významným dokumentem, který nastiňuje základní cíle Evropské politiky sousedství, je Evropská bezpečnostní strategie ze září 2003.³)

Jaké byly impulsy pro vznik nové politiky Evropské unie? Předně to bylo velké „východní“ rozšíření EU o deset nových členských států v roce 2004. Ačkoli perspektiva budoucího členství v Evropské unii byla a stále zůstává bezesporu neúspěšnější „zahraniční politikou“ Unie, na jaře 2004 bylo jasné, že proces rozšiřování narazil na momentální mez. Hlavním důvodem ze strany Evropské unie bylo obecné rozčarování zejména „starých“ členských států z příliš rychlého tempa rozšiřování – tato „obava“ byla spojena i s probíhajícím jednáním ústavní smlouvy. Otevřeně se začalo hovořit o absorpční kapacitě Unie. Ústavní smlouvu nakonec na jaře 2005 odmítly Francie a Nizozemsko, což mimo jiné způsobilo, že stávající rozhodovací procesy nastavené ve Smlouvě z Nice (2000) zůstávají v platnosti, přestože nejsou zdaleka ideální pro 27 členských států.⁴)

Nebylo to jen rozšíření v roce 2004, co přimělo Evropskou unii zformulovat ENP. Dalším důvodem byla snaha vytvořit zahraniční politiku EU jako celku v podobě akceschopnější Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (Common Foreign and Security Policy, CFSP). Skutečně jednotná zahraniční politika je však stále vzdálenou vizí, jejíž realizaci dále oddálilo odmítnutí Smlouvy o Ústavě pro Evropu.

Je tu však další důvod související se dvěma předchozími. V Unii probíhá debata o budoucí podobě EU a o tom, kde jsou její hranice. Evropskou politiku sousedství lze rovněž identifikovat jako

nejednoznačný výstup probíhající diskuse. Dokumenty vztahující se k ENP se až úzkostlivě vyhýbají zmínce o případném členství (kdy, jestli, za jakých podmínek) a samotný jejich text je natolik obecný, že novou politiku umožňují interpretovat rozdílnými způsoby.

Na očekávání spojené s ENP ze strany účastnických států se zaměřil jiná část textu. Z hlediska Evropské unie platí, že nikdo (a rozhodně ne Evropská komise) tuto možnost explicitně nevyločil. Evropská unie tedy oficiálně (jak říká Smlouva o Evropské unii) zůstává otevřena všem evropským státům, které vyznávají zásady svobody, demokracie, dodržování lidských práv a základních svobod a právního státu.⁵)

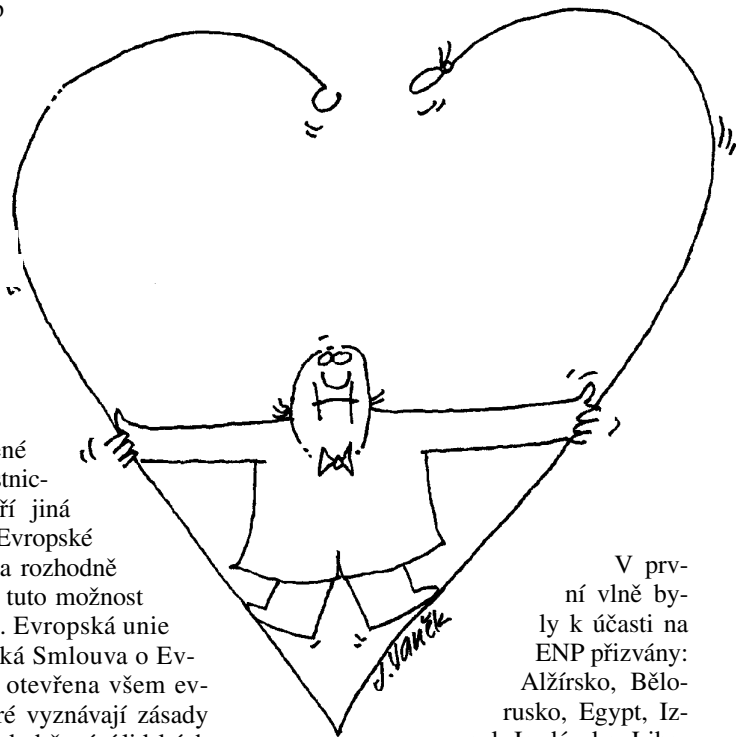
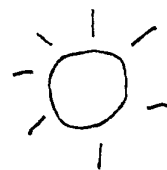
Cíle a smluvní rámec Evropské politiky sousedství

Strategie ENP z května 2004 uvádí: „Cílem ENP je sdílet výhody rozšíření z roku 2004 se zeměmi v sousedství posilování stability, bezpečnosti a blahobytu všech, jichž se to týká“, dále se uvádí, že „...privilegované vztahy se sousedy budou založeny na vzájemných závazcích zejména v oblastech vlády práva, dobrého

vládnutí, respektu k lidským právům, včetně práv menšin, prosazování dobrých sousedských vztahů a principů tržního hospodářství a udržitelného rozvoje.“ Zmíněno je i hledání společných závazků v oblasti boje proti terorismu a řešení konfliktů.

Evropská politika sousedství se týká zejména těch států, které mají s Uní smluvní vztah v podobě Dohody o partnerství a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement, PCA) v případě zemí bývalého SSSR a Asociačních dohod (Association Agreement, AA)

uzavíraných v rámci Středomořského partnerství (Euro-Mediterranean Partnership) – tzv. „barcelonského procesu“.

V první vlně byly k účasti na ENP přizvány: Alžírsko, Bělorusko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Libye, Maroko, Moldavsko, Palestinská samospráva, Sýrie, Tunisko, a Ukrajina.⁶) Během roku 2004 byly přizvány i státy jižního Kavkazu: Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie.

Pracovními dokumenty pro Evropskou politiku sousedství jsou akční plány (Action Plans, AP), základním rámcem vymezujícím vztahy Unie a států účastnicích se ENP však nadále zůstávají Dohody o partnerství a spolupráci a Asociační dohody. Akční plány jsou koncipovány

vány jako dvoustranné smlouvy uzavírané na období 3–5 let, a to tak, aby byly co nejadresnější k potřebám konkrétní země. Na rozdíl od PCA se akční plány zaměřují na krátkodobé a střednědobé cíle. Otázkou je, co přijde, až platnost současných PCA vyprší.⁷⁾ Současné jednání s Ruskem o nové rámcové smlouvě s EU není vzhledem k odlišnému postavení Ruska (neúčastní se ENP), deklarovanému oběma stranami, pro dotyčné země relevantní. Německo, předsedající země EU, při rozhovorech s Ukrajinou hovoří o „rozšířené PCA“. Její rozšířenost by měla spočívat zejména v zóně volného obchodu. Dá se však předpokládat, že zvláště ty státy, které mají ambice budoucího členství v Evropské unii, by uvítaly rámcovou smlouvu hovořící o vstupu do EU (např. formou European Agreement, kterou uzavřela s Uníí mj. i Česká republika).

Financování Evropské politiky sousedství

Pro financování aktivit v rámci ENP je od počátku tohoto roku spuštěn nový finanční instrument – European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI). V rozpočtovém období 2007–2013 bude ENPI disponovat zhruba 12 miliardami eur.⁸⁾ Komise rovněž zamýšlí vyčlenit 300 milionů eur na podporu principů dobrého vládnutí a 700 milionů eur na zřízení Sousedského investičního fondu, který by měl být použit jako podpora pro půjčky Evropské investiční banky, Evropské banky pro obnovu a rozvoj a dalších finančních institucí. ENPI se vyjma účastníků ENP týká i Ruska.

ENPI nahrazuje dva regionální finanční instrumenty, které fungovaly do konce roku 2006 – MEDA pro středomořské země účastníci se barcelonského procesu a TACIS pro země SNS.⁹⁾ V minulém rozpočtovém období 2000–2006 bylo v rámci MEDA uvolněno 5,35 mld. eur a v rámci TACIS 3,14 mld. eur. Další významné prostředky tvořily půjčky Evropské investiční banky.

Nový instrument by měl znamenat rozdíl zejména pro země, které čerpaly TACIS, jenž se soustředil na technickou pomoc, např. obnovu infrastruktury.¹⁰⁾ ENPI podle Komise bude flexibilnějším nástrojem umožňujícím podporu i v oblasti hospodářských a politických reforem.

Jedna politika – dvě dimenze?

Přes argumentaci ze strany EU, že ENP je koncipována tak, aby pokryla potřeby každého jednotlivého státu, je zřej-

má disproporce mezi její jižní a východní dimenzí. Tato disproporce je patrná zejména s ohledem na očekávání východních sousedů EU. Tyto státy, na rozdíl od středomořských, většinou deklarují vstup do Evropské unie jako jeden ze svých hlavních cílů¹¹⁾ a ENP je brána jako prostředek k tomuto cíli. Evropská komise sice zdůrazňuje, že ENP s budoucím členstvím nesouvisí – naposledy tak učinila v Prohlášení o posílení Evropské politiky sousedství v prosinci 2006¹²⁾ – ale vágnost formulací ze strany EU a různé interpretace, které ENP provázejí¹³⁾ nijak neoslábují ambice států východní Evropy a jižního Kavkazu.

Dalším rozdílem je Euro-středomořské partnerství, které se odvíjí od Barcelonské deklarace z roku 1995 (barcelonský proces). Podobné fórum nemá dosud svou východní alternativu. Navíc ENP a Euro-středomořské partnerství fungují vzhledem k rozdílné formě – ENP je založeno na dvoustranných smlouvách, zatímco barcelonský proces je multilaterálním fórem – paralelně. Prohlášení o posílení ENP hovoří o „Černomořské synergii“, zmiňující Organizaci černomořské ekonomické spolupráce (Black Sea Economic Cooperation Organization) jako možnou platformu regionální spolupráce.¹⁴⁾ Překážkou k ustanovení regionální spolupráce za účasti všech východních účastníků ENP jsou nevyřešené konflikty v Moldavsku (Podněstří), Gruzii (Jižní Osetie a Abcházie) a mezi Ázerbájdžánem a Arménií (Náhorní Karabach). Ostatně ani barcelonský proces za více než deset let své existence nezaznamenal významný úspěch v řešení blízkovýchodního konfliktu.

Třetím viditelným rozdílem mezi východní a jižní dimenzí ENP je Rusko. Ačkoli Evropská unie i Rusko pravidelně deklarují vůli po spolupráci, v praxi se politika EU střetává s ruskou politikou vůči státům „blízkého zahraničí“: příkladem může sloužit pozice obou stran k režimu v Bělorusku nebo reakce na „barevné revoluce“ v Gruzii a Ukrajině. Sergej Ivanov, ministr obrany Ruské federace (a jeden z možných prezidentských kandidátů), před rokem uvedl: „...*Potřebujeme zhodnotit dopady „faktoru nejistoty“, stejně jako vysokou úroveň existujících hrozeb. Nejistotou myslíme politický nebo vojensko-politický konflikt či proces, který má potenciál způsobit přímou hrozbu ruské bezpečnosti nebo změnit geopolitickou realitu v oblasti strategických zájmů Ruska. Naším největším znepokojením je vnitřní situace v některých státech*

SNS, klubu bývalých sovětských republik, a v jejich sousedství.“¹⁵⁾

Ačkoli nelze uvedený výrok vztahovat přímo na ENP (či aktivity EU obecně), přesto lze z výše uvedeného výroku poznat, jakým způsobem Rusko vnímá dění v zemích, které považuje za součást své sféry vlivu. Do jisté míry je to dané rozdílným chápáním zahraniční politiky. V zahraniční politice EU je pozorovatelný důraznější hodnotový akcent, v ruské zahraniční politice převládá realistický přístup spočívající v projekci národních zájmů v oblasti „blízkého zahraničí“. Komplikovanost vztahů je umocněna faktem, že pozice EU je sama o sobě kompromisem stávajících 27 členů.

Nevyřešené konflikty: výzva pro Evropské politiky sousedství

Přestože nelze marginalizovat význam jižní dimenze ENP, o úspěchu či selhání ENP se rozhodne na východě. Zatímco ve Středomoří je úspěch odvislý od schopností EU na jedné straně a ochotě partnerů podstoupit reformy na straně druhé, ve východní Evropě je více faktorů, které nejsou zcela v moci Unie. Jinými slovy: ve Středomořském prostoru nemusí EU hledat dohodu s problematickým, ale zároveň pro Unii strategicky důležitým partnerem (který navíc pokládá sám sebe za hegemonu tohoto prostoru), tak jako je tomu na Východě v případě Ruské federace. Ponecháme-li stranou závislost na dodávkách ropy a zemního plynu (a stejnou závislost Ruska na EU jako odbytišti), problémem, kterým se bude muset Unie v rámci ENP zabývat, jsou nevyřešené konflikty (tzv. „zamrzlé“ konflikty) v partnerských státech.

Všechny nevyřešené konflikty ve východním sousedství EU se neobejdou bez konstruktivní účasti Ruska, přičemž je to právě Rusko, které nejvíce získává na přetrvávajícím statu quo. Významný motivační faktor Ruské federace je, že nevyřešené konflikty tvoří formální překážku členství v EU (a v NATO), čímž je bráněno změně geopolitické reality v oblasti strategických zájmů Ruska. Za této situace se nedá předpokládat přílišná ochota Kremlu směrem k vyřešení „zamrzlých“ konfliktů.

Přesto existuje cesta ven z kruhu, pokud se EU v rámci ENP (a v širším kontextu CFSP) soustředí více na prostředky navázání důvěry mezi znesvářenými stranami. Vliv Ruska na situaci v konfliktních regionech bude trvat, dokud tyto regiony budou Rusko chápat jako jedinou záruku před násilnou akcí druhé

strany sporu. Každopádně současný stav nezaručuje, že konflikty nevypuknou znovu se stejnou, ne-li větší, intenzitou. A válku mezi cíli ENP budeme hledat marně.

Michal Thim (1980) je analytikem Asociace pro mezinárodní otázky a vedoucím Pracovní skupiny pro Evropskou politiku sousedství tamtéž.

michal.thim@amo.cz

¹⁾ Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf

²⁾ ENP Strategy paper, ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

³⁾ A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy, www.consilium.europa.eu/cms3_fo/showPage.ASP?id=266&lang=EN&mode=g

⁴⁾ Po rozšíření z 15 na 25 členů se snížila pravděpodobnost, že náhodně vybrané téma získá většinu v Radě ministrů ze 7,8 % na 3,6 % (2,1 % pro 27 členů), v případě přijetí Smlouvy o Ústavě pro Evropu by naopak došlo k nárůstu na 10,1 % (pro 27 členů 12,9 %), což by bylo srovnatelné s rozhodovací efektivitou EU-12 (9,8 %); více v: Richard Baldwin, Mika Widgrén: Council Voting in the Constitutional Treaty – Devil in the Details, CEPS Policy Brief No. 53/July 2004, www.ceps.be

⁵⁾ Článek 49 Smlouvy o Evropské unii říká: Každý evropský stát, který uznává zásady uvedené v čl. 6 odst. 1, může požádat o členství v Unii. Svou žádost podává Radě, která rozhoduje jednomyslně po konzultaci s Komisí a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu, vyjádřeného nadpoloviční většinou všech jeho členů.; smlouva o EU: www.euroskop.cz/files/10/BD18A0DA-A88A-46C6-A0AA-E385AA15DDAC.pdf

⁶⁾ ENP nebyla prozatím aktivována pro Bělorusko, Libyi a Sýrii vzhledem k neexistenci rámcové smlouvy (PCA nebo AA).

⁷⁾ PCA se uzavíraly s platností na deset let. Ze států účastníků se ENP vyprší PCA Ukrajině v březnu 2008, Moldavsku v červenci 2008, Arménii, Ázerbájdžánu a Gruzii v červenci 2009.

⁸⁾ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, 4. 12. 2006, s. 12–13. Dostupné z WWW: ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06-726-en.pdf

⁹⁾ Kromě dnešních účastníků ENP z východní Evropy a jižního Kavkazu, Ruska a Běloruska byly v programu TACIS účastny i státy Střední Asie a Mongolsko.

¹⁰⁾ Kromě programů uvnitř partnerských zemí byly z prostředků TACIS podpořeny i projekty TRACECA (Transport Corridor Europe Caucasus Asia) a INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe).

¹¹⁾ Platí to zejména o Gruzii, Moldavsku a Ukrajině. Výjimkou je naopak Bělorusko.

¹²⁾ Communication, s. 13.

¹³⁾ Viz Petr Kratochvíl: The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations. In: The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities. Institute of International Relations, Prague (2006).

¹⁴⁾ Communication, s. 10–11.

¹⁵⁾ Sergei Ivanov: The New Russian Security Doctrine. The Wall Street Journal, 11 January 2006.

Hra na vzorné sousedy

PAVEL MÁŠA

Evropská politika sousedství servírovaná státům bývalého Sovětského svazu se stala klasickým produktem unijní politické kuchyně. Za nemastný neslaný ho pokládá snad každý – od evropských politiků až po ony „sousedy“. Nemluvě o Ukrajincích, kteří se od tohoto nabízeného sousta podrážděně odvracejí.

Nevlídně přijímaný koncept European Neighbourhood Policy (ENP) se přitom měl podle původního záměru stát laskominkou motivující kdejakého psíka na východ od Evropské unie k tomu, aby se naučil nové civilizační koušky. Prvotní idea, která formovat vztahy s novými sousedy EU po rozšíření v roce 2004, se stala výsledkem spolupráce německé a polské diplomacie. Známa německá politoložka Iris Kempeová uvádí jako hlavní koordinátory tohoto úsilí tehdejší ředitelé odborů politického plánování George Clemense Dicka, resp. Piotra Świtalského.¹⁾ Konkrétních rysů začal jejich společný plán nabývat v roce 2002. Hlavním cílem Berlína a Varšavy bylo nabídnout Rusku, Ukrajině, Moldavsku a potenciálně i Bělorusku takový model spolupráce, který by nejen eliminoval jejich obavy z nové geopolitické situace, ale navíc by stimuloval i zájem o rozvoj kontaktů s EU.

Všichni v jednom pytlí

Jak už to ale v Unii chodí, začal si do celého konceptu přihazovat svou špetku oblíbeného koření snad každý, kdo měl v Bruselu nějaké slovo. Výsledkem se stala všehočuh nazvaná ENP, která je určena pro široký pás „sousedů“ od Maroka, přes Egypt a Jordánsko až po zakavkazské republiky. Naopak Rusko si oproti původnímu záměru vysloužilo privilegovaný status strategického partnera, jehož hlas je v unijní Evropě vnímán s obzvláštní pozorností.

Hlavní podíl na rozšíření geografického záběru ENP měly státy z jihu EU – Španělsko, Francie a Itálie. Severní Afriku totiž nejen tamní politici, ale i občanská veřejnost vnímají coby součást širší sféry kulturního a politického žive v svých zemích. Nemluvě již o obavách, že v případě dlou-

hodobé nestability na jižním pobřeží Středozemního moře je ohrozí masová imigrace (což se bez ohledu na pomoc poskytovanou v rámci ENP potvrzuje).

V případě německo-polského záměru hrál sice svou roli podobný cíl: vytvořit kolem rozšířené Unie pás stability, který by ji chránil před negativními dopady sociálních či politických krizí v prostoru bývalého Sovětského svazu. Kromě toho ale tento koncept kladl větší důraz na přiblížování ekonomického, právního a politického systému „cílových“ zemí k pravidlům běžným v EU. V podtextu si každý, kdo chtěl, mohl přečíst – a také rád přečetl – vzkaz odrážející politiku otevřených dveří: vaše členství v Unii sice není na pořadu dne, ale pokud vyvinete příslušné úsilí, budete vítáni.

Současná podoba „politiky sousedství“ se tomuto modelu podstatně vzdálila. Zhrzená Ukrajina dešifruje nové poselství v tom smyslu, že navždy zůstane jen „sousedem“ Evropy. Při letošní únorové konferenci v polské Wroclawi věnované vztahům EU a Ukrajiny proto šéf ukrajinské mise v Bruselu Roman Špek nepomenul vrátit čelo a zvyšovat hlas kdykoli zašla řeč na ENP.²⁾ Příliš milosti v Kyjevu nenašel ani nový projekt „rozšířené“ spolupráce zvaný ENP Plus. „Ukrajina si zaslouží od Evropy mnohem více než hození do jednoho pytle s Tuniskem či Marokem,“ opakovali po Špekovi představitelé ukrajinských vládních i opozičních parlamentních stran.

Bilaterální léčba

Vyjít vstříc tomuto naléhání se loni pokusili, či to alespoň naznačili, opět Němci. V rámci příprav na předsednictví v EU vypustili do světa sondážní balonek, podle kterého neměly být do modelu ENP Plus zapojeny státy severní Afriky a Blízk-

kého východu (včetně palestinské samosprávy). „Domníváme se, že akční plán ENP by měl být nahrazen něčím hlubším,“ prohlásil loni v létě na konferenci v ukrajinské Jaltě Rolf Welberts, ředitel odboru východní Evropy německého ministerstva zahraničí. Jeho slova posloužila britskému listu The Guardian jako podklad k jasnovidné zprávě, že „kancelářka Angela Merkelová je přesvědčena, že Evropa vysílá špatný signál tím, když hází kontinentální a neevropské státy do jednoho pytle“. Ukrajinec Špek by to neřekl lépe.

Pozoruhodná geopolitická terminologie britského reportéra byla zvolena záměrně. Němci prý totiž chtěli v projektu posílené spolupráce ponechat tři „neevropské“ leč „kontinentální“ státy: Ázerbájdžán, Gruzii a Arménii. Ty dokonce měly získat šanci dostat se do EU – sice až po Ukrajině, ale ještě před Běloruskem autoritativního vládce Alexandra Lukašenk a ekonomicky zaostávajícím Moldavskem.

Tato pozoruhodná průzkumná sonda se na diplomatickém unijním nebi pohybo-

vala jen krátce, byvše opět sestřelena politiky jižního křídla EU. V tomto případě jim svou autoritou pomohl i britský politolog Charles Grant, šéf vlivného institutu Centre for European Reform (CER), který se zastal „muslimů a lidí z pouště“. Místo geograficky vymezeného předefinování „sousedství“ se tak do budoucna setkáme spíše se snahou maximálně diferencovat dvoustranné akční plány ENP tak, aby co nejvíce přihlížely k tomu, nakolik je ta či ona země mimo hru o členství v Evropské unii. Takové Maroko pak bude mít nejspíš zcela jinou bilaterální dohodu o spolupráci než třeba Gruzie.

Velvyslanci Špekovi v každém případě do budoucna nezbude než se smířit s tím, že unijní aspirace Ukrajiny bude muset zaštiťovat i něčím víc než jen zeměpisnou poučkou o poloze svého státu „ve středu Evropy“, kterou operoval již jeho bývalý ministerský šéf Boris Tarasjuk. Mimo-

chodem právě Tarasjuk, oběť „revanšistického“ tažení vítězného tábora premiéra Viktora Janukovyče, byl a je snad nejvíce proevropským ukrajinským politikem. Stejně podrážděný postoj k ENP ale zastává i sám ukrajinský prezident Viktor Juščenko. „Můžeme vycházet jen z premisy, že Ukrajina zůstává integrální částí sjednocené Evropy,“ znělo jeho negociační východisko.

Jiný nedávný oblíbenec západní veřejnosti, Juščenkův gruzínský kolega Micheil Saakašvili, je méně asertivní. „Neklepeme na brány členských zemí EU, jelikož nechceme nikoho podráždit,“ ujistil koncem února na tiskové konferenci při své oficiální návštěvě v Bruselu. Ve vztahu k ENP se Saakašvili omezil na diplomatické prohlášení, že tento koncept ještě nevyčerpal svou „transformační sílu“.

Jak to je ve skutečnosti, rozebrala dosť přesvědčivě mladá německá politoložka a editorka webového listu caucuz.com Lili Di Puppová. Podle ní jsou Gruzínci, kteří již před lety vyvěsili na oficiální budovy hvězdné unijní prapory, zklamání tím, že jim Brusel při jejich konfliktech s Ruskem neposkytuje dostatečnou politickou podporu. Komise EU je i z tohoto důvodu podle německé analytičky mnohem víc spokojena s přístupem proruské Arménie. Ta totiž po Bruselu v politické rovině vlastně nic moc nechce. O to víc se soustředila na plnění konvergenčních kritérií, jež mají pomoci posílení ekonomické spolupráce.

Evropské aspirace Gruzie navíc zklamalo, že musela na podpis ENP v rámci své zakavkazské skupiny jen trpěně čekat do chvíle, než se vyřeší problém s přímým leteckým spojením dalšího regionálního „sousedá“ EU, Ázerbájdžánu, s tureckou částí Kypru. Unijní politici v onom kritickém roce 2005 Tbilisi i Jerewan ujišťovali, že „by bylo podivné, pokud by byla kvůli Kypru blokována jejich jednání o ENP“ (mimo jiné se v tomto smyslu vyslovil tehdejší předseda Evropského parlamentu Josep Borrell). „Podivnost“ se však protáhla a Gruzínci si z toho vyvodili poučení: nadále nechceme být na bruselských mapách zaneseni coby postsovětské Zakavkazsko, leč jako Evropské blízký region Černého moře. Je to možná až směšné, ale tento „černý“ humor celkem přesně postihuje technokratický přístup evropské byrokracie s klapkami na očích.

Diplomatická pornografie

Společný jmenovatel všech uvedených unijních obstrukcí, úroků stranou a idejí nedotažených do konce je nasnadě: nevyhraněný vztah EU k Rusku. Co si má třeba takový Saakašvili vyvodit ze slov svého únorového hostitele, předsedy Evropské komise José Manuela Barrosa: „Chtěl bych také říci, že velmi doufám, že se přetrvávající obtíže mezi Ruskem a Gruzíí vyřeší v konstruktivním duchu. Je důležité, že tento problém je řešen.“? Může snad gruzínský prezident dospět k jinému závěru, než že pro něj, coby „sousedá“, Brusel nehne ani prstem kvůli ohledům na dobré vztahy se „strategickým partnerem“ sedícím v Kremlu?

Česká europoslankyně Jana Hybášková vyslovila s narázkou na chaotický a nedomyšlený proces rozšiřování EU při loňské rozpravě Evropského parlamentu celkem logický, ale až příliš provokativní požadavek: „Nezopakujme stejnou chybu. Řek-

něme, že rozšíření je rozšíření a že ENP rozšířením není.“ Má to svou logiku, jenže ... Právě toto přiznání by Brusel nutilo učinit i tolik nechtěný následný krok. Buď ukončit koketérii s unijními nadějemi Kyjeva, Tbilisi či Kišineva a navždy je zašít do pytle věčných sousedů. Nebo jasně říci, že mezi Libyí a Ukrajinou je přece jen jistý rozdíl. A to vůbec ne kvůli v poslední době tak často skloňované ropě a plynu, jež je naopak činí navzájem rovnými. Ale mnohem spíše s ohledem na to, že úroveň ukrajinské demokracie a džamahírije (nemluvě již i o takovém relativně úspěšnějším čekatelci na členství, jako je klanová albánská společnost) se přece jen ve své potenciální kompatibilitě s EU dost liší.

V opačném případě nezbude než se smířit s trpkým závěrem jednoho z velkých kritiků současné podoby ENP, estonského prezidenta Toomase Hendrika Ilvese, že jde jen o velmi slabé pivo, které nemůže nikomu chutnat. Švédský ministr zahraničí Carl Bildt je oprávněně nervózní: „Naše dveře musí být otevřené, jinak by se transformační ‘soft power’ (obsažená v ENP) mohla obrátit proti nám.“ Na pozadí těchto realistických soudů nabádajících k zásadní změně „sousedské“ politiky se poněkud zvláště vyjímají ujištění vysokého zmocněnce pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU Javier Solana o „hlubokých a těsných“ vztazích naplněných díky ENP. Jeho slovník se možná hodí pro brožované vydání diplomatické pornografie, ale ne pro analytický popis neradostné situace, v níž se ocitly vztahy EU a jejich východních sousedů.

Energetika není samospasitelná

Solanova kolegyně Benita Ferrero-Waldnerová, která má péči o ENP v popisu práce, letos v březnu opakovaně ujistila Kyjev, že je pro Unii klíčovým partnerem při zajištění energetické bezpečnosti. Právě této oblasti by se měla na prvním místě dotknout připravovaná „rozšířená spolupráce“.

Nadějným náznakem, že energetický rozměr ENP bude přinášet své plody, je předběžná dohoda o prodloužení ropovodu Oděsa–Brody do polského Plocku, v Zakavkazsku pak letošní ochota Baku spolupracovat s Gruzíí při dopravě energetických surovin. Mnohem delší by ale byl seznam opatření, která musí třeba jen Ukrajina učinit, aby bylo možné věřit, že spolupráce s ní opravdu přispívá k diverzifikaci energetických zdrojů EU. Západní experti k nim řadí ukončení projektu plynovo-

du Bohorodčany–Užhorod, který by postavil ekonomické ratio projektu Nabucco na hlavu, či vypsaní mezinárodního tendru na využití černomořského šelfu.

Sama o sobě energetická (a obecně ekonomická) spolupráce bez jasných politických rozhodnutí, zda EU zařadí Ukrajinu, Gruzii a další zájemce na seznam kandidátů vstupu, nestačí. Jak to řekl jeden z ukrajinských realisticky uvažujících expertů na zmíněné konferenci ve Wroclawi: „Pokud bude Ukrajina v EU nebo NATO, pak bude například investice do projektu Oděsa–Brody diverzifikací. Pokud ne, bude to fakticky investice do ruské politiky“.

Chlácholivá naděje Charlese Granta z CER, že bez ohledu na otázku členství se může politika sousedství stát nástrojem pro jakousi tichou integraci vybraných států do unijní ekonomické orbity, je naivní.³⁾ A to bez ohledu na to, či právě proto, že ji z taktických důvodů de facto zopakoval zástupce Juščenkova aparátu Oleksandr Čalij při březnové návštěvě svého šéfa v Bruselu.

Použití dávné pravidlo „Tvoje řeč budiž ano, ano, ne, ne. Co nad to jest, od zlého jest“ by se v tomto případě vyplatilo. Nyní mohou dokonce i odpůrci evropské integrace v postsovětských státech uštěpačně do kolečka opakovat, že „problém není u nás, problém je v EU“. V okamžiku, kdy by ale byli postaveni před striktně formulované podmínky další podpory ze strany Unie, vyšlo by najevo, nakolik byla upřímná prointegrační frazeologie například takových státníků jako je ukrajinský premiér Viktor Janukovyč či ázerbájdžánský vládce Ilham Alijev. Jinak bude ENP bez ohledu na to, jak nikomu nevoní, stále fungovat coby populistický dudlík pro evropsky orientovanou veřejnost dotčených zemí. A nic víc.

Pavel Máša (1959) je novinář a člen redakční rady Mezinárodní politiky.

eshem@post.cz

¹⁾ Za přečtení stojí celá studie, v jejímž rámci Kempeová publikovala své závěry: The New Neighbourhood Policy of the European Union, www.deutsche-aussenpolitik.de/newsletter/issue19.pdf

²⁾ Své teze velvyslanec Špek zopakoval i v komentáři pro Euroobserver „EU neighbourhood policy through the eyes of a neighbour“ z 27. února 2007. (euobserver.com/7/23576)

³⁾ Tyto myšlenky Grant rozvedl především v publikaci Europe's Blurred Boundaries z roku 2006, instruktivně jich pak využil i v letošním článku Welcome to the neighbourhood (www.cer.org.uk/articles/grant_russia_profile_15jan07.html)

Francie

a jižní dimenze Evropské politiky sousedství

ELIŠKA
TOMALOVÁ

Francie byla a je zastáncem užší spolupráce Evropské unie se státy severní Afriky a středomořského prostoru. I v rámci Evropské politiky sousedství Francie usiluje o posílení jižní dimenze vnějších vztahů Evropské unie. Téma středomořské spolupráce se stalo dokonce i jedním z významných témat francouzské předvolební kampaně.

Francie a Evropská politika sousedství

Po pádu železné opony obrátily západoevropské státy svou pozornost na východ a usilovaly o znovunavázání vztahů se státy střední a východní Evropy. Jejich úsilí bylo v devadesátých letech zaměřeno zejména na státy tohoto regionu, které se ucházely o členství v Evropské unii. Již v tomto období se snažila Francie – na rozdíl od Velké Británie a Německa – nepomíjet jižní sousedy Evropské unie. Byla proto velice aktivní v rámci tzv. barcelonského procesu, který v roce 1995 odstartoval užší partnerství EU se státy středomořské oblasti (Euro-mediterranean partnership). Po východním rozšíření v roce 2004, kdy Evropská unie definovala vztahy na svých nových hranicích na východě, upozorňovala Francie na nutnost vyváženosti východní a jižní dimenze tehdy vznikající Evropské politiky sousedství.

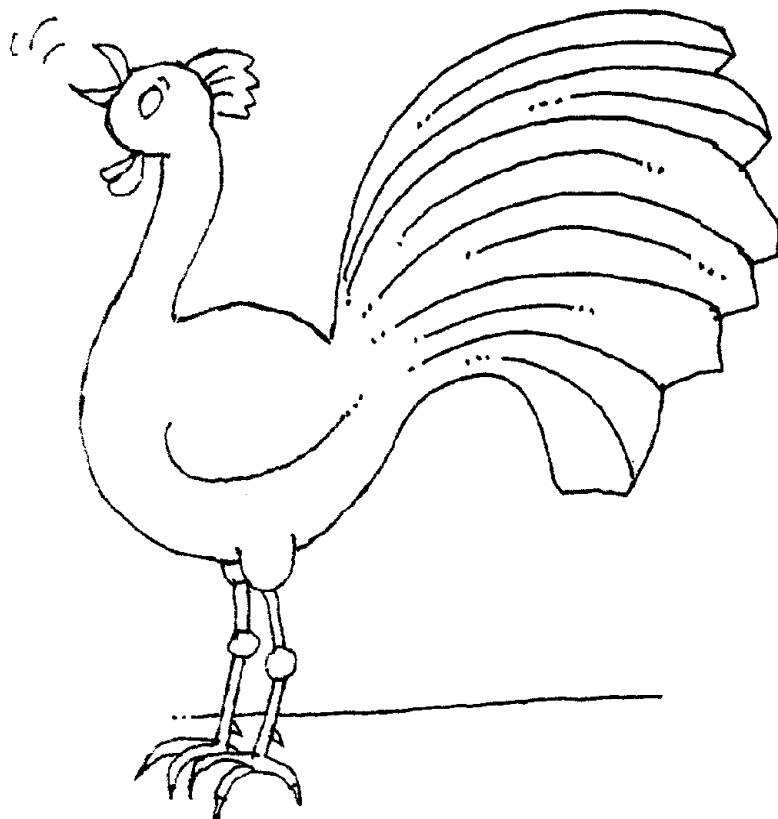
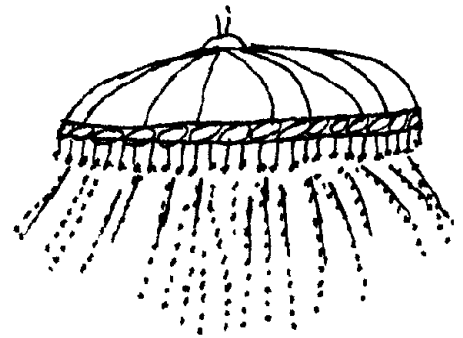
Současná francouzská koncepce Evropské politiky sousedství je založena na pozastavení rozšiřovacího procesu Evropské unie a na užších vztazích se státy středomořského prostoru. Francie je skeptická vůči „absorpční kapacitě“ Evropské unie, která se stala centrálním tématem diskuse o rozšíření. Francie dokonce prosadila nutnost vypsání národního referenda v případě rozšíření EU. Tato skepse vůči dalšímu rozšíření je patrná i ve snaze Francie být co nejméně závislá v prohlášeních Unie vůči státům Evropské politiky sousedství v rámci finality jejich vztahu s Evropskou unií.¹⁾

Francouzská orientace na jih je založena zejména na historickém, kulturním

a geografickém základě. Francie je ve srovnání s ostatními členskými státy neaktivnější v řadě evropských i bilaterálních programů se středomořskými zeměmi Evropské politiky sousedství.²⁾ Její pozici jí samozřejmě usnadňuje i jazykový faktor. Velká Británie a Německo, hlavní iniciátoři projektů předvstupní spolu-

práce se státy střední a východní Evropy, se zde ocitají v nevýhodě.

Francie usiluje o to, aby v rámci Evropské politiky sousedství nedošlo ke štěpení na jih a východ. Východní rozšíření v tomto ohledu znamenalo velký předěl, a proto se Francie v letech 2000–2006 snažila o zamezení dalšího upřednostňování východní dimenze na finanční rovině a soustředila své lobbistické aktivity na přípravu rozpočtu EU na léta 2007–2013. Francii se nakonec podařilo udržet dosavadní nastavení rozdělení zdrojů pro východní a jižní oblast (přibližně dvě třetiny pro jižní oblast a třetina pro východní oblasti; přičemž jih nezahrnuje Kypr a Turecko a východ nezahrnuje střední Asii.³⁾ Francie tehdy dosáhla jistého diplomatického úspěchu, ale hlavní orientace vnějších vztahů

hů Evropské unie je nadále zaměřena východním směrem.

Strategické aspekty středomořského obratu

Středomořská orientace v rámci vnějších vztahů Evropské unie představuje pro Francii posilování vlastního mocenského postavení v daném regionu. Francie se zřetelně projevuje jako prostředník dialogu Evropské unie se Středomořím (společně se Španělskem) a s Afrikou, jejíž frankofonní část Francie stále považuje za sféru svého vlivu.

Středomořský region je oblastí strategického významu nejen pro Francii, ale i pro celou Evropskou unii patřící mezi první mezinárodní aktéry, kteří institucionalizovali regionální spolupráci s touto oblastí. Vedle Evropské unie se zde ovšem dnes prosazují i Spojené státy, které na multilaterální bázi odstartovaly v rámci svého předsednictví G8 iniciativu Broader MENA zahrnující regionální programy Forum for the Future a Fund for the Future (na obou participuje i EU).

Na bilaterální rovině se „evropská metoda“ a „americká metoda“ spolupráce s daným regionem liší. Obě se v posledních letech více soustřeďují na politickou dimenzi, a zejména na přechod k demokratickým režimům. Evropa se snaží nabízet výhody spojené se zapojením do evropských programů a Evropské politiky sousedství (včetně perspektivy volného trhu pro celou oblast), USA sázejí více na hrozbu síly.

Tato opozice dvou přístupů nahrává jistě i Francii, která chápe v zahraničněpolitické oblasti USA jako potenciálního konkurenta. Důraz, který klade na evropské snahy ve Středomoří, je tedy zčásti inspirován i snahou neutralizovat vliv USA v tomto regionu.

Středomoří jako téma francouzské předvolební kampaně

V programu žádného z hlavních francouzských kandidátů na prezidenta – Nicolase Sarkozyho (UMP), Ségolène Royalové (PS) ani Françoise Bayroua (UDF) nechybí téma středomořské spolupráce a izraelsko-palestinského konfliktu, který je vnímán jako hlavní hrozba pro stabilitu mediteránního prostoru. Nejpodrobněji se k budoucnosti středomořské spolupráce vyjádřil Nicolas Sarkozy, který představil svůj plán Středomořské unie.

Své ambiciózní plány formuloval Sarkozy v projevu ve středomořském přístavu Toulonu 7. února tohoto roku a 1. března v rámci tiskové konference věnované

zahraničněpolitickým otázkám. Hlavní argumentace Sarkozyho je v souladu s dlouhodobým francouzským pojetím vnějších vztahů EU – prioritou je dáována středomořské dimenzi. Sarkozy ovšem ostře kritizuje opomíjení „jihu“, kterému neprospěl ani Barcelonský proces, který byl podle něj „odsouzen k neúspěchu ve chvíli, kdy došlo k obratu na východ“. Sarkozy vidí ve středomořském prostoru „budoucnost Evropy“. Navrhuje dokonce vytvoření Středomořské unie (Union Méditerranéenne), která by měla úzce spolupracovat s Evropskou unií. Iniciativu vedoucí k jejímu vytvoření by měla převzít Francie s pomocí ostatních středomořských států Evropské unie – Portugalska, Španělska, Itálie, Řecka a Kypru – stejně tak „jako kdysi iniciovala vytvoření Evropské unie“. V Sarkozyho návrhu lze najít téměř všechna jemu drahá témata – otázka členství Turecka (které Sarkozy odmítá – „Turecko není evropskou zemí, ale je velkou středomořskou zemí“) je zde řešena právě v rámci zamýšlené Středomořské unie. V budoucí unii vidí Sarkozy i lék na izraelsko-palestinský konflikt, imigrační problémy (téma, které si zasloužilo v projektu nejdetailejší zpracování jako stěžejní oblast středomořské spolupráce), ekologické a energetické otázky apod. Sarkozy nabízí ve svém plánu i konkrétní institucionální uspořádání Středomořské unie, jejímž hlavním orgánem by měla být Středomořská rada (Conseil de la Méditerranée).

* * *

O vítězi francouzských prezidentských voleb ještě není rozhodnuto, a je tudíž předčasné spekulovat o budoucnosti Sarkozyho středomořského plánu. Již dnes ale můžeme pozorovat tendenci prohlubující se spolupráce mezi Francií a středomořskými státy Evropské politiky sousedství, která ukazuje na pokračující specializaci francouzské zahraniční politiky na daný region a je v souladu s rozdělením geografických priorit jednotlivých členských států Evropské unie vůči státům evropské politiky sousedství.

Eliška Tomalová (1979) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tomalova@iir.cz

¹⁾ Viz např. Akční plány s Ukrajinou a Moldavskem, kde EU „uznává jejich evropské aspirace“ a „vítá jejich evropskou volbu“, apod.

²⁾ Například programy TAIEX a Twinning.

³⁾ Lefebvre, M., France and the European Neighbourhood Policy, In Foreign Policy in Dialogue: The New Neighbourhood Policy of the European Union, Volume 7, Number 19, 2006, s. 17–25.

Akademická literatura vztahující se k Evropské politice sousedství až doposud opomíjela roli a postavení nových členských států při užití a implementaci této politiky z roku 2003.

Po zahájení přístupových rozhovorů o vstupu zemí do Evropské unie (EU) v roce 1998 začal výhled na rozšíření vyvolávat určité znepokojení na politické rovině. Obavy panovaly hlavně ze způsobu, jak zacházet s novými sousedy a ohledně bezpečnosti hranic rozšířené EU. První diskuse se týkaly způsobu předefinování vztahů Evropské unie s Ukrajinou, Běloruskem a Moldavskem, s třemi potenciálními kandidáty na přistoupení do EU, a způsobu, jak se vyrovnat s možnými hrozbami přicházejícími ze společných hranic s těmito zeměmi. V okamžiku, kdy Francie spolu se Španělskem kladly důraz na nutnost znovuzahájit projekt euro-středomořské spolupráce, byla diskuse rozšířena na jižní země a bylo rozhodnuto vytvořit politiku společnou všem sousedům Evropské unie.¹⁾ Od zahájení přístupových rozhovorů v roce 1998 ke spuštění Evropské politiky sousedství v letech 2003–2004 nové členské státy ze střední a východní Evropy, v této době stále ještě kandidáti na členství, hrály hlavní roli při ovlivňování evropské agendy, spolu s některými „starými“ členskými státy, jako byly Velká Británie, Švédsko nebo Německo.²⁾ Tyto státy jsou stále velice aktivní při prosazování bližší spolupráce se zeměmi ENP na východě a většina z nich podporuje současnou německou strategii ENP Plus.³⁾

Mezi novými členskými státy se vykrystalizovaly čtyři skupiny zemí. Do první skupiny můžeme zařadit projevy a návrhy polských politiků podporujících návrhy britských a švédských představitelů na „širší evropskou“ politiku a návrhy finské a německé vlády na zvýšení severní a východní dimenze evropských zahraničních vztahů. Ukazují své znepokojení nad nepřítomností politiky EU ve východní Evropě. Do druhé skupiny patří pobaltské státy, které byly také aktivní v prosazování otázek východu a jižního Kavkazu do evropské agendy. Třetí skupinou jsou země Visegrádské čtyřky, které mají sice také motivaci, ale liší se mírou angažovanosti a v této otázce nejsou jednotné. Začtvrté je třeba zmínit Rumunsko, jež v poslední době prosazuje bližší spolupráci s Moldavskem a – společně s Bulharskem – usiluje o rozvoj černomořské spolupráce.

Postavení nových členských států v Evropské politice sousedství

ELSA TULMETS

Polsko jako hlavní tahoun „východní dimenze“

Polsko se z nových členských států už před rozšířením obzvláště angažovalo v otázce předefinování vztahů Evropské unie s východními sousedy.⁴⁾ Ve svém zahajovacím projevu přístupových jednání v roce 1998 vyzval Bronislaw Geremek k vytvoření „východní dimenze“ vnějších vztahů EU v souladu s myšlenkami Jerzyho Giedroycy v pařížském emigrantském periodiku „Kultura“. Toto bylo převzato a rozvinuto vládou v roce 2003 v nezveřejněném dokumentu na téma „východní dimenze“. Také ministr zahraničních věcí W. Cimoszewicz pronesl několik projevů k této otázce.⁵⁾ Polská pozice spočívala na třech základních myšlenkách:

- Žádala, aby politika k východu byla podobná severní dimenzi, prosazované v roce 1997 Finskem a Německem, a Euro-středomořskému partnerství, vytvořenému v roce 1995 za španělského předsednictví EU, a stejně tak požadovala „jasné podněty“ od EU, výměnou za politické změny v zemích sousedství.

- Argumentovala, že vztahy s východními sousedy by měly být odlišeny, mělo by dojít k rozvoji bilaterálních vztahů a jednotlivé národní strategie by vzaly v úvahu kontext dané země. Politika by měla být postavena na třech pilířích: na společenství, na vládní rovině (včetně bilaterální politiky členských států) a na nevládní úrovni.

- Politika by měla sledovat cíl umožnit zemím jako Ukrajina, Moldavsko a potenciálně i Bělorusko připojit se k EU, za předpokladu, že budou chtít vstoupit a budou schopny splnit všechna přístupová kritéria. Rusko bylo z návrhu vyloučeno s poukazem na to, že „neusiluje o členství“.⁶⁾

Přestože nebyla nakonec myšlenka „východní dimenze“ vnějších vztahů Unie přijata na úrovni EU, mnoho součástí polského návrhu inspirovalo ENP. Návrhy

jsou založeny na polských zkušenostech z přistoupení k Evropské unii, jako je například návrh na zlepšení přeshraniční spolupráce a úpravy nástrojů (Twinning) pro kontext dané země. Polsko také spolupracovalo s Německem na formování evropské agendy, zvláště ke vztahům k Ukrajině, již před „oranžovou revolucí“ na sklonku roku 2004.⁷⁾

V únoru 2005 Rada i na základě těchto aktivit přijala „desetibodový“ dokument definující vztahy mezi Evropskou unií a Ukrajinou, třebaže to nespĺnilo polská očekávání. Dále zde byly například otázka zjednodušení víz, jednání o zóně volného obchodu mezi EU a Ukrajinou, stipendijní programy pro ukrajinské studenty v Evropské unii, výukové programy pro ukrajinské úředníky v Bruselu nebo koncepce Evropské univerzity ve Lvově. Tyto myšlenky byly prezentovány během společné návštěvy polského a německého ministra zahraničních věcí Rotfelda a Fischera v Kyjevě v březnu 2005.⁸⁾ Polsko plně podporovalo ukrajinský vstup do EU, většina přijatých polských iniciativ k Ukrajině ale šla daleko za Akční plán vyjednaný v rámci ENP. Některé byly převzaty i na evropské rovině, Ukrajině byl například během britského předsednictví koncem roku 2005 zaručen statut ekonomiky tržního hospodářství.

Rostoucí význam baltských států

Baltské státy, zvláště Litva a později i Estonsko, byly již před rozšířením zapojeny do definování vztahů k sousedům EU. Litevští politici trvali na nutnosti, aby Evropská unie podporovala demokratizační procesy v Bělorusku a Ukrajině stejně tak jako na jižním Kavkaze v Gruzii, v době tzv. revoluce růží.⁹⁾ Litevské univerzity pravidelně organizují konference o ENP a o vztazích Litvy ke svému přímému běloruskému sousedovi. Litva také převzala iniciativu v šíření spolupráce mezi členskými státy v oblasti východních politik EU, například organi-

zovala setkání 10. října 2004 v Lucemburku za účasti ministrů zahraničních věcí ze čtyř „starých“ a sedmi „nových“ členských států.¹⁰⁾ Na jižním Kavkaze litevská vláda usiluje o zlepšení svých vztahů s Arménií.¹¹⁾

Estonsko označuje za prioritu své zahraniční politiky vztahy s bývalými sovětskými republikami, například s Ukrajinou a Moldavskem. Soustřeďuje se na pomoc a poradenství v souvislosti s probíhajícími ekonomickými reformami, dále vede kurzy pro ukrajinské diplomaty na estonské diplomatické škole. Estonsko zvláště podporuje Gruzii v rámci „udržování solidarity s bývalými sovětskými republikami“.¹²⁾ Bylo jednou z prvních zemí podílejících se na misi do Gruzie v oblasti podpory právního státu, když poskytlo své experty. Od roku 2006 je bývalý estonský premiér Mart Laar ekonomickým poradcem gruzínského prezidenta Micheila Saakašviliho. Nedávno navrhly tři baltské státy strategii „tři plus tři“ s cílem zlepšit své vztahy se zeměmi jižního Kavkazu. Tato strategie ještě není plně rozvinutá, ale zamýšlí zlepšit spolupráci mezi bývalými malými sovětskými republikami. V diskurzu zahraniční politiky a rozhovorech s diplomaty to naznačuje role Gruzie, jakou sehrála při získání nezávislosti baltských států v roce 1991, stejně tak jako podpora demokratických procesů a rozvoje tržního hospodářství v těchto zemích, které stále zápasí s ambivalentními vztahy k Rusku. Naproti tomu fakt, že některé menšiny z obou zemí žily (nebo stále žijí) v některých z těchto zemí, hraje malou roli.¹³⁾

Nespolupráce zemí Visegrádské čtyřky na otázkách ENP

Země Visegrádu také nabízejí předávání svých zkušeností z přistoupení k Evropské unii s cílem zlepšit spolupráci se svými východními sousedy. Slovensko je zřejmě po Polsku nejvíce angažováno v debatách o Evropské politice sousedství a také patří k přívržencům perspektivy „východní dimenze“ zahraničních vztahů Evropské unie.¹⁴⁾ Od roku 2001 byly na Slovensku k tomuto tématu organizovány různé konference a vláda k němu přijala některé poziční dokumenty.

Maďarská zahraniční politika zůstává spojena s traumatem Trianonské smlouvy (1920). Dosavadní klíčová priorita během maďarského přistoupení k Evropské unii, ochrana maďarských menšin v zahraničí, nyní zastupuje motivaci pro zapojení do ENP k východu. Takzvaná „Nyiregyházska iniciativa“, která byla

zahájena v říjnu 2003 a týkala se přeshraniční spolupráce s Ukrajinou, je například považována za „část maďarského příspěvku k Evropské politice sousedství“.¹⁵⁾ Iniciativa usiluje o šíření intenzivních pracovních kontaktů v oblasti vzdělávání, ochrany životního prostředí, výměnných dětských a studentských programů stejně jako o specifické školení místních úředníků. Je to způsob, jak organizovat „přesun zkušeností a know-how získaných během našich příprav na členství v EU“.¹⁶⁾

Pokud jde o Českou republiku, jedná se o jediný nový členský stát, který nemá společné hranice s nečlenským státem EU. Přestože největší imigrantskou komunitou v České republice jsou Ukrajinci, iniciativy směřující ke spolupráci s Ukrajinou, Běloruskem nebo Moldavskem a diskuse na téma ENP přicházejí spíše z akademické sféry a z oblasti občanské společnosti než od vlády. Česká strategie týkající se ENP začala být utvářena v roce 2006 a diskuse jsou vedeny stále na vládní úrovni. Nedávno proběhlo několik debat v parlamentu.¹⁷⁾

Členové Visegrádské čtyřky (ČR, SR, Polsko a Maďarsko) znovu obnovili svou spolupráci na setkání hlav států v roce 1999 v Bratislavě. Některé společné iniciativy byly zformulovány například v roce 2001, kdy švédské předsednictví Evropské unie k Ukrajině. Nicméně země Visegrádu se stále střetávají s obtížemi koordinovat svou zahraniční politiku směrem k východu a svým postojům k ENP. Jak uvedl jeden český diplomat, „jsou otázky, kde je možné se shodnout, ale

u dalších ne“.¹⁸⁾ To ukazuje na existenci rozdílných dědictví v zahraničněpolitických diskurzích a zájmech v evropském sousedství.

Rumunsko a Bulharsko: přívrženci Černomořské spolupráce

Jak napsali Kristi Raiková a Grzegorz Gromadzki v roce 2006, rozšíření Evropské unie o Rumunsko a Bulharsko „vytvoří nové výzvy pro rozšířenou Unii, zvláště v rovině spolupráce v oblasti Černého moře“.¹⁹⁾ Bulharská vláda plně podporuje rozvoj rozsáhlé spolupráce se zeměmi jižního Kavkazu. Rumunská vláda naznačila, že podporuje unijní strategii ENP Plus²⁰⁾ a bližší spolupráci s Moldavskem jakožto kandidátem na potenciální přistoupení k EU. Nedávno Komise navrhla posílit černomořskou spolupráci v systému evropské energetické politiky.²¹⁾

Zbývající výzvy

Přestože nové členské státy všeobecně vyjádřily velký zájem na zlepšování vztahů s východními sousedy Evropské unie, jejich vlastní pozice a aktivity ukazují jisté nedostatky. Stále přetrvávají problémy s koordinací priorit jejich vlastní zahraniční politiky s těmi z ENP. Velice často jsou jejich odborné znalosti a zdroje omezené a jejich národní aktéři nemají kapacitu zúčastnit se projektů EU ať už vzhledem k nedostatku informací, jejich malé velikosti (nevládní organizace), nebo nemožnosti finanční přípravy či spolufinancování evropských projektů (CBC, TAIEJX, Twinning).²²⁾ Zmíněné země se tudíž zaměřují jen na určité státy (Ukrajina, Moldavsko, Gruzie) a národní aktéři

preferují jednání na základě vlastních zdrojů národních rozpočtů, třebaže jsou poměrně skromné.

Celkem vzato, přes určité pokusy koordinovat politiku mezi sebou (baltské státy, visegrádské země, černomořská spolupráce) jsou takové iniciativy spíše omezené a neefektivní. Nicméně mnoho nových členských států podporuje současné německé návrhy strategie ENP Plus, které by mohly dovolit zlepšit spolupráci s východními sousedy v různých otázkách, mezi jinými v otázce víz a energetické politiky. Až do konce června mají nové členské státy příležitost, která se už nebude opakovat. Poté budou priority ENP v souvislosti s blížícím se portugalským předsednictvím přesunuty směrem na jih.

Překlad z angličtiny: Michal Stein

Elsa Tulmets (1977) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tulmets@iir.cz

¹⁾ Dále: Tulmets Elsa, „Adapting the Experience of Enlargement to the Neighbourhood Policy: The ENP as a Substitute to Enlargement?“, in: Kratochvíl, Petr (ed.), *The EU and its Neighbourhood: Policies, Problems, Priorities, Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, 2006, s. 16–34.

²⁾ Interview v DG Relex (ENP koordinace), Evropská komise, 23. února 2006; dále Petteri Vuorimäki, finský zástupce v COEST, stálá finská reprezentace u EU, Brussels, 5. června 2006; dále Meelis Tiigimäe, estonský zástupce u COEST, estonská stálá reprezentace u EU, 7. června 2006.

³⁾ „Berlin entwickelt neue Nachbarschaftspolitik. Sorge vor sicherheitspolitischem Vakuum im Gebiet zwischen Europäischer Union und Russland“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 3. června 2006; „New Policy on Russia splits German leaders“, *Herald Tribune*, 7.–8. října 2006. Dále také: Duleba, Alexander, „The EU's Eastern Policy. Central European Contribution. In a Search for New Approach“, *Policy Paper*, (1), Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, leden 2007.

⁴⁾ Podrobnější rozbor: Batory Foundation, „Will the Orange Revolution bear fruit? EU–Ukraine relations in 2005 and the beginning of 2006“, Stefan Batory Foundation, Varšava, květen 2005; Buras Piotr, Pomorska Karolina, „Poland and the European Neighbourhood Policy“, *Foreign Policy in Dialogue*, 6 (19), 27. července 2006, s. 34–43, www.deutsche-aussenpolitik.de; Natorski, Michał, „Explaining Spanish and Polish Approaches to the European Neighbourhood Policy“, *European Political Economy Review*, jaro 2007, www.eper.org

⁵⁾ Cimoszewicz, Włodzimierz, „The Eastern Dimension of the European Union. The Polish View“, projev na konferenci „The EU Enlargement and Neighbourhood Policy“, Varšava, 20. února 2003, www.ms.gov.pl; Cimoszewicz, Włodzimierz, „Polska w Unii Europejskiej“, projev na UMCS, Lublin, 24. března 2003, www.ms.gov.pl.

⁶⁾ Cimoszewicz, Włodzimierz, „The Eastern Policy of the European Union“, projev na Institutu politických a sociálních studií, Paříž, *Materials and Documents*, 7/2004, červenec 2004, s. 20–24.

Evropská sousedská politika: šaty podle jednoho stříhu

⁷⁾ Auswärtiges Amt/Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Die Rolle der EU mit 25 und mehr Mitgliedern im 21. Jahrhundert. Beiträge für eine neue Weltordnung. Gemeinsame deutsch-polnische Studien (June 2001 – May 2003), Berlin/Warsaw, 2003. www.auswaertigesamt.de/www/de/infoservice/download/pdf/eu/dt-pl-studie.pdf; Gromadzki Grzegorz et al., More than Neighbour – Proposal for the EU's Future towards Ukraine, Warsaw/Kyiv, Stefan Batory Foundation, International Renaissance Foundation, 2005.

⁸⁾ Buras, Piotr, Pomorska Karolina, „Poland and the European Neighbourhood Policy“, *op. cit.*, 2006, s. 41.

⁹⁾ Paulauskas, Arturas H. E., „Lithuania's new foreign policy“, projev prezidenta Litevské republiky, Universita Vilnius, 24. květen 2004. paulauskas.president.lt/en/pne.phtml?id=4995.

¹⁰⁾ Gromadzki, Grzegorz, Lopata, Raimundas, Raik, Kristi, „Friends or Family? Finnish, Lithuanian and Polish perspectives on the EU's policy towards Ukraine, Belarus and Moldova“, *FIIA Report*, (12), 2005, s. 27.

¹¹⁾ Diskuse se zástupcem arménské mise v Bruselu, únor 2007.

¹²⁾ Rozhovor s Meelis Tiigimäe, estonským zástupcem v COEST, estonská stálá reprezentace u EU, 7. června 2006; s Mart Laanemäe, zástupcem státního sekretáře, estonské ministerstvo zahraničních věcí, Tallin, 28. června 2006.

¹³⁾ Rozhovor s Jaanem Heinem, ředitelem NIS Department and Kristel Kase, koordinační úřad evropských otázek, estonské ministerstvo zahraničních věcí, Tallin, 28. června 2006.

¹⁴⁾ Např. Pełczyńska-Nałęcz, K., Duleba, A., Póti, L., Votápek, V. (eds.), *Eastern Policy of the Enlarged European Union. Developing Relations with Russia, Ukraine and Belarus. A Visegrad Perspective. Thinking about an Eastern Dimension*, Center for Eastern Studies, Warsaw / Slovak Foreign Policy Association, Bratislava, 2003; Duleba A., „The EU's Eastern Policy. Central European Contribution...“, *op. cit.*, 2007.

¹⁵⁾ Zupkó, Gábor (maďarský velvyslanec ve Finsku), „Maďarský příspěvek nové evropské politice sousedství“, projev na konferenci „New Europe 2020: Visions and Strategies for Wider Europe“, Turku School of Economics and Business Administration, Turku, 27. srpna 2004. www.tukkk.fi/pei/NewEurope/Zupko.pdf

¹⁶⁾ Tamtéž.

¹⁷⁾ Například „Sdělení Evropské komise: Evropská politika sousedství – strategický dokument“ (Senátní tisk č. K 2/04), Zápis z 51. schůze Výboru pro záležitosti Evropské unie Senátu Parlamentu ČR, konané dne 21. října 2004. Dále také článek Petra Kratochvíla k tomuto tématu a chystaný dokument s jeho spoluautorstvím pro Friedrich-Ebert-Stiftung.

¹⁸⁾ Rozhovor s českým diplomatem, oddělení Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, MZV, Praha, 7. února 2007.

¹⁹⁾ Raik, Kristi, Gromadzki, Grzegorz, „Between activeness and influence. The contribution of new member states to EU policies towards the Eastern neighbours“, Open Estonia Foundation, Tallin, září 2006. www.upi-fii.fi/eng/institute/news/index.php?nid=33

²⁰⁾ Chifu, Iulian, „The Eastern Dimension of the European Neighbourhood Policy. A Romanian Approach“, *Eurojournal.org*, říjen 2006. eurojournal.org

²¹⁾ Ferrero-Waldner, Benita, „Opening Address“, „Concluding remarks“, konference „Towards an EU External Energy Policy to Assure a High Level of Supply Security“, Brusel, 20. listopadu 2006.

²²⁾ Rozhovor s Meelis Tiigimäe, estonským zástupcem v COEST, estonské stálé zastoupení u EU, 7. června 2006.

Když se po rozšíření v roce 2004 zkušené týmy evropských vyjednávačů chopily agendy vztahů s novými sousedy, bylo jasné, jaký vznikající sousedská politika ponese rukopis. Podle čl. 49 Smlouvy o Evropské unii může každý evropský stát požádat o členství v Unii. Politika sousedství je pokusem překlenout neurčitě dlouhou dobu do možného dalšího rozšíření, než si EU vyřeší své smluvně-ústavní poměry, než se podaří stabilizovat a integrovat západní Balkán. Politici i úředníci si od počátku 90. let lámou hlavu, jak proplout mezi Skyllou rozšiřování a Charybdou uzavření se v „pevnosti Evropa“. Výsledkem jejich úsilí je plejáda modelů, jak překlenout sociálně-ekonomicko-právní kaskádu v prostoru od Atlantiku po Kavkaz – od proměnlivé geometrie po více rychlostí, od stabilizace a partnerství až po přidružení a eventuální členství.

Rozšiřování jako nástroj na jedno použití

ohledu na to, zda se jednalo o sousedy, či země geo-

V dobách Evropského hospodářského společenství (EHS) se politika jeho členů soustředila na ekonomické vztahy uvnitř společenství, případně na míru přidružení dalších zemí bez

EVROPSKÁ POLITIKA SOUSEDSTVÍ

graficky vzdálené. V polovině 70. let EHS dojednalo sérii „dohod o spolupráci“ se zeměmi Středomoří a Blízkého východu – v roce 1976 to byly dohody s Tuniskem, Marokem a Alžírskem, v roce 1977 následovaly dohody s Egyptem, Jordánskem, Libanem a Sýrií. V rámci barcelonského procesu byly po roce 1995 s těmito zeměmi dojednávány asociční dohody. Státy východního bloku se o možnost uzavření formálních dohod s EHS zajímaly už na sklonku studené války. Po pádu berlínské zdi se sjednocením Německa Evropská společenství fakticky rozšířila a transformující se státy střední a východní Evropy okamžitě projevily zájem o formální přidružení. Proces postupného přičleňování postkomu-

nistických zemí trval přes 10 let a v některých oblastech, jako je pohyb osob či společná měna, ještě zdaleka neskončil. Na novou situaci nebyly připraveny politické elity, ani na ni nebyly dimenzovány společné evropské instituce. Evropská integrace proto reagovala s jistým zpožděním. Projekt politické unie představovaný Maastrichtskou smlouvou byl nesen dosavadní dynamikou integrace v západoevropském rámci a politickou snahou zafixovat dosažený stav, než budou otevřeny brány novým členům. Před evropskými politiky stálo dilema, zda ponechat transformující se státy osudu, nebo využít je-

jich zájmu o členství k postupnému přibližování k EU za stanovených podmínek. Vývoj v bývalé Jugoslávii tragicky vyjevil, kam může vést nedostatek věrohodné evropské vnější politiky. V tomto mezinárodním kontextu znamenala perspektiva vstupu do EU pro postkomunistické státy pobídku, kterou nemohly odmítnout. „Kodaňská kritéria“ stanovená pro kandidáty členství na summitu EU v roce 1993 představovala podmínky,

s jejichž pomocí mohla Unie vykonávat na adepty členství tlak a definovat tak pro sebe výhodný poměr zisků a nákladů budoucího rozšíření.

Dodnes se říká, že nejméně úspěšným – a skeptici dodávají, že vlastně jediným – nástrojem zahraniční politiky EU bylo rozšiřování. Potíž je v tom, že být může být proces rozšiřování prodlužován na desetiletí, stále zůstane nástrojem „na jedno použití“. Přijetí sice může pomoci novému členu, ale překotné rozšíření hrozí imporem problémů. Hranice EU se každým rozšířením přibližují těm, kteří se v dohledné době stát členy nemohou. Delší perspektiva členství ztrácí atraktivitu a nepřináší žádné politické zisky. Rozšiřování je lékem s omezeným použitím a účinností.

Není sused jako sused

Již počátkem 90. let bylo zřejmé, které země do EU vstoupí. Bylo třeba vytvořit alternativní politický rámec pro vztahy se zeměmi, které zatím zůstanou mimo. V této atmosféře se zrodil v roce 1995 barcelonský proces a EU-středomořský dialog. Idea dostat pod jednu střechu vztahy se zeměmi od Mauritánie po Sýrii byla stejně chvályhodná jako bláhová.

O desetiletí později byl použit obdobný multilaterální rámec při projektování univerzální susedské politiky rozšířené EU. Tvůrci Evropské politiky susedství měli jasné zadání – vytvořit jeden rámec a zároveň prostor pro diferenciaci. Z pohledu centrální byrokracie velmi pochopitelná snaha nastavit a uplatňovat jednotný metr na celou skupinu zemí. Kritéria hodnocení pokroku slouží k sestavení pořadí (scoreboard) úspěšnosti a jsou vodítkem přístupu k jednotlivým zemím. Pravidelné hodnocení akčních plánů – jakkoli zabalené do diplomatického jazyka – ukazuje na odlišné tempo a tematické důrazy v jednotlivých relacích. Křiklavě se vyjevuje nesourodost skupinového přístupu – co má společného Ukrajina a Palestinská samospráva, Moldavsko a Maroko, Izrael a Bělorusko? Z pohledu cílových zemí je žádoucí diferenciaci a ocenění specifických podmínek. Jednotná kritéria jsou ponižující svěřací kazajkou. Zařazení do „jednoho pytle“ s dalšími sousedy je například pro Ukrajinu těžko přijatelné. Vždyť v případě Ruska udělala EU výjimku a pro svého velkého souseda vytvořila speciální, exkluzivní strategický rámec tzv. společných prostorů. Rusko ovšem není vyjmuté z rámce ENP.

V roce 2003 – rok před rozšířením – načrtla Evropská komise hlavní důvody, proč se rozšířená Unie bude muset zabývat „širší Evropou“¹⁾ – zabránit vytvoření nových dělicích čar a přispět k stabilitě a prosperitě uvnitř i vně EU prostřednictvím dlouhodobé podpory reforem, udržitelného rozvoje a obchodu. Již v tomto dokumentu se mluví o vytváření „přátelského prstence“ susedních zemí geograficky vymezeného pozemními i mořskými hranicemi se staronovými sousedy na jihu („země jižního Středomoří“) a novými sousedy na východě („západní nově nezávislé státy“ – Ukrajina, Bělorusko, Moldavsko).

Analogie středomořské a baltské spolupráce se objevila v prosincovém dokumentu²⁾ EK pod kryptickým názvem „Černomořská synergie“. Německé náměty na vytvoření středoasijské dimenze susedství zůstaly zatím oslyšeny.

Jako hlavní cíl Evropské politiky susedství se uvádí pomoc ekonomickému rozvoji, šíření prosperity a stability, zajišťování bezpečnosti prostřednictvím prevence nestability.³⁾ Ve skutečnosti je ENP výslednicí rozličných motivací: vytvořit náhražku za plné členství, připravit nástroj dlouhodobé předvstupní přípravy, oživit EU-středomořský dialog, vytvořit vlivovou zónu EU. Podle zvláštního průzkumu Eurobarometru⁴⁾ na jaře 2006 má evropská veřejnost velmi vágní povědomí o cílech susedské politiky, většina ENP chápe jakožto náhradní řešení v situaci, kdy přetrvávají obavy z dalšího rozšiřování v nejbližší budoucnosti. Výrazná většina se podle průzkumu domnívá, že pomoc susedním zemím je prevencí budoucích konfliktů a pojistkou prosperity, i když bude pro EU velmi nákladná. Za symptomatické lze považovat to, že v otázce, zda aktivní podporou reforem s susedních zemích může EU ohrozit vlastní mír a prosperitu, je veřejnost zcela rozpolcena. Odtud záměr podporovat reformní úsilí pouze tam, kde je ochota a vůle k reformám. Evropská unie chce „naslouchat partnerům“, a teprve pak poskytnout reformní pobídky.

Chvályhodným cílem ENP je pokrok v ekonomické integraci počínaje volným obchodem v oblasti zboží a služeb, ale též podporou ekonomických reforem zejména jejich regulačního rámce. To může většinou susedních zemí výrazně pomoci. Podpora mobility a výměnných programů pro některé skupiny občanů susedních zemí (studenti, vědci, podnikatelé, nevládní organizace, novináři) je vzhledem k sociálním obavám uvnitř EU maximem

dosazitelného. Do té doby, než budou členské státy ochotny legalizovat ekonomické imigranty, nelze v této oblasti čekat pokrok. Tematické zaměření ENP na energetiku a dopravu, životní prostředí a zdraví, otázky chudoby, rozvoje venkova, migrace vychází z reálných zájmů obou stran a nabízí nové možnosti prostřednictvím zapojení do společných politik, programů a institucí EU.

Napětí mezi jižní a východní dimenzí politiky susedství

Úspěch ENP závisí také na tom, jak účinné nástroje bude EU schopna vytvořit a kolik bude ochotna poskytnout lidských a finančních zdrojů prostřednictvím společných nástrojů (ENPI) i národních programů. Napětí mezi jižní a východní dimenzí je možnou slabinou ENP, spor o zdroje by mohl ENP úspěšně pohřbit. Státy střední Evropy budou muset ostatní přesvědčit, že jejich přirozený zájem o východní dimenzi susedství není na úkor přirozeného zájmu jižního křídla o dimenzi středomořskou. Středomořské by díky vlastním transformačním zkušenostem a zdrojům mohli přispět k pozitivní změně na východní hranici Unie.

Další slabina ENP tkví v oblasti bezpečnostní politiky, zejména při řešení konfliktů, kde EU zatím nehraje s nejsilnějšími kartami (např. EUBAM v Podněstří a v Gaze). Aktivita Komise tu vstupují do oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZPB), která je doménou národních vlád a Rady. Institucionální manévry mezi Bruselem a hlavními městy tak mohou významně podvázat potenciál vnější politiky EU. Bez aktivního uplatnění zájmů a asertivního prosazování principů demokratického a odpovědného vládnutí v nejbližším susedství si Evropané budou moci leda nechat zdát o nějaké roli v globálním měřítku.

Jiří Schneider (1963); koordinátor Programu atlantických bezpečnostních studií – PASS.

jschneider@iol.cz

¹⁾ Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours, COM(2003) 104 final, Brussels, 11. 3. 2003.

²⁾ On Strengthening the European Neighbourhood Policy, COM(2006)726, 4. 12. 2006.

³⁾ European Neighbourhood Policy, Strategy Paper, COM(2004) 373 final, 12. 5. 2004.

⁴⁾ The European Union and its Neighbours, Eurobarometer 259/Wave 65.3, October 2006.

Existuje česká východní politika?

PETR KRATOCHVÍL

Od úprku z východní Evropy k opožděnému návratu

Psát o východní politice České republiky by se autorovi tohoto textu ještě zhruba před pěti lety jevilo jako zcela nemožné. Nic takového jako koncepční česká politika vůči tomuto regionu totiž prostě neexistovalo. Česká republika se od východní Evropy již od počátku své existence tak vehementně distancovala, že z východoevropského prostoru v českém veřejném diskurzu nakonec zbyla jenom mlhavá představa o chudých a kriminálními živly prolezlých totalitních státech kdesi na východ od Slovenska. Naštěstí se začala situace v posledních letech měnit a dnes už je skutečně možné alespoň o základních konturách české východní politiky hovořit. Dvojnásobně to platí o české roli v tzv. Evropské politice sousedství (ENP), kde je v poslední době Česká republika dokonce jedním z aktivních hráčů.

Tento text si klade tři cíle: Zaprvé chce analyzovat důvody, proč byla v minulosti česká diplomacie – na rozdíl řekněme od diplomacie polské – ve vztahu k východu Evropy s výjimkou několika málo oblastí téměř neviditelná; zadruhé prozkoumá současnou českou politiku vůči východní Evropě; a za třetí poukáže na některé přetrvávající slabiny českého přístupu.

Vývoj české politiky vůči východu po roce 1989

Českou (a československou) politiku vůči (post)sovětskému prostoru v posledních osmnácti letech můžeme rozdělit na tři základní etapy:¹⁾ První, poměrně krátkou etapu lze ohraničit lety 1989–1992. V tomto období sice hrál vztah k východu klíčovou roli, ovšem naprostá většina českých politiků jej vnímala především jako prostor, z něhož je třeba se vymanit. Cílem československé diplomacie proto bylo především stažení sovětských vojsk ze země a co největší rozvolnění, v ideálním případě dokonce zrušení Varšavské smlouvy i Rady vzájemné hospodářské pomoci.

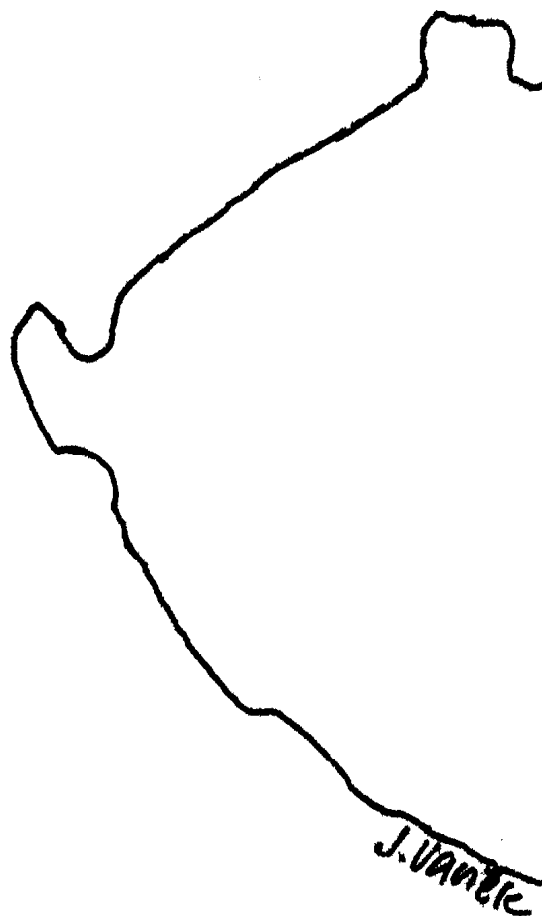
Bylo sice velkým diplomatickým úspěchem Československa, že všech těchto cílů bylo do poloviny roku 1991 dosaženo, ale bohužel tím výraznější aktivity Československa vůči východní Evropě na dlouhou dobu končí. Druhá etapa, kterou

lze vymezit přibližně roky 1993–1999, se totiž nese především ve znamení „návratu do Evropy“. Ten byl chápán jako začlenění do západních integračních struktur, zejména Severoatlantické aliance a Evropské unie, a pozornost věnovaná východu proto klesá na minimum. Normativní reorientace na západ je ale dále umocněna rozpadem Sovětského svazu a Československa. Se zánikem Sovětského svazu se totiž mezi středoevropským prostorem a Ruskem vynořuje politická *terra incognita*, obvykle (byť často mylně) pojímaná jako chudá, nedemokratická a neatraktivní, a tudíž pro českou politiku nepodstatná oblast. Když pak Česká republika po rozdělení Československa ztrácí s tímto ohrožujícím prostorem společnou hranici, je geografická propast mezi Českou republikou a postsovětským prostorem chápána nikoli jako ztráta, ale naopak jako vítaný geopolitický posun.

Vyvrcholením procesu distancování se od východu pak bylo vyjednávání o českém členství v NATO. Rusko, v očích českých politiků i veřejnosti jediný relevantní reprezentant evropského východu, se totiž vytrvale snažilo rozšíření NATO zabránit. Ruská strategie se ovšem nezaměřila na českou diplomacii, ale spíše na přímá jednání s představiteli Aliance, zejména pak se Spojenými státy. Výsledný efekt byl (nejen) pro česko-ruské vzta-

hy zničující a rozhodující měrou přispěl k přerodu českého nezájmu o evropský východ v nevráživost: Praha obviňovala Moskvu z pokusů o nové rozdělení sfér vlivu v Evropě a Moskva jí po přijetí ČR do NATO oplácela těžko skrývanou uražeností.

Teprve od roku 2000 se situace postupně začíná měnit. V první řadě Česká republika konečně nachází klidnější tón při komunikaci s Ruskem (což je ovšem dáno i změnou v politice Moskvy). V souvislosti se vstupem do Evropské unie navíc musí Praha jednat s celou řadou východních zemí o řadě praktických otázek (vízový režim, vzájemná obchodní výměna atd.). Podstatným faktorem je do třetice i to, že spolupráce v rámci Visegrádské čtyřky ztrácí s rozšířením Unie svou hlavní náplň a uskupení se nově orientuje právě na koordinaci politiky vůči východní Evropě. Důsledkem multilaterální koordinace jak v rámci V4, tak i v rámci celé Unie je pak kypřenější profilace české východní politiky.

Čtyři omezení české východní politiky

Zásadní otázkou ovšem zůstává, proč se devadesátá léta (a zejména jejich druhá polovina) nesla ve znamení absence podstatnějších českých kroků ve východoevropském prostoru. Otázka je o to podstatnější, že ztracené pozice není v krátkodobém horizontu možné v plné míře obnovit a česká diplomacie jen obtížně hledá novou roli, kterou by ve východní Evropě mohla hrát. Odpověď na tuto otázku lze rozčlenit na čtyři základní body.

1. Negativní image východní Evropy

Nejobecnějším faktorem je přetrvávající negativní vnímání východní Evropy nejen českou veřejností: Například nedávný průzkum veřejného mínění, který provedlo CVVM, zjistil, že oblíba Ukrajinců a Rusů patří mezi českou veřejností k nejnižším mezi všemi evropskými národy.²⁾ Ani pozice politické elity není příliš odlišná: východní Evropa je tak stále jak v mediálním, tak i v politickém dis-

kurzu spojována především s kriminalitou (Ukrajina, Rusko), ilegální migrací (Ukrajina, Moldavsko), totalitními nebo alespoň nedemokratickými praktikami vládnoucích vrstev (Bělorusko, Rusko) a neutěšenou sociální situací (téměř všechny země regionu).

2. Nezájem o východní Evropu a preference vztahů s Balkánem

Druhým faktorem, který byl ještě před několika lety obzvláště markantní při srovnání s ostatními zeměmi visegrádské skupiny, byl přetrvávající nezájem o region na východ od slovensko-ukrajinské hranice. Stačí jen letmý pohled do koncepčních materiálů české zahraniční politiky z tohoto období, aby bylo zřejmé, jak malou roli v nich hraje východní politika. Ještě v Koncepci zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006 se vztah k východní Evropě mezi šesti prioritami vůbec nevyskytuje a koncepce ani náznakem nenabízí možnost hlubšího zájmu ČR, nebo dokonce ucelenější přístup k celému regionu SNS.³⁾ S nízkou mírou

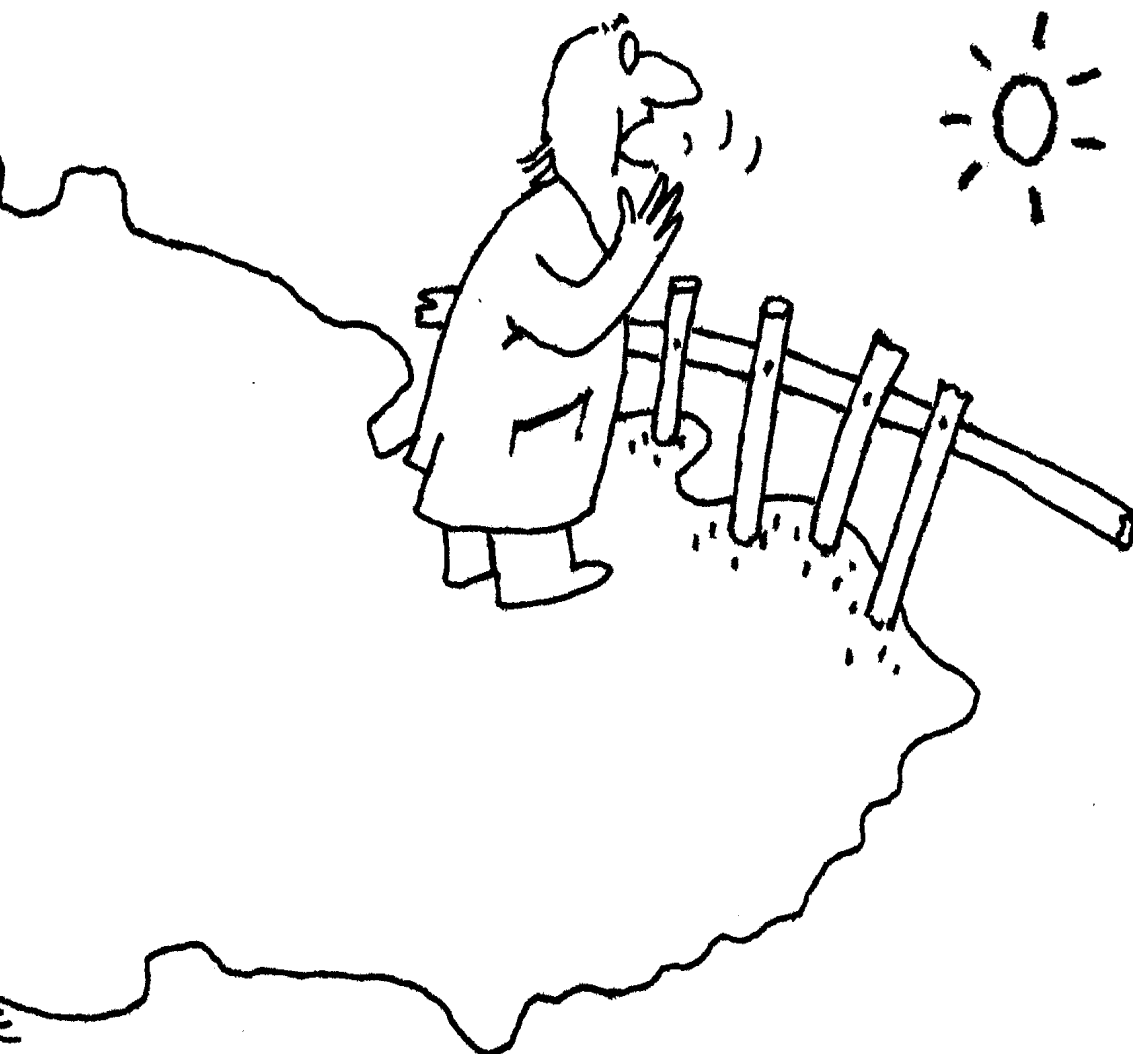
angažmá na východě kontrastují četné aktivity v balkánském prostoru, který je pro českou politiku jednoznačnou prioritou.⁴⁾ Preference vztahů s balkánskými zeměmi ovšem vede k tomu, že unijní východní politika je v českém prostředí dokonce i dnes nepřesně vztahována na Balkán, ačkoli ten do ENP vůbec nepatří.⁵⁾

3. Přílišná fixace na Rusko

Třetím problematickým prvkem bylo po celá devadesátá léta zúžení české diplomacie vůči východní Evropě na vztah s Ruskem. Ano, Rusko je nejvýznamnějším hráčem v regionu, a navíc vystupovalo neaktivněji proti rozšíření NATO, a proto mu bylo třeba věnovat značnou pozornost. Výsledným efektem ale je, že již zmíněná Koncepce zahraniční politiky ze všech států východního regionu zmiňuje kromě Ruska pouze Ukrajinu, přičemž Ukrajina je vždy pojednávána společně s Ruskem.⁶⁾ Dalším důsledkem zaměření na Rusko je nerozhodnost české diplomacie vždy, když se střetly zájmy Ruska a ostatních států regionu. Příkladem budiž nejednoznačná role české diplomacie po „oranžové revoluci“ na Ukrajině. Jak uznal sám ministr zahraničí Vondra, česká zahraniční politika v tomto případě „zbytečně dlouho váhala s aktivními oficiálními kroky“.⁷⁾ Že lze politiku vůči východní Evropě utvářet i jinak, ukazují příklady jiných zemí střední Evropy (Polsko, Maďarsko a Pobaltí), které byly v tomto období schopny rozvíjet své vazby na ostatní země SNS nezávisle na Rusku, a dokonce ještě před svým vstupem do Evropské unie spoluutvářet budoucí podobu unijní východní politiky.

4. Reaktivní charakter české východní politiky

Je zřejmé, že Česká republika se od ostatních visegrádských zemí liší tím, že se zeměmi začleněnými do ENP nemá společnou hranici. To přirozeně snižuje význam přeshraniční spolupráce nebo překážek ve vízovém styku s těmito zeměmi. To ale není omluvou pro skutečnost, že výsledná česká strategie v minulosti někdy neměla daleko k čistě reaktivní pozici. Příkladem může být právě ví-

zový režim. Zatímco Polsko již značnou dobu před svým vstupem do Evropské unie lobbovalo za udržení bezvízového styku s Ukrajinou a vízovou povinnost co nejdéle odkládalo, Česká republika (a spolu s ní i Slovensko) o nic podobného neusilovala – naopak vypověděla dohody o bezvízovém styku s Ruskem, Ukrajinou i Běloruskem již v průběhu roku 2000.⁸⁾ Praha sice později (v létě 2005) zrušila poplatky za víza pro ukrajinské občany, ale opět pouze v reakci na zavedení bezvízového styku ze strany Ukrajiny. Česká pasivita přitom znovu vyniká ve srovnání s ostatními státy regionu – například Polsko a Maďarsko takový krok učinily ještě před svým vstupem do Evropské unie.⁹⁾

Opatrný návrat na východ

V posledních letech se ovšem situace začíná měnit k lepšímu. Prvním výrazným posunem vpřed je jednoznačná specializace české východní politiky, a to jak ve smyslu obsahovém, tak i geografickém. Obsahově se česká diplomacie zaměřuje především na demokratizaci východního regionu a na lidskoprávní aspekty vztahů České republiky a těchto zemí. Dokladem této změny je vytvoření samostatného oddělení transformační spolupráce na ministerstvu zahraničí v červenci 2004. Geograficky se ve východoevropském regionu oddělení zaměřuje na Bělorusko, Moldavsko, Ukrajinu a Gruzii.

Z výrazné geografické zacílenosti aktivit ministerstva je zřejmé, že si česká diplomacie uvědomila i to, že není možné se na unijní rovině věnovat obecně celému východoevropskému prostoru. Zaměřila se proto na konkrétní státy, které byly diplomacií ostatních nových členských zemí opomíjeny, zejména na Moldavsko a částečně i Gruzii. Moldavsko přitom navíc patří mezi prioritní země zahraniční rozvojové spolupráce a na konci roku 2005 bylo v Kišiněvě otevřeno historicky první velvyslanectví České republiky.

Do třetice se zejména v poslední době daří České republice propagovat svou pozici na multilaterální rovině uvnitř Evropské unie. Příkladem může být český postup uvnitř neformálního uskupení „like-minded countries“, které sdružuje řadu nových členských zemí, Německo (jako současnou předsedající zemi) a severské země a které se zaměřuje na podporu východní dimenze ENP. Česká republika také vytvořila „non-paper“, který po delších diskusích přijaly za svůj i ostatní země Visegrádské čtyřky. Pro-

jednávání českého pohledu na ENP a Rusko v celounijním měřítku je přitom mimořádně důležité vzhledem k tomu, že východní Evropa bude jednou z priorit českého předsednictví v roce 2009.

Přesto i v současnosti přetrvávají některé problémy, které ještě bude zapotřebí řešit. Aby byla česká pozice před partnery v zahraničí věrohodná, je třeba ji doplnit o konkrétní kroky. Mluví-li například Praha o usnadnění vízového režimu, je nezbytné provádět takovou politiku, která bude s rétorikou korespondovat. Na důvěryhodnosti tak české pozici nepřidá kupříkladu souhlas ČR se zvýšením vízových poplatků za vstup do schengenského prostoru z 35 na 60 eur, což je pro průměrného občana kterékoliv země východní Evropy velmi vysoká částka.

Druhým problémem je stále ještě chybějící jednotná koncepce českého postupu vůči evropskému východu. Například výše zmíněná problematika lidských práv není nikterak propojena s hospodářskou spoluprací. Výsledkem je fakt, že ostrá kritika se ze strany ČR ozývá často v případě zemí, kde jsou české hospodářské zájmy mizivé (Bělorusko), zatímco nedemokratické praktiky hospodářsky relevantnějších zemí jsou často přehlíženy (zejména Rusko). Stejně tak není dosud zcela zřejmé, jakou roli v české východní politice hraje energetika. Česká republika nijak výrazně nekomentovala téměř hysterickou reakci Polska na výstavbu ropovodu mezi Ruskem a Německem. Podobně neutrální zůstává Praha ve vztahu k černomořské spolupráci, z níž mají některé země (opět Polsko) obavy kvůli výstavbě ropovodu mezi Ruskem, Řeckem a Bulharskem, zatímco jiné (Německo) naopak region Černého moře považují za klíčový pro rozvoj ENP. Je-li ovšem taková středová pozice dlouhodobě udržitelná, je navýsost sporné.

Poslední faktor, který snižuje akceschopnost české zahraniční politiky vůči východní Evropě, je institucionálního charakteru. V první řadě je zapotřebí říci, že je s podivem, že kromě ministerstva zahraničí fakticky neexistuje žádný orgán státní správy (nebo alespoň jeho část), který by se zabýval Evropskou politikou sousedství. Omezení české odborné debaty o ENP pouze na jedno ministerstvo a několik málo výzkumných institucí a think-tanků jistě nepřispívá ani publicitě, ani efektivitě české politiky v této oblasti. Ovšem i v rámci ministerstva zahraničí je situace značně nepřehledná: Evropskou politikou sousedství se do

určité míry zabývá odbor jihovýchodní a východní Evropy, ale také již zmíněné oddělení transformační spolupráce, dále též odbor Společné zahraniční a bezpečnostní politiky a poněkud překvapivě i odbor rozvojové spolupráce a rozvojové pomoci. Přestože o odborných kvalitách i nasazení pracovníků těchto odborů nemůže být nejmenších pochyb, je téměř nad lidské síly zabránit překrývání jejich aktivit. Ostatní ministerské odbory navíc často nemají nejmenší tušení, kdo je za konkrétní otázku související s ENP právě zodpovědný.

Přes všechny tyto výhrady je ale současný vývoj české východní politiky bezesporu pozitivní. Nutno ovšem poznamenat, že po radikálním útlumu v devadesátých letech se jako zlepšení jeví téměř cokoli. Doufejme proto, že tento posun není pouze dočasný, ale že se česká zahraniční politika snad opravdu odhodlala k trvalému návratu do oblasti, jejíž budoucnost je pro Českou republiku i Evropskou unii zcela zásadní.

Petr Kratochvíl (1975) je zástupcem ředitele Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se teorií mezinárodních vztahů, ruskou zahraniční politikou a evropskou integrací.

kratochvil@iir.cz

¹⁾ Podobné dělení viz Votápek, V.: Policy of the Czech Republic towards Russia, the Ukraine and Belarus. In: Pełczyńska-Nałęcz, K., Duleba, A., Póti, L., Votápek, V. (eds.): Eastern Policy of the Enlarged European Union: Developing Relations with Russia, Ukraine and Belarus. A Visegrad Perspective. Slovak Foreign Policy Association, Bratislava, 2003.

²⁾ Mezi poslední Ukrajince a Rusy se ještě vklínili Srbové. Tisková zpráva, CVVM, SÚ AV, 22. ledna 2007, www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/10064_4s_ov70122.pdf

³⁾ Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006. Schváleno vládou ČR 3. 3. 2003, www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191

⁴⁾ Pro podrobnější analýzu a srovnání s ostatními zeměmi regionu viz EU-25/27 Watch No. 4, EU-CONSENT, www.eu-consent.net/library/EU_25Watch/EU-25-27%20Watch%20No.%204.pdf

⁵⁾ Viz např. interview ministra Vondry, kde je Balkán uveden jako součást politiky východního sousedství (Chci zlepšit propagaci Česka, Lidové noviny, 6. 9. 2006).

⁶⁾ Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006. Schváleno vládou ČR 3. 3. 2003, www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191

⁷⁾ Vondra, A.: Česká zahraniční politika: tři principy, trojí směřování a tři témata. Mezinárodní politika 11/2006, str. 17–19.

⁸⁾ Bígl, R. a M. Čaněk: ČR a Ukrajina – vízová nevolnost neustupuje? Migrace online, 23. 5. 2005, www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=236852

⁹⁾ Pro podrobnější analýzu viz Král, David: Ukrajina a EU: Členství, či partnerství? Česká perspektiva. Europeum, www.europeum.org/doc/pdf/866.pdf

Středomoří a Evropská unie: barcelonský proces ve vývoji

Necelé dva roky po zavedení Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie představovalo vytvoření Euro-středomořského partnerství v listopadu 1995 jednu z nejambicióznějších a novátorských iniciativ EU v tomto rámci. Barcelonský proces svedl dohromady patnáct členských států Evropské unie a dvanáct jejich jižních středomořských sousedů. Pracovní agenda představovala široký vějíř ekonomických, společenských, kulturních, politických a bezpečnostních otázek. Následující desetiletí se vytvářelo partnerství, jež sice nevykazovalo dramatické úspěchy, ale postupně se snažilo budovat mosty mezi dvěma břehy Středozemního moře.

ADRIANA BAŠOVSKÁ

V roce 2004 přistoupilo k Evropské unii deset nových členů, z toho dva středomořští partneři, Malta a Kypr. Tyto dva státy se přidaly k členským středomořským státům Evropské unie, jako jsou Francie, Itálie a Španělsko, které iniciovaly barcelonský proces a posílily „středomořskou dimenzi“ EU. V současnosti je vzorec pro jednání a diskuse ve středomořském prostoru 25+10, přičemž stát s nejdélší hranicí se Středozemním mořem, Libye, je ve stadiu zvažování přístupu k barcelonskému „*acquis*“.

Barcelonský proces byl původně evropskou iniciativou a svou inspiraci čerpal z helsinského procesu, který kdysi pomohl k překonání ideologické bariéry Východ–Západ. Na počátku devadesátých let se zdálo všechno na nejlepší cestě i pro Středomoří, v atmosféře uvolnění napětí v kdysi bipolárním světě a podepsání dohod z Osla. Některé arabské státy severní Afriky podnikly nesmělé krůčky k demokratizaci. Barcelonský proces byl od počátku ovlivňován mezinárodními, regionálními i vnitropolitickými událostmi, z nichž některé měly kratší životnost, než se dalo předvídat.

Euro-středomořské partnerství (EMP), jež si dávalo za cíl gigantickou úlohu proměnit region v oblast míru, prosperity a stability, bylo založeno na konceptu bilaterálních dohod, s různými formami multilaterální spolupráce v oblasti politic-

ké, ekonomické a kulturní. Jeho význam však také spočívá v jeho normativní dimenzi, v tom, jakou váhu (alespoň deklarativně) kladlo na demokratické hodnoty a lidská práva. Tento akcent, v dlouhodobém horizontu v úsilí o demokratizaci, je nesporně velmi významný při upevňování politické a ekonomické stability. V tomto kontextu je také významný proto, že po 11. září 2001 jsou rodící se snahy o demokratizaci u jižních partnerských zemí značně ohroženy vzhledem k hrozbě mezinárodního terorismu. Pod ní mohou zdejší vládnoucí režimy dle libosti zahrnout prakticky cokoli, co by v konečném důsledku mohlo ohrožovat jejich mocenský monopol.

Významným faktorem, který ovlivňoval a ovlivňuje vývoj barcelonského procesu, je stav blízkovýchodních mírových jednání mezi Izraelem a arabskými zeměmi. Ačkoli formálně nesouvisí s barcelonským procesem, zahájeným koncem roku 1995, jeho pozitivní i negativní vývoj silně ovlivňuje proces integrace, o který se pokouší Evropská unie v jižním Středomoří. Při komplexním hodnocení barcelonského procesu je nutné vzít do úvahy další faktory, které ovlivňovaly dynamiku mezinárodních vztahů v regionu v posledních letech. Z těch „*arabských*“ je to například vypuknutí intifády al-Aqsa v září 2000 a změny na úrovni politických elit v některých partnerských

zemích ve Středomoří. Na evropské straně se jednalo o proces reformy institucí Unie, zaměřený na další prohlubování integrace, evoluce konceptu politiky evropské bezpečnosti a obrany a koncentrace na rozšíření Unie o deset nových členů.

Avšak nejpronikavější událostí, jež určila současný směr v paradigmatu mezinárodních vztahů, byly teroristické útoky z 11. září 2001. Tato událost ovlivnila vývoj na vnitropolitických scénách regionu a způsobila posun v složitém systému euro-středomořského dialogu. Tento vývoj však povětšinou narušil politicko- a společensko-ekonomické procesy, jež se v regionu Středomoří začaly rozvíjet po skončení studené války. Před 11. zářím existovaly optimistické předpovědi autorů, kteří se zabývali středomořským regionem, dalším vývojem Středomoří a vztahů k EU. I když proces jako takový čelil překážkám a postupoval pomalu, byla zde perspektiva, že silová řešení mezinárodních konfliktů ztrácejí na síle a ustupují více inovačním metodám multilaterální spolupráce. Avšak místo globální pacifikace se na mezinárodní scéně znovu objevila válečná mašinérie, ztělesněná válečnými operacemi namířenými proti mezinárodnímu terorismu, invazí do Iráku a novým diskurzem o použití „*preventivních válek*“. S odstupem se devadesátá léta minulého století jeví historickou příležitostí, jež skýtala „*zcivilněn*“ mezinárodních vztahů, ale která nebyla plně využita vzhledem k událostem v roce 2001. Z této perspektivy na to doplatil zejména středomořský region.

Dosáhl barcelonský proces nějakých úspěchů?

Desetileté úsilí přineslo řadu úspěchů, ale i otázek a nových výzev. Středomořské partnerství zcela určitě posílilo vztahy mezi Evropskou unií a Středomořím, na ose Sever–Jih. Jenom pouhý počet konferencí, setkání, iniciativ a aktivit, jež se od roku 1995 uskutečnily, dává tušit, že se postupně vytváří hustě protkaná síť vztahů na úrovni politické, finanční, akademické a civilní společnosti, která přispívá ke sdílení poznatků a prohloubení spolupráce v tomto regionu. Za jeden ze základních úspěchů považuje Evropská unie vytvoření příznivějšího ovzduší důvěry, vytvořeného prostřednictvím systematického a strukturovaného dialogu mezi partnery v regionu, vzájemnou spoluprací v průběhu let, a tím docíleného hlubšího pochopení mezi zúčastněnými stranami. Barcelonský proces zviditelnil region Středomoří v rámci Evropské unie a ofi-

VZTAHY A PROBLÉMY

ciální místa i veřejnost v partnerských zemích Středomoří byla ve větší míře seznámena s procesem evropské integrace a jejího významu pro Středomoří. Díky barcelonskému procesu se zintenzivnily bilaterální i multilaterální kontakty mezi účastnickými zeměmi.

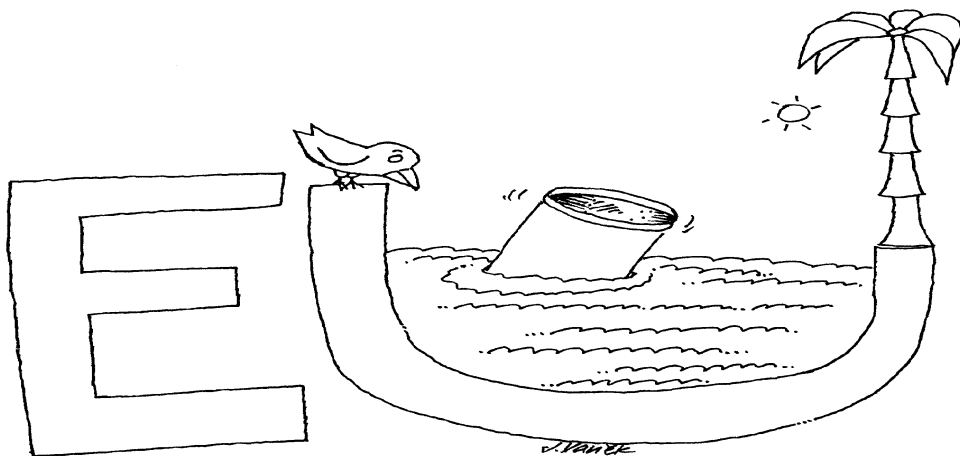
Evropská unie zůstává hlavním obchodním partnerem středomořských zemí, jak v obchodu se zbožím, tak i službami. Tento trend je vzájemně výhodný. Více než 50 procent obchodu v regionu se uskutečňuje s Evropskou unií a některé středomořské státy vyvážejí do zemí Unie až 70 procent svého exportu. Jižní partneři také postupně liberalizují své trhy, což umožňuje zvyšování exportů EU do těchto zemí. Evropa je také největším zahraničním investorem v regionu a také největším poskytovatelem finanční pomoci, jež dosahuje okolo tří miliard euro ročně ve formě půjček a grantů. Evropská unie je také hlavním zdrojem turismu do středomořských zemí a preferovanou destinací pro migranty z těchto zemí. Středomořské státy jižního břehu také zaznamenaly pokrok v oblasti makroekonomické stability a liberalizaci obchodu a zboží.

Prostřednictvím programu MEDA I a MEDA II bylo v období 1996–2004 distribuováno více než 9,7 miliardy eur a formou grantů se v současnosti rozděluje více než 800 milionů eur ročně. Během předešlých let také došlo k lepší administrativní a implementační fázi programů a podařilo se odstranit většinu byrokratických překážek. Ačkoli technická a finanční pomoc byla pozitivním faktorem, a jedním z neúspěšnějších, nebylo za deset let možné realizovat všechny cíle vytyčené v barcelonské deklaraci.

Pomalý rozvoj politické a bezpečnostní spolupráce

Přes všechny deklarativní závazky a vyjmenování úspěchů se barcelonský proces potýkal s řadou problémů.

Rozvoj politické a bezpečnostní spolupráce, jež je obsahem prvního koše, probíhal v průběhu uplynulých deseti let mnohem pomaleji, než se očekávalo. Barcelonský proces neměl přímý vliv na vyřešení žádného signifikantního konfliktu v regionu. V oblasti provedených reforem nezbytných k prohloubení demokracie a vlády práva v partnerských zemích jižního Středomoří byl dosažený pokrok nevyvážený a nedostatečný. Dá se pouze konstatovat, že barcelonský proces přispěl k vytvoření základní struktury dialogu o lidských právech a opatřeních na podporu důvěry.

Když byl koncem roku 1995 barcelonský proces na startovní čáře, partnerské středomořské země se nacházely ve spodním sektoru středně příjmových zemí. Tato situace se bohužel za uplynulých deset let příliš nezměnila a pozice těchto států zůstává stejná. Jenom srovnání tohoto jediného faktoru, který však představuje jeden ze základních parametrů výkonnosti, ukazuje, že divergence obou břehů Středomoří se od počátku 80. let prohloubila a ani barcelonský proces tento trend nezvrátil. Za jeden z výrazných neúspěchů v této oblasti je považována slabá interakce a stále přetrvávající nízká úroveň obchodní výměny mezi státy na jižním břehu Středomoří, která se pohybuje kolem patnácti procent celkové obchodní výměny. Vznik regionálního trhu mezi nimi tak stále zůstává v nedohlednu. Otázkou zůstává, zda se do roku 2010 podaří vytvořit zónu volného obchodu mezi Evropskou unií a středomořskými partnery, jak to barcelonský proces předpokládá. Situace ohledně objemu přímých zahraničních investic ve Středomoří je neuspokojivá. Středomořské země jižního břehu jako celek přilákaly během desetiletého období od roku 1995 přibližně tolik, kolik bylo investováno jen v samotném Polsku.

Třetí koš, budování partnerství v kulturních, lidsko-právních a sociálních záležitostech, byl původně zastíněn a považován za jakýsi přívěšek. Zdálo se, že ekonomická liberalizace je klíčem k celkovému úspěchu Barcelony, a svou roli zde sehrál centrální přístup ve směru shora dolů, který byl základem implementace prvních dvou košů. Oblast kulturní spolupráce však byla do barcelonského procesu zahrnuta, jednak jako dozvuk Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, jejíž metodologie se zde dá nalézt, a také kvůli důležitosti přikládání lidským právům z pohledu Evropské unie. Počátkem nového milénia však právě tato oblast začala nabývat na síle. I když se v politických kruzích Evropy vedly diskuse o tom, jak

skloubit všechny tři oblasti, aby konvergovaly směrem k naplnění cílů barcelonského procesu, v současnosti se dostává třetímu koši Barcelony zvýšená pozornost. Tato tendence se začala objevovat i před 11. zářím, jako reakce na rozšiřování agendy v evropské oblasti práva a vnitřních věcí, ale s novou silou se vynořila jako součást obecnější snahy o aktivaci barcelonského procesu. Události z 11. září způsobily, že v této oblasti začala být patrná intenzivnější snaha o prohlubování dialogu mezi kulturami a civilizacemi, vzhledem k nebezpečím, jež se v souvislosti s útoky vynořila. V současných širších mezinárodních politických souvislostech je problematika třetího koše stejně významná a strategická jako dva další koše Barcelony.

Barcelonský proces v kontextu evropské politiky sousedství

Došavadní opodstatnění středomořského partnerství doznalo v posledních letech změn, přičemž jedna z nejvýraznějších je kontradikce dříve proklamovaného partnerství ve Středomoří založeného na regionalistických principech. Nová iniciativa Evropské unie, Evropská politika sousedství (European Neighbourhood Policy – ENP), je mnohem více přímočará ohledně definování svých vlastních zájmů. Barcelonská deklarace byla mnohem opatrnější ve formulaci těchto otázek, i když bezpečnostní a ekonomické zájmy obou partnerských bloků zde byly také motivací. Zatímco barcelonský proces se spoléhal na logiku společného budování regionu a často se odvolával na společně sdílené hodnoty, Evropská politika sousedství je nezaměnitelně deklarována ve stylu „zájmů“. Je to například vidět v úsilí o úzkou spolupráci se sousedy při zajištění bezpečnosti a blahobytu svých občanů, jakož i efektivní kontrolu svých hranic.

Rozšířená Evropská unie se stala větší počtem obyvatel a území, zesílila svůj

ekonomický i politický potenciál, ale také se svými hranicemi ocitla v přítomnosti nových sousedů. Evropská politika sousedství je odpovědí na tuto novou situaci i pro již stávající středomořské partnery. Uvnitř EU jsou úvahy reflektovány v diskusích, co je podstatou nové Unie, co by měla reprezentovat, čím se řídit a jak uspořádat svou institucionální strukturu. V oblasti vnějších vztahů tato dynamika přinesla přehodnocení vztahů k současným i novým hraničním státům a také zhodnocení schopností a možností Evropské unie v tomto ohledu. Nová iniciativa se dá vyhodnotit i jako snaha o rozšíření a zkvalitnění barcelonského procesu, kterým chce Unie napravit některé nedostatky, ale i jako výsledek vnitřní dynamiky vývoje EU, kdy se po rozšíření změnil úhel pohledu, jak z hlediska geostrategického, tak z hlediska priorit, kterým musí Unie ve své zahraniční politice čelit. Nahlíženo optikou zájmů Evropské unie se jednalo o výsledek interního procesu, během něhož se Unie zabývala svými obavami, uvažovala nad východisky dalšího vývoje a primárně nebrala v potaz realitu její (jižní) periferie. V tomto případě se dá argumentovat, že Evropská politika sousedství nebude přispívat k společensko ekonomickému rozvoji evropské periferie, jelikož to není primární cíl této iniciativy. Je spíše namířena na „rozmačání“ hranic EU ve snaze posunout potenciální „zlomové linie“ dál. Prostřednictvím politiky „nárazníkového pásma“ se Evropská unie snaží propojit se svými sousedy sítěmi obchodu, energetiky, infrastruktury a telekomunikací, rovněž tak politicky korektními vztahy. Významnou složku zde sehrává i snaha o management migračních proudů a otázka soužití muslimských komunit v Evropě.

Přes všechny nedostatky a neúspěchy, jimiž prošel barcelonský proces v průběhu desetiletí, a relativně hubené portfolio úspěchů, je nezbytně nutné pokračovat v prohlubování spolupráce a vedení dialogu kultur. Je to jediná alternativa, jak je v současném světě rozjitřeném konflikty a v atmosféře „války proti teroru“ možné posilování lidské dimenze politiky, poznáváním odlišných kultur, vzájemnou tolerancí a dialogem zabránit katastrofickému scénáři „střetu civilizací“.

Adriana Bašovská, (1969), pracovala několik let na MZV ČR, působila jako konzul na ZÚ ČR v Libyi. V současné době žije a pracuje v oblasti Perského zálivu.

basadriana@yahoo.com

Když velmocí řeknou ne...

Právo veta v Radě bezpečnosti OSN

Pro jedny brzda univerzálního systému kolektivní bezpečnosti, která by měla být co nejdříve odstraněna. Pro druhé záruka míru mezi velmocemi, již je třeba za každou cenu zachovat. Takto různorodé reakce vyvolává již dlouhá desetiletí jeden z nejkontroverznějších a současně nejstabilnějších institutů v rámci OSN, právo veta stálých členů Rady bezpečnosti (RB). Jaká je ale vlastně podstata tohoto institutu a v čem spočívají jeho klady, či zápory? A má vůbec ještě v současném mezinárodním systému své místo?

VERONIKA BÍLKOVÁ

Podstata práva veta

Výraz *veto* pochází z latinského *vetare*, tedy něco zakazovat, zapovídat nebo něčemu bránit. V právně-politickém jazyce se jím rozumí zablokování určitého obvykle legislativního návrhu. Konečně v jazyce OSN se termín používá zejména k označení „práva kteréhokoli ze stálých členů Rady bezpečnosti zabránit negativním hlasováním přijetí rezolucí týkajících se neprocedurálních záležitostí“.¹⁾ Normativní základ veta tvoří čl. 27, odst. 3 Charty OSN, který říká, že o neprocedurálních věcech „rozhoduje Rada bezpečnosti kladnými hlasy devíti členů včetně hlasů všech stálých členů“. Ustanovení *stricto sensu* vyžaduje jednomyslnost stálých členů (tj. Číny, Francie, SSSR/RF, USA a Velké Británie),²⁾ z čehož by vyplývalo, že každý z nich může zablokovat přijetí rezoluce již pouhou neúčastí na hlasování. Postupně se ale prosadila praxe, podle níž samo zdržení se takové účinky nemá, a veto tak lze uplatnit jedině aktivním hlasováním proti rezoluci. Poprvé státy na tento výklad přistoupily již ve 40. letech, k jeho převážení ale došlo až počátkem 50. let, během dlouhé nepřítomnosti SSSR v Radě.³⁾

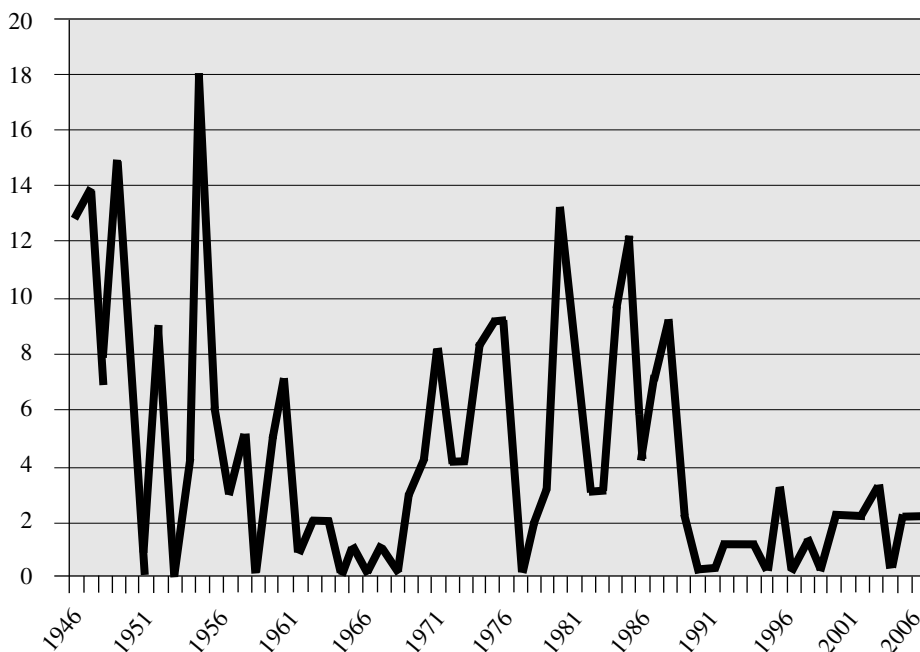
Právo veta se vztahuje pouze na hlasování o tzv. substantivních, neprocedurálních záležitostech. O záležitostech procedurálních rozhoduje naopak Rada bezpečnosti prostou většinou devíti hlasů. Vzhledem k tomu, že mezi oběma kategoriemi „záležitostí“ neexistuje zcela jasná hranice, naskýtá se nicméně i zde

stálým členům Rady bezpečnosti značný prostor pro uplatnění vlivu. Posuzování charakteru diskutované otázky se totiž samo o sobě chápe jako substantivní záležitost, a veto je tak možno uplatnit již na této úrovni. To staví stále členy do pozice, kdy – slovy australského diplomata Evatta – „nejen že mohou vetovat rozhodnutí Rady, ale mohou i určit otázku, kterou budou vetovat“.⁴⁾ Daný stav, který bývá označován jako tzv. *dvojití veto* (double veto), vždy vzbuzoval kritiku. Jejím projevem se staly pokusy o vypracování pevných seznamů procedurálních otázek (například rezoluce Valného shromáždění 267 z roku 1949), které ale nenalezly u stálých členů Rady bezpečnosti příliš mnoho pochopení. Hranice mezi oběma kategoriemi tak zůstává flexibilní a jen o části záležitostí lze říci, že jsou jasně substantivní (schvalování změn Charty OSN, mírové řešení sporů dle kapitoly VI, přijímání donucovacích opatření dle kapitoly VII aj.), či naopak jasně procedurální (sestavování agendy RB, odložení schůze, svolání mimořádné schůze Valného shromáždění aj.).

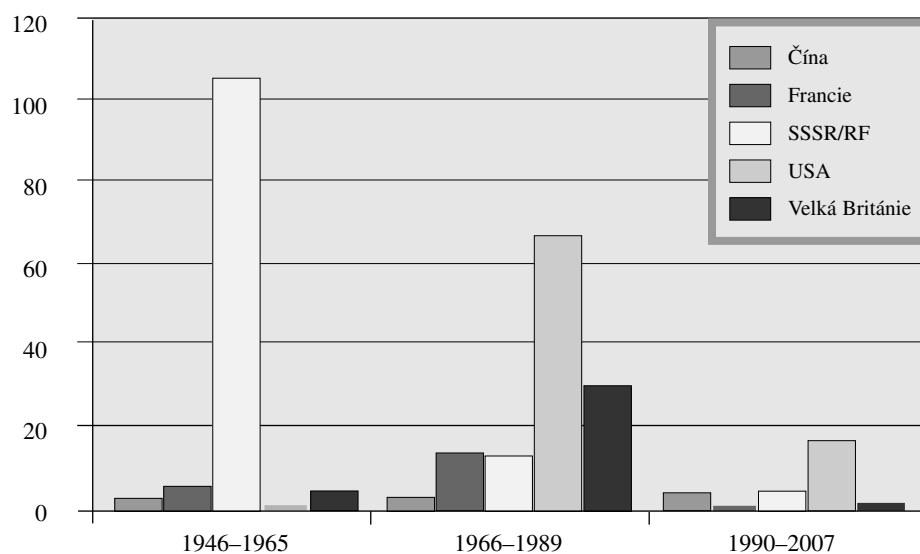
Rozhoduje-li Rada bezpečnosti o mírovém řešení sporů (podle kapitoly VI nebo čl. 52, odst. 3 Charty), musejí se státy, jež jsou stranou ve sporu, zdržet hlasování. Platí to i pro stále členy, kteří tak nemají možnost v těchto případech přijetí příslušné rezoluce, byť by byla namířena proti nim, zabránit. Na ostatní záležitosti, včetně schvalování sankčních opatření podle kapitoly VII, se ovšem povinnost

VZTAHY A PROBLÉMY

Graf 1 Počet vet uplatněných stálými členy Rady bezpečnosti v letech 1946–2007

Graf 2 Počet vet uplatněných jednotlivými stálými členy Rady bezpečnosti v letech 1946–2007

abstence nevztahuje, a stálí členové se tak mohou účastnit hlasování (a využít práva veta) i v případech, jež se jich přímo týkají. Hlasování stálých členů proti určité rezoluci na formálním zasedání Rady bezpečnosti se někdy označuje jako *otevřené veto* (open veto). Vedle něho se rozlišuje ještě *veto skryté* (hidden veto), jímž se rozumí hrozba uplatnění otevřeného veta formulovaná stálým členem během neformálních zasedání, která jiného člena odvrátí od toho, aby předmětnou rezoluci vůbec předložil k oficiální-

mu hlasování.⁵⁾ Ačkoli někdy bývá výraz *veto* omezován pouze na veto otevřené, v praxi se hojně vyskytují oba typy, k čemuž je třeba při hodnocení přihlížet.

Používání práva veta

Historii používání práva veta lze rozdělit do dvou fází: na období studené války a období po jejím skončení. Za studené války využívali stálí členové hlavně veto otevřené, které uplatnili 239krát a zamítli s jeho pomocí 164 rezoluce (počet se liší proto, že některé rezoluce vetovalo více

států současně).⁶⁾ Největší roli hrálo veto v 40.–50. letech, kdy dopadlo na téměř 50 procent navržených rezolucí, následují pak 80. léta (20 procent) a 70. léta (16 procent). Po skončení studené války se naopak otevřené veto objevuje spíše zřídka, a to celkem ve 22 případech. Posun lze připsat jednak zlepšení spolupráce mezi stálými členy RB po rozpadu bipolárního světa, které umožňuje častěji než kdykoli dříve dosáhnout konsensu, jednak hojnějšímu používání skrytého veta, v důsledku něhož se většina kontrolních rezolucí na formální pořad jednání RB vůbec nedostane (tak tomu bylo např. během irácké krize v roce 2003).⁷⁾

Postupem doby se měnil také přístup jednotlivých stálých členů Rady bezpečnosti k právu veta. V prvním období, od 40. do 60. let, jej nejčastěji využíval SSSR, který se s jeho pomocí snažil zabránit přehlasování socialistických států, jichž byla v RB, i v OSN obecně, menšina. Západní státy se tehdy naopak k vetu prakticky neuchylovaly, neboť většinu v Radě měly zajištěnu i bez něho. Situace se změnila v polovině 60. let, kdy došlo k rozšíření Rady bezpečnosti z původních jedenácti na současných patnáct členů. Rozšíření zvrátilo poměr sil a posílilo pozice socialistických, a zejména rozvojových států. V menšině se nyní ocitly státy západní, které proto také začaly k právu veta sahat častěji než dříve (např. USA tak zcela poprvé učinily až v roce 1970). Další zlom přinesl rok 1990, po němž většina stálých členů buď již veto nevyužila ani jednou (Francie a Velká Británie), nebo zcela výjimečně (Čína, SSSR/RF). Celkově v počtu uplatněných vet za období od vzniku OSN do dnešních dnů vede SSSR/RF (123), následován USA (82), Velkou Británií (32), Francií (18) a Čínou (6).

Otevřená veto byla nejčastěji uplatňována ve vztahu k rezolucím týkajícím se dvou okruhů problémů. První představuje přijímání nových členů OSN. Tato otázka byla zvláště aktuální v 40.–70. letech, kdy si východní a západní blok vzájemně blokovaly vstup svých kandidátů, aby zabránily pro ně nevýhodné změně poměru sil v OSN. Takto například SSSR vetoval přistoupení Irsku, Portugalska, Itálie nebo Finska; USA se bránily přijetí Vietnamu a Angoly; a Čína odmítala Bangladěš. Druhý okruh je spjat s citlivými politickými tématy, zejména situací na Blízkém východě, statutem Namibie, režimem apartheidu v Jihoafrické republice a rasistickým režimem v Jižní Rhodésii. V této oblasti se asi nejvíce angažovaly USA,

kteří již od roku 1954 standardně vystupují proti rezolucím jednostranně odsuzujícím Izrael. V případech spjatých s jejich bývalými koloniemi aktivně vystupovaly též Francie a Velká Británie. Skrytá veto se často týkala organizačních záležitostí samotné OSN, hlavně volby generálního tajemníka. Například v roce 1981 zabránila Čína znovuzvolení Kurta Waldheima a v roce 1996 prosadily USA nahrazení Butruse Butruse-Ghálího Kofi Annanem.

Právo veta: pro a proti

Právo veta má svá pro i proti. V minulosti, po přijetí Charty OSN a během studené války, se větší důraz kladl na první kategorii, v současnosti naopak přibývá těch, kdo institut hodnotí spíše negativně. Mezi „pro“ práva veta bývá tradičně řazeno hlavně to, že představuje pojistku chránící svět před střetem mezi OSN a některou z jaderných mocností, resp. mezi těmito mocnostmi navzájem. Současně je na něj často pohlíženo jako na záruku toho, že se OSN nebude zavazovat k úkolům, jež by vzhledem k odporu některého vlivného státu stejně nedokázala splnit. Americký právník Sellen dále zmiňuje ještě čtyři důvody, jež ospravedlňují (nebo aspoň původně ospravedlňovaly) existenci veta.⁸⁾ Patří mezi ně zájem na udržení míru ga-

rantovaný jednotou velmocí; nutnost zohlednit potřebu velmocí chránit své národní zájmy; vhodnost zabránit přehlasování menšinových skupin; a snaha odvrátit ukvapená rozhodnutí, jež by mohla způsobit více škody než užítku. Sám Sellen ovšem připouští, že důvody měly sice svůj význam v roce 1945, následný vývoj je ale v mnohém překonal. Relevanci si tak nadále uchovává pouze potřeba zajistit, aby se opatření OSN těšila podpoře vlivných států světa, bez níž je stěží možné dosáhnout jejich úspěšné realizace.

„Proti“ právu veta mluví na prvním místě to, že v rozporu s principem svrchované rovnosti států zvýhodňuje několik zemí. Jejich výběr navíc odráží politickou realitu na konci druhé světové války a přehlíží změny, k nimž došlo během dalších desetiletí. V Radě bezpečnosti jsou tak nadměrně reprezentovány západní státy, a naopak zde, s výjimkou Číny, chybí zastoupení třetího světa. Sellen z uvedených skutečností vyvozuje, že veto je dnes pouhým anachronismem, který výrazně podkopává efektivitu celé Rady bezpečnosti tím, že umožňuje tyranii menšiny (jediný stát zablokuje významná rozhodnutí), vede k obětování obecných hodnot individuálním zájmům (angažovanost OSN není možná v případech týkajících se velmocí) a zavádí několikrát standard pro různé skupiny států (stálí členové, jejich spojenci, další státy).⁹⁾ Zvláště problematicky tyto znaky působí v kontextu kapito-

ly VII Charty OSN, na jejímž základě má RB dbát o udržování míru a bezpečnosti ve světě. Použití veta v tomto rámci může totiž například zabránit akci OSN k zastavení genocidy či jiných zločinů proti lidskosti.

Hlavní spory kolem práva veta

V důsledku smíšené bilance kladů a záporů vyvolává právo veta na mezinárodní scéně již řadu desetiletí živé diskuse. Ty se soustředí na dvě základní otázky, a to zda má být právo ponecháno stávajícím stálým členům a zda má dojít k jeho rozšíření na případné stálé členy nové. V případě první otázky jsou státy poměrně jasně rozděleny na pěti stávajících stálých členů, jež trvá na zachování práva veta, a ostatní země, které veto považují za přežitek a více či méně aktivně usilují o jeho zrušení. Vzhledem k tomu, že jakékoli formální zásahy do institutu by vyžadovaly revizi čl. 27, odst. 3 Charty OSN, která sama o sobě podléhá vetu, je zřejmé, že v současnosti neexistuje reálná šance na její prosazení. Proto se stále častěji objevují různé návrhy na neformální (sebe)omezení práva veta. Podle jednoho z nich by se stálí členové měli zavázat, že nebudou veto uplatňovat mimo rozhodování o nasazení ozbrojené

síly dle kapitoly VII; podle jiného by měli slíbit, že se k vetu neuchýlí v případě genocidy nebo jiného vážného porušování lidských práv. Ačkoli se tyto iniciativy pokoušejí o určitý kompromis mezi krajními stanovisky (ponechání v dnešním rozsahu x úplné zrušení), u pětice velmocí prozatím nenašly podporu, a je tak velmi pravděpodobné, že přinejmenším v blízké budoucnosti zůstane právo veta stávajících stálých členů zachováno.

Druhá otázka má poněkud spekulativní charakter, neboť souvisí se snahami o rozšíření Rady bezpečnosti (a zvýšení počtu jejích stálých členů), jež jsou zatím zcela neúspěšné. I tak již dnes rozdělují státy do několika táborů. První, který zahrnuje klíčové kandidáty na nová stálá místa v RB (Japonsko, Německo, regionální velmocí), trvá na tom, že staří i noví stálí členové musejí mít rovné postavení, a měli by proto shodně disponovat právem veta. Část zástupců tohoto tábora přitom dává najevo, že by byli ochotni přistoupit na některou z variant sebeomezení nastíněných výše. Druhý tábor, jež sdružuje pětici velmocí i řadu jiných států, naopak soudí, že právo by se na nové stálé členy rozšiřovat nemělo. Stoupenci tohoto názoru často uznávají, že jimi navrhovaný postup by fakticky vedl k zavedení dvou kategorií stálých členů, ospravedlňují ale daný stav nutností zabránit omezení akceschopnosti RB. Mezi oběma krajními postoji se pohybují státy, jež prosazují, aby vetem disponovali všichni stálí členové, současně ale doporučují, aby členové noví byli vázáni jistými omezeními (většinou dle variant uvedených výše). Vzhledem k tomu, že i samo rozšíření Rady bezpečnosti se v této chvíli jeví jako nejisté, nelze zatím říci, který z táborů (pokud vůbec nějaký) nakonec převáží.¹⁰⁾

Otazníky kolem práva veta

Právo veta bylo do systému OSN zavedeno Chartou OSN jako jistá kompenzace za odpovědnost, která byla v roce 1945 svěřena Radě bezpečnosti a jejím stálým členům. Rada, pod vedením pětice velmocí, měla dbát o udržování míru a bezpečnosti, dohlížet na pokojné řešení sporů a zajišťovat (přijímáním nových členů, schvalováním kandidátů na generálního tajemníka aj.) řádný chod OSN. Právo veta přitom mělo sloužit jako určitý štít chránící stálé členy před tím, aby k prosazování obecných zájmů nedocházelo na úkor jejich individuálních potřeb. Postupem doby začaly ovšem velmocí chápat veto nikoli jako krajní prostředek, ale co-

by standardní nástroj zahraniční politiky. Ze štítu se tak stal meč, který často umožňuje OSN zapojit se do řešení důležitých mezinárodních problémů a účinně zasáhnout tam, kde by její zásah byl třeba. V rozporu s původními představami jsou to tedy nyní individuální potřeby (velmocí či jejich spojenců), které převažují nad obecnými zájmy. Daný stav, jež existoval zejména za studené války, ani současnost však není prosta jeho projevy, se jeví jako nežádoucí a vyžaduje změnu. Vzhledem k tomu, že odstranění práva veta nepřichází zatím v úvahu (a snad by ani nebylo dobré), mělo by se mezinárodní společenství pokusit aspoň o to, aby toto právo opět sloužilo pouze účelu, k němuž bylo původně zřízeno, totiž aby kompenzovalo velmocí za úkoly, které vykonávají (a pouze pokud je vykonávají) ve prospěch celku. Takové řešení je nesporně v zájmu všech, včetně samotných stálých členů Rady bezpečnosti.

Veronika Bílková (1975) je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bílková@iir.cz

¹⁾ T. Schindlmayr, *Obstructing the Security Council: The Use of the Veto in the Twentieth Century*, Journal of the History of International Law, Vol. 3, 2001, s. 221.

²⁾ Takto bylo vykládáno v prvním období po přijetí Charty, viz např. B. A. Wortley, *The Veto and the Security Provisions of the Charter*, British Yearbook of International Law, Vol. 23, 1946, s. 95–111.

³⁾ Svou nepřítomností, která trvala od 13. 1. do 1. 8. 1950, vyjadřoval SSSR nesouhlas s tím, že čínské místo v RB zaujímal zástupce Tchaj-wanu, a ne ČLR.

⁴⁾ L. Gross, *The Double Veto and the Four-Power Statement on Voting in the Security Council*, Harvard Law Review, Vol. 67, 1953–4, str. 264. Srov. A. R. Feldstein, *The Double Veto in the Security Council: A New Approach*, Buffalo Law Review, Vol. 18, 1968–1969, s. 550–580.

⁵⁾ Více viz C. Nahory, *The Hidden Veto*, Global Policy Forum, May 2004. Někteří autoři chápou skryté veto jinak, a to jako zamítnutí rezoluce předem zformovanou skupinou nejméně sedmi členů RB (T. Schindlmayr, op. cit., s. 224), toto pojetí ale není příliš běžné.

⁶⁾ Čísla jsou uváděna dle Global Policy (www.globalpolicy.org/security/data/membership/veto/vetosubj.htm). Některé zdroje (srov. T. Schindlmayr, op. cit., str. 226) uvádějí čísla vyšší, neboť započítávají i veta skrytá.

⁷⁾ Nejméně se veto objevovalo v 90. letech, od roku 2001 lze naopak opět zaznamenat jistý vzestup jeho užívání.

⁸⁾ Viz K. L. Sellen, *The United Nations Security Council Veto in the New World Order*, Military Law Review, Vol. 138, 1992, s. 187–262.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Srov. UN Doc. A/59/565, *A more secure world: our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges, and Change*, 2 December 2004, par. 244–260.

Z pěti středoasijských postsovětských republik není Tádžikistán tou, která v uplynulém roce budila nejvíce pozornosti. Média i analytici se daleko více věnovali situaci v sousedním Kyrgyzstánu po tulipánové revoluci, obvyklým výstřelkům turkmenského režimu či neočekávanému úmrtí Turkmenbašihho na konci prosince. Přesto byl rok 2006 právě pro Dušanbe klíčový a hlavní událostí roku – prezidentské volby a jim předcházející kampaň – umožňuje sledovat dlouhodobější trendy ve vývoji země. Máme-li se ale pokusit o jejich shrnutí a analýzu, je třeba nejdříve připomenout některé základní předpoklady určující jak vnitřní vývoj Tádžikistánu, tak jeho zahraniční politiku.

Prvním z těchto určujících momentů je kulturní odlišnost Tádžikistánu v regionálním kontextu. Jako v jediné středoasijské postsovětské republice nedominuje v Tádžikistánu etnická skupina turkická, nýbrž perská, a to jak početně, tak politicky. Tádžické autority této skutečnosti využívají k budování národní identity. Centru hlavního města vévodí ohromný monument Ismoilu Somonimu,¹⁾ který je nejen výrazem moderního tádžického nacionalismu, ale také vypovídá o nejrůznějších rovinách zahraničněpolitického směřování státu: o obavě z panturkismu a o nadšení pro perskou solidaritu.

Dalším faktorem, který má rozhodující vliv na oficiální politickou linii Dušanbe, je skutečnost, kterou lze formulovat velmi prozaicky: Tádžikistán je nejhudší ze všech bývalých sovětských republik. Hrubý domácí produkt na obyvatele tvoří kolem 1200 dolarů v paritě kupní síly. Srovnávací statistické tabulky ukazují, že země je v porovnání s ostatními středoasijskými postsovětskými republikami na tom nejhůř, pokud jde o rozlohu orné půdy, zahraniční investice i energetickou nezávislost. Jedinými podstatnými zdroji státních příjmů a zároveň hybnými silami ekonomiky jsou mamutí závody na výrobu hliníku TadAZ, nacházející se na západě území nedaleko hranice s Uzbekistánem, a vodní zdroje, které činí 66 procent celkových zásob oblasti a slouží nejenom jako pitná voda, ale také k výrobě hydroelektrické energie.

V souvislosti s nedávným vývojem v Tádžikistánu je nakonec nutné zmínit se o charakteru politické scény. Občanská válka v letech 1992–1997 samozřejmě zna-

Tádžikistán v roce 2006: změna, nebo kontinuita?

NICOLAS FRANCKX

menala tragédii jak pro státní aparát, tak pro celou populaci (vyžádala si padesát až sto tisíc obětí a měla za následek nejslabší hospodářský růst oblastí v letech 1993–2003), nicméně způsob jejího řešení dodal tádžické politice určité rysy stability, a vnesl do ní některé demokratizující prvky. Stabilitu ztělesňuje prezident Emomali Rachmonov a jeho *Lidová demokratická strana*. Demokratizující prvky jsou od roku 1997 sporá přítomnost opozičních stran v parlamentu a relativní otevřenost politického života. Tádžikistán má mimo jiné v podobě Strany islámské obrody jedinou oficiálně zaregistrovanou islámskou stranu celého středoasijského regionu.

Prezidentské volby v režii jednoho muže

Nejmarkantnější událostí roku byly jednoznačně prezidentské volby, které se uskutečnily 6. listopadu 2006. Jejich výsledkem bylo podle očekávání hladké znovuzvolení prezidenta Rachmonova (79 procent platných hlasů), byl se hovořilo o jistých technických nedostatcích a možných podvodech. Je ovšem třeba rozlišit dva aspekty demokracie: jedna věc je její „technická“ a formální stránka, jiná věc je pak schopnost státního aparátu a jednotlivých aktérů respektovat jejího ducha. Názory obou nejdůležitějších skupin pozorovatelů tádžických voleb proto také byly značně rozporuplné. Předseda výkonného výboru SNS Vladimír Rušajlo po zveřejnění oficiálních výsledků 7. listopadu prohlásil, že volby se odehrály v souladu s volebním zákonem a že těch několik nedostatků technického rázu, které se vyskytly, nemohlo mít vážný dopad na jejich průběh nebo výsledky. V první hodnotící zprávě OBSE, předložené téhož dne na tiskové konferenci je-

jím volebním koordinátorem Onnem van der Windem, se zdůrazňuje, že navzdory značným pokrokům oproti volbám roku 1999 nebyla ještě praxe demokratických voleb plně dodržena, jelikož média soustředila během předvolební kampaně svou pozornost pouze na současného prezidenta jako hlavy státu, a neposkytla tak všem kandidátům rovné podmínky.

Přestože byla volební kampaň jen omezená a jasně zaměřená na Rachmonova, mnohé indicie v politickém životě jasně ukazovaly, že se volby blíží. Prezident nechtěl zbytečně riskovat přílišnou otevřenost, jelikož tyto volby byly zvláštní příjmenším v dvou ohledech. Jednak byly prvními volbami po kontroverzní změně ústavy schválené referendem v roce 2003, která umožnila Rachmonovovi kandidovat ještě na dvě sedmiletá volební období a teoreticky setrvat ve funkci až do roku 2020, jednak události, k nimž došlo předchozího roku v sousedním Kyrgyzstánu (jenž je v místním měřítku hlavním diplomatickým partnerem Dušanbe), jasně ukázaly, že středoasijské republiky nejsou v bezpečí před „barevnými revolucemi“.

Prvním momentem, který usnadnil Rachmonovovi vítězství, byla absence opozičních předáků v prezidentských volbách. *Strana islámské obrody* přišla úmrtím Saída Abdulló Núrího o dlouholetého uznávaného lídra, který po občanské válce působil jako předseda komise národního usmíření. Nový předseda strany Muhidín Kobírí šest týdnů před volbami oznámil, že se vzdává kandidatury. Lze se domnívat, že vedle oficiálních důvodů – nezralosti tádžické společnosti a neochoty mezinárodních partnerů země akceptovat islámského prezidenta – Kobírího k tomuto rozhodnutí vedla prozíravost: možná nechtěl vynést na světlo vnitřní nesváry

strany při sestavování programu a začít svou politickou kariéru porážkou.

Další dvě klíčové politické strany se rozhodly z voleb odstoupit, protože bylo jasné, že je v nich čeká role komparsistů. *Tádžická demokratická strana* na konci září prohlásila, že bude volby bojkotovat, jelikož politické autority mají zejména na venkově volné ruce, aby mohly volby zmanipulovat. Demokraty však k jejich rozhodnutí vedl i jiný důvod: jejich předseda Machmadruzi Iskandarov byl odsouzen na 23 let za údajný terorismus, banditismus a rozkrádání státního majetku a od října 2005 byl ve vazbě. Jeho strana ale trvá na tom, že celý proces byl vykonstruovaný. Další politické uskupení – sociálnědemokratická strana – označila prezidentské volby za ilegální, poněvadž se opírají o referendum z roku 2003, které je podle předsedy strany Rachmatulla Zoirova nezákonné.

Kromě neúčasti některých prominentních osobností volby také charakterizovaly vnitřní spory opozice. V roce 2004 socialistickou stranu poškodilo odštěpení jednoho z jejích křídel. Vedení strany vzápětí obvinilo státní autority, že tuto destabilizaci samy připravily. Stejným způsobem se odštěpilo v dubnu 2006 jedno křídlo demokratické strany. Po rozdělení těchto dvou stran se nově zformované alternativní strany mohly bez problémů zaregistrovat u ministerstva spravedlnosti, zatímco původní strany měly co dělat, aby jim vůbec byla registrace obnovena.

Vedle tradičních politických stran nedokázala ani žádná výrazná nezávislá osobnost rozčeřit stojaté vody politické scény. Příčinu je třeba hledat ve vlně zatýkání veřejných činitelů, která probíhá od roku 2004. Nejmarkantnější je případ generála Mirzojeva, bývalého velitele prezidentské gardy a ředitele protidrogového kontrolního úřadu, který byl zatčen v srpnu 2004 a dva roky poté odsouzen na doživotí. Fakt, že žádný z politiků, kteří kandidovali proti prezidentovi, nebyl dostatečně známý a výrazný, jen dokresluje snadnost Rachmonovova vítězství.

Analytici nadto zdůrazňují, že na politické změně vlastně nikdo ani zájem neměl. Opoziční strany mají v politické aréně své místo, pokud nezpochybnují režim jako takový a pokud s ním spolupracují. Občanská společnost není v Tádžikistánu natolik rozvinutá, aby požadovala větší míru demokracie. Lokální hodnostáři jsou spokojeni se svou pozicí a nikdo z nich se v poslední době nepokoušel svrhnout kliku prezidenta Rachmonova. Pokud jde

o mezinárodní partnery Tádžikistán, Rusko chce především zachovat spolehlivé klientské režimy, a Dušanbe je jeden z jeho nejvěrnějších. Čína se zase obává aktivizace ujugurského nacionalismu a usiluje o zachování politického *statu quo* v oblasti. Požadavky Spojených států a evropských zemí na dodržování demokratických principů a lidských prav zatím zůstávají spíše na deklarativní úrovni, jelikož prioritou zůstává stabilita: případný převrat v Tádžikistán by mohl ohrozit nedovršenou normalizaci v sousedním Afghánistán.

Na středoasijské poměry relativní zdrženlivost Rachmonovova režimu ostatně bere potenciálnímu převratu karty z ruky. I samotné zajištění žádoucích výsledků voleb roku 2006 se obešlo bez zbytečného státního násilí. Makroekonomické ukazatele Tádžikistán jsou navíc poslední dobou čím dál tím příznivější a do jisté míry motivují mezinárodní společenství k toleranci vůči současnému režimu. Ředitelka Světové banky pro středoasijskou zónu v květnu 2006 prohlásila, že státní autority udělaly významné pokroky na cestě k ekonomické a společenské stabilitě. Současné snahy o snižování státního dluhu a nový program usilující o zdravější obchodní prostředí podle ní tádžické ekonomice velmi prospívají. Ekonomické pokroky jsou samozřejmě pro běžné Tádžiky klíčovou otázkou: dvě třetiny obyvatelstva žijí pod hranicí chudoby a 25 procent rodin trpí chronickou nebo občasnou podvýživou.

Odsklon od Ruska?

Některé rysy geopolitické situace a zahraniční politiky spojují Tádžikistán se středoasijskou oblastí jako celkem, jiné jsou naopak jeho specifikem. Pod první kategorií spadá důraz na mnohostranné zahraniční vztahy. Postupné oslabování úlohy Moskvy v této části bývalého SSSR

se jen urychlilo na konci roku 2001 vlivem nového impulsu v americké politice – boje proti terorismu. Po období „geopolitické nejasnosti“, kdy se v kontextu vojenských operací v Afghánistán vyjednával a upřesňoval budoucí vliv Spojených států v oblasti, nastalo období, kdy se rozložení sil znovu stabilizovalo.

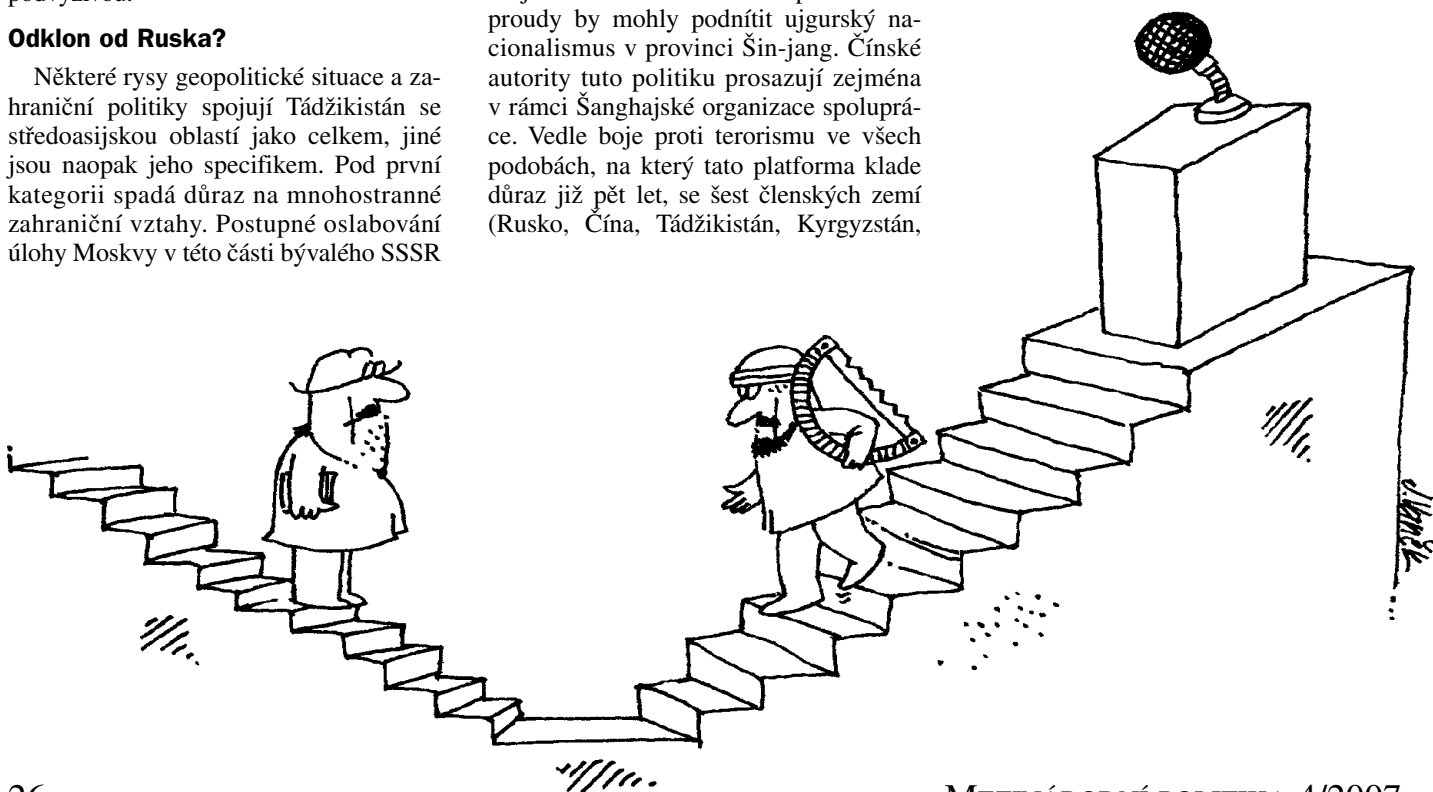
Výsledkem této transformace je větší otevřenost vůči různým mezinárodněpolitickým činitelům, mimo jiné vůči Spojeným státům,²⁾ Číně a Íránu. Rozhodující vliv má však ve Střední Asii stále Moskva, jelikož je *de facto* garantem mocenské stability v každé jednotlivé republice. Úloha garanta se ovšem projevuje v případě Tádžikistán o něco citelněji, jelikož stabilita tádžického režimu představuje pro Rusko prioritu. Ukončení tádžické občanské války bylo vyjednáno v letech 1996–1997 v Moskvě a pod dohledem ruské diplomacie. Tímto úspěšným vyřešením konfliktu na bývalém území SSSR se Rusko pyšní a v případě Tádžikistán nelituje vynaložené energie a prostředků. Ruské zájmy nebere Dušanbe pochopitelně na lehkou váhu; Moskva je tu považována za politického a ekonomického partnera číslo jedna. Proto jsou nové geopolitické možnosti a zaměření Tádžikistán do značné míry vázány vůlí (ne-li nutností) zachovat věrnost Rusku.

Poslední dobou ve středoasijském regionu získává nezanedbatelný vliv Čína. Čínská vláda se velmi aktivně snaží zajistit stabilitu regionu, jelikož se obává, že jakékoliv islámské nebo panturkické proudy by mohly podnítit ujugurský nacionalismus v provincii Šin-jang. Čínské autority tuto politiku prosazují zejména v rámci Šanghajske organizace spolupráce. Vedle boje proti terorismu ve všech podobách, na který tato platforma klade důraz již pět let, se šest členských zemí (Rusko, Čína, Tádžikistán, Kyrgyzstán,

Uzbekistán a Kazachstán) dohodlo na upevnění vzájemných ekonomických vazeb. Ekonomika je totiž dalším důvodem vzestupu čínského vlivu ve Střední Asii. Díky svému ekonomickému růstu má Čína čím dál víc prostředků, aby v Tádžikistán investovala. V současnosti už úspěšně konkuruje Rusku (je zde po Rusku druhým největším investorem) a oproti Západu má tu výhodu, že ekonomickou spolupráci nepodmiňuje dodržováním lidských práv či principů demokracie.

Tádžická zahraniční politika se poměrně aktivně zaměřuje na postupné vytvoření „perské osy“ spolu s Íránem a Afghánistánem. Vedle čistě deklarativní úrovně se bilaterální nebo trilaterální vztahy soustřeďují především na hospodářskou spolupráci a boj proti obchodu s drogami. Během trilaterálního summitu v Dušanbe na konci července 2006 se prezident Ahmadinežád, Karzái a Rachmonov dohodli na založení koordinační rady se sídlem v Kábulu. Výstavba nové přehrady na řece Pjandž, která tvoří tádžicko-afghánskou hranici, a zprovoznění nového elektrovedu z tádžických elektráren do afghánského Kunduzu a Heratu a íránského Mašhadu představují nejdůležitější společné projekty tří perských zemí pro následující roky.

Pokud jde o vztahy se sousedními post-sovětskými republikami, političtí pozorovatelé považují za nejméně důležité vztahy s Turkmenistánem (nepříliš intenzivní, bez patrného napětí) a s Kazachstánem

nem (korektní, ale bez systematické spolupráce). Daleko nejspolehlivějším partnerem Tádžikistánu je Kyrgyzstán. Podobné geopolitické podmínky (malá rozloha, většinou chudé selské obyvatelstvo, hornatý terén, vodní zdroje a skoro žádné nerostné bohatství) podněcovaly oba státy k těsné spolupráci již na začátku devadesátých let, a změna politické situace, již přinesla na jaře 2005 tulipánová revoluce, zatím přátelské vztahy neovlivnila. Vztahy s Uzbekistánem byly naopak vždy napjaté a během tádžické volební (před)kampaně roku 2006 se ještě zhoršily. Důvodů pro uzbecko-tádžické nepřátelství je více, od historicky podmíněného oboustranného revanšismu, přes problematické postavení uzbecké menšiny v Tádžikistánu a tádžické menšiny v Uzbekistánu, až po uzbecké ambice na pozici nejmocnějšího státu oblasti. Mezi četnými incidenty roku 2006 můžeme zaznamenat občasnou bojůvku na společné hranici, častá oboustranná obvinění ze špionáže a z podpory nebo zakládání teroristických skupin, a přerušení dodávky uzbeckého plynu do Tádžikistánu.

Cesta nejmenšího zla

Události uplynulého roku ukazují, že deset let po občanské válce dospěl Tádžikistán k jisté vnitřní stabilitě. Bolestivé vzpomínky na tento konflikt a nutnost pokračovat v ekonomických reformách podněcuje jednak tádžické aktéry (rodící se občanskou společnost a tolerovanou opozici), jednak mezinárodní společenství ke zdrženlivosti vůči Rachmonovovu režimu. Díky své dominantní pozici a stále popularitě u většiny obyvatelstva by mohl relativně mladý prezident (54 let) teoreticky využívat své manipulace s ústavou a držet se u moci až do roku 2020. Pokud vnitropolitický vývoj ani zahraničněpolitická situace – například spor s Uzbekistánem, obavy z kyrgyzského scénáře či příliš silný vliv Íránu – nepovedou k radikalizaci současného režimu, zůstane Rachmonov pro Tádžikistán zosobněním „nejmenšího zla“ na cestě k relativnímu blahobytu a k mezinárodnímu sebevědomí.

○

Nicolas Franckx (1976) je překladatel (z ruštiny a angličtiny do francouzštiny), v současné době studuje na FSV UK.

nicolas_franckx@yahoo.com

¹⁾ Král Ismoil Somoni vládl v 10. století. Byl perského původu a je považován za otce vlasti.

²⁾ Vztahy se Spojenými státy jsou ale v případě Tádžikistánu spíše formální. Americká spolupráce s Tádžikistánem se soustřeďuje na boj proti obchodu s drogami.

Parlamentní volby v Estonsku 2007

IIVI ZÁJEDOVÁ, ADÉLA HAVRÁNKOVÁ

O estonských parlamentních volbách, které se konaly letos 4. března, se psalo všude v souvislosti s možností hlasovat pro politické strany a kandidáty mimo jiné také elektronickou cestou. Není proto divu, že Estonci jsou na tento světový primát náležitě hrdí. E-voting ovšem nebyl jedinou zvláštností estonských voleb.¹⁾ Mezi ně patří také tzv. „předvolby“, které probíhaly ve dvou termínech. Od 19. do 23. února bylo možné hlasovat mimo místo trvalého bydliště a od 26. do 28. února pouze v místě trvalého bydliště.

V letošním roce se „předvoleb“ zúčastnilo celkem 19,1 procenta oprávněných voličů, zatímco v roce 2003 to bylo 14,5 procenta. Celkem přišlo začátkem března k volebním urnám 61 procento oprávněných voličů, což je o tři procenta víc než v roce 2003. Mnozí pozorovatelé dávají nárůst účasti do souvislosti s předvolební výzvou prezidenta Toomase Henrika Ilvese, který poukázal na fakt, že po dlouhá léta nemohli Estonci svobodně volit, a pokud nepůjdou nyní k volbám, dobrovolně se zříkají zodpovědnosti za vývoj ve vlastní zemi. Pozitivním trendem je také zvýšení počtu žen zvolených do parlamentu, jenž narůstá pravidelně od roku 1999.²⁾ Ženy navíc v letošních volbách překvapivě patřily k neúspěšnějším kandidátkám v získávání individuálních mandátů.

Překvapení na úkor Strany středu

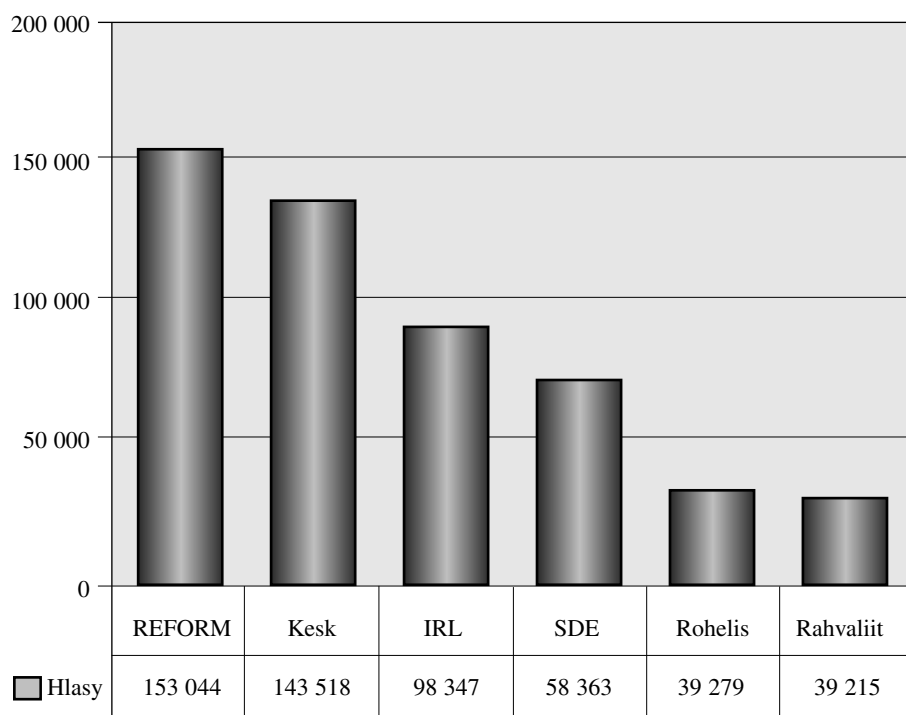
Výsledky voleb přinesly také jedno velké překvapení. Poprvé od roku 1999 totiž nevítežila Strana středu dosavadního ministra hospodářství Edgara Savisaara, která letos získala 26,1 procenta hlasů, což jí zaručilo 29 mandátů. Nejpravděpodobnějším důvodem byly zřejmě přehnané volební sliby. Velký úspěch naproti tomu zaznamenala Reformní strana premiéra Andrusa Ansipa (27,8 procenta) s 31 mandáty. Voliči se tak vyslovili pro pokračování daňových reforem, navíc mnozí z nich tímto způsobem hlasovali proti Straně středu. Třetí největší volební zisk získalo spojení Vlastenecké strany a strany Res Publica sdružené do volebního seskupení pod názvem IRL s 19 mandáty (viz graf).

Celkem se voleb zúčastnilo 12 politických stran, šest z nich překročilo pěti-procentní volební klauzuli a 4 se účastní povolebních jednání o vytvoření vládní koalice.³⁾ V průběhu volební kampaně předsedové politických stran a potenciální kandidáti na premiéra jednoznačně neřekli, se kterou politickou stranou budou spolupracovat. Andrus Ansip (Reformní strana), Edgar Savisaar (Strana středu), Mart Laar (Isamaa Res Publica Union), Ivari Padar (Sociální demokracie), Marek Strandberg (Strana zelených), Villu Reiljan (Lidová strana) a také Aldo Vinkel (Křesťanští demokraté) prohlásili, že nevylučují ani jednu možnou spolupráci, případně koalici. Nicméně jedním dechem stanovili některá z témat, od kterých v žádném případě nehodlají ustoupit. Pro A. Ansipa je důležité udržet a postupně dále snižovat daně, a to o jedno procento ročně – ze současných 22 procent až na hranici 18 procent. Savisaar nechtěl o možných povolebních dohodách spekulovat, ale dodal, že jsou patrné tendence, kdy se dvě silné strany snaží postavit do opozice proti Straně středu. Pro M. Laara a jeho IRL byla důležitá hospodářská politika, I. Padar zmínil téma vzdělání a problematiku života na venkově, M. Strandberg pak bezpečnost životního prostředí a principy přímé demokracie. A. Vinkel odmítl odstoupit z pozic obhajoby rodinných hodnot a podle V. Reiljana nemá smysl „ustupovat od něčeho“.

Stále přítomné historické zkušenosti

Současná politická scéna a občanská společnost v Estonsku jsou ovlivněny jak

Graf

Údaje převzaty z www.vvk.ee

krátkým obdobím demokratické kultury v době první nezávislosti, tak korporatismem. V prvním období Estonské republiky byly některé politické strany aktivní, ale měly málo času, aby se vyvinuly do formy tradičních politických stran. Po roce 1934 přišel zákaz politických stran a nastalo tzv. „období ticha“. Otevřené kritice vlády, ani charakteristickým prvkům občanské společnosti nebyla tehdejší společnost příliš nakloněna. Občanská iniciativa byla řízena nepolitickými aktivitami, stejně jako tomu bylo v období obrození v druhé polovině 19. století. Po kolapsu sovětského režimu a v začátcích tranzitního období (na konci 80. let a začátkem 90. let) začali obyvatelé vyvíjet větší politickou aktivitu.⁴⁾

Po znovuoobnovení nezávislosti byla v estonské společnosti patrná tendence spíše volit pravicové politické subjekty. Jedním z možných důvodů pro snahu potlačit levicové strany byla historická zkušenost se sovětským vlivem, kterému byla Estonská republika v meziválečném a válečném období, a po okupaci, vystavena. Rusky mluvící reprezentace v Estonsku nebyla v období od roku 1991 příliš politicky konsolidovaná a hlasy potenciálních voličů byly roztrženy mezi silnější estonské politické strany, například mezi Vlasteneckou stranou (Pro Partia), Reformní stranu (Estonian Reform

Party) a Stranu středu (Estonian Center Party). Tato tendence setrvává do dnešních dnů.

Na začátku 21. století byla politická scéna v Estonsku víceméně plně vytvořena a žádná markantní změny během posledních let nenastaly. Jedinou výjimkou v tomto procesu byl rok 2001, kdy se pravicová politická unie Res Publica rozhodla přetvořit se v politickou stranu. V témže roce získala Res Publica velkou popularitu. V parlamentních volbách v roce 2003 obdržela 28 mandátů z celkového počtu 101, a dokonce post premiéra. Její popularita klesla v důsledku velkého počtu skandálů vlastních stranických lídrů, čímž strana přišla o své postavení. Později v roce 2006 splynula strana Res Publica s Vlasteneckou stranou za účelem upevnění svého postavení a zvýšení počtu získaných hlasů v očekávaných volbách. Z letošních voleb je stále více patrné, že vlastenecká témata ztrácejí v estonské společnosti na důležitosti.

Pestrý parlament v letech 2003–2007

V minulém funkčním období bylo v estonském parlamentu (Rikikogu) zastoupeno široké spektrum stran od konzervativců, přes liberály a Zelené, až po sociální liberály. Následují jejich krátké portréty.

Strana *Res Publica* hlásá podporu konzervatismu, ale v jejím politickém programu a rozhodnutích nejsou patrné klasicky konzervativní prvky. Res Publica například propagovala myšlenku tzv. „malého státu“, který znamená snížení státních výdajů a omezení státního aparátu, což je spíše typické pro liberalismus než pro konzervatismus jako takový.

Vlastenecká strana – Pro Partia Union je pronárodní politická strana založená na křesťansko-demokratických hodnotách. Podporuje silnou rodinnou politiku a tvrdou imigrační politiku a klade důraz na silnou pozici estonského jazyka. I když v roce 1992, kdy byl její předseda Mart Laar premiérem, nastolila strana v Estonsku silně neoliberální hospodářský kurz, její dnešní hospodářská politika je formulována už méně vyhraněně.

Strana středu byla často nepřesně označována jako strana levicová, a to především v důsledku silné stranické propagandy a jejímu populismu, který je silně zaměřen na sociálně slabší skupiny společnosti (důchodci, nižší příjmové skupiny, ruský mluvící komunita). Strana má zájem podporovat především malé a střední podniky. Shodně s hlavními body politického programu se ve straně mísí křesťansko-demokratické prvky se sociálním liberalismem.

Sociálně demokratická strana je orientována tradičněji v duchu skandinávské levice. Hlavními hodnotami jsou rovnoprávnost, spravedlnost, solidarita a stát blahobytu. Sociální demokraté jsou jediní, kteří kladou důraz na sociální ochranu nezaměstnaných, zatímco ostatní estonské politické strany upřednostňují spíše segmentaci zaměstnanosti.

Reformní strana propaguje ve svém programu klasická liberální východiska. Těmi jsou především svoboda jednotlivce, prioritou vlastní volby, otevřená liberální tržní ekonomika, nízké daně a flexibilní pracovní trh. Reformisté nekladou přílišný důraz na sociální politiku. Pravdou je, že Reformní strana výrazně zvýšila rodinný blahobyt a snaží se sladit hodnoty rodinného života s možností zaměstnání. Strana se kategoricky nestaví proti zvýšení migrace, která může kompenzovat nedostatek vlastních odborníků a pracovních sil.

Lidová strana se odlišuje od Reformní strany tím, že podporuje mírný nacionalismus a konzervatismus, a reprezentuje především zájmy výrobců zemědělských produktů. Vychází z přesvědčení, že stát by si měl udržet hlavní postavení ve strategických ekonomických sektorech, mít

pod kontrolou zahraničního obchodu, a usiluje o flexibilní daňovou politiku (např. zvyšující se daň z příjmu, regionální daňové úlevy, nepřímé a zvláštní daně na luxusní zboží). V sociální politice následuje politiku evropského modelu sociálního dialogu a sociálního zajištění. Lidová strana má mnoho společného se Stranou středu, nicméně jejich silnější podpora převážně zemědělských oblastí a „jemnější“ politická image jí umožňují lépe nacházet politické partnery.

Obecně lze říci, že více než polovina voličů v Estonsku se na pravo-levé politické škále identifikuje se středovými pozicemi. Paradoxně s tím ale vysoké procento (30–40 procent) z nich není schopné zaujmout konkrétní preference k východiskům jednotlivých politických stran. Dalším zajímavým aspektem je pozitivní trend sblížování Estonců a „Neestonců“ („non-Estonians“), neboli představitelů ruskojazyčné komunity. Dobrým příkladem je skutečnost, že ačkoli v roce 1995 získala ruská strana *Náš domov – Estonsko* (Our Home is Estonia) šest mandátů, v dalších volbách ruské politické strany začaly splývat se stranami estonskými. Hlavním důvodem byla jejich neschopnost vzájemně spolupracovat. Je-

jejich podpora v roce 2003 poklesla na úroveň mezi 0,2 a 2,2 procenta. Nicméně mezi „Neestonci“ pokračuje podpora levicové tendence a ve stejném duchu se nese i jejich zahraničněpolitická orientace, která odhaluje vliv Ruské federace. Jedinou ruskou politickou stranou v letošních volbách, která získala více než jedno procento hlasů, byla *Konstituční strana* (Constitutional Party). Kromě této strany se voleb zúčastnila také *Ruská strana v Estonsku*, ta obdržela ale pouze 1084 hlasy, což představuje 0,2 procenta.

Nová vláda má být koncem března

Týden po volbách začala koaliční jednání, vedená A. Ansipem, předsedou vítězné strany, a to se stranami IRL, sociální demokracií a Stranou zelených, se kterými pojí premiérovu Reformní stranu podle jeho slov „společné cíle“.⁵⁾

Oficiální koaliční jednání se zdají probíhat úspěšně, i když pro Reformní stranu nebude určitě jednoduché najít v případ-

né koalici kompromis mezi IRL, Sociální demokracií a Stranou zelených. Jisté například může vzniknout při řešení personálních otázek, a to především, pokud jde o budoucí roli M. Laara, který si nárokuje post premiéra.

Jednodušší volbou by se tak mohlo zdát uzavření koalice Reformní strany se Stranou středu. Tato varianta by ale mohla A. Ansipovi způsobit značné potíže, především v otázce obsazení některých ministerstev, jež Strana středu v minulém volebním období personálně ovládala a jejichž kontrolu by si chtěla při účasti v nové vládě zcela jistě ponechat. Estonská média předpokládají, že o nové vládě bude jasno do konce března.⁶⁾

Cílem A. Ansipa je vytvořit vládní koalici, která vydrží celé čtyři roky, přičemž nejdelší funkční období estonské vládní koalice bylo zatím 2,5 roku. Je zajímavé, že na složení vládních koalic v Estonsku měly v nedávné minulosti značný vliv výsledky voleb do místních zastupitelstev. Je

sice zatím předčasné odhadovat situaci, která v příštích letech nastane, ale bude zajímavé sledovat, jak se na složení vlády odrazí výsledky místních voleb v roce 2009. Jak poznamenává estonský sociolog Andres Kivirähk, taková výměna vlády po dvou letech je dokonce pro Estonsko příznivá.⁷⁾

Ivi Zájedová (1955) odborná asistentka IPS FSV UK a TLÚ.

iiza@centrum.cz

Adéla Havránková (1981) studuje magisterský program mezinárodních vztahů na FSV UK, v současnosti na studijním pobytu na Tallinn University, Estonsko.

AdelaHavrankova@seznam.cz

Zdroje

Eesti Erakonnad, Rein Toomla, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999

Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy, Michal Kubát a kolektiv, Eurolex Bohemia, Praha 2004, str. 130.

www.vvk.ee

www.vm.ee

Estonská média: ETV, Eesti Päevaleht, Postimees

¹⁾ Volební systém v Estonsku je proporční jak pro parlamentní, tak pro místní volby, které probíhají každé 4 roky. Estonsko je od roku 1994 rozděleno do 11 volebních obvodů. V sedmi- až dvanáctimandátových obvodech se volí celkový počet 101 poslanců. Volební klauzule pro vstup politických stran a seskupení do parlamentu je 5 %. (Kubát 2004: 130) V důsledku nastaveného proporčního systému dochází k situaci, kdy jedna politická strana není schopná dosáhnout absolutní většiny hlasů a do zastupitelských orgánů je v průměru voleno 4–6 politických stran. Pro volby do estonského parlamentu (Riigikogu) je uplatňován třífázový cyklus rozdělování mandátů: individuální mandáty, mandáty dle voličských seznamů, kompenzační mandáty. Právě způsob rozdělování mandátů dává politologovi estonského původu Reinu Taageperovi možnost kritizovat složitost volebního systému, který je podle jeho slov pro voliče nesrozumitelný a svou komplikovaností je dokonce odrazuje od účasti ve volbách.

²⁾ V roce 1999 bylo zvoleno 18 žen, 2003 19 žen a 2007 již 24 žen.

³⁾ Reformní strana, Strana středu, Unie strany Pro Patria a Res Publica, Sociálně demokratická strana Estonska, Strana zelených, Lidová strana získaly v rozmezí od 31 do 6 mandátů. Stranami, které nepřekročily pětiprocentní klauzuli, jsou Křesťanská demokratická strana, Konstituční strana, Strana nezávislosti, Ruská strana v Estonsku, Estonská levicová strana. Žádný nezávislý kandidát nezískal mandát.

⁴⁾ Stovky tisíc lidí se zúčastnily nenásilných protestních kampaní, jako například tzv. „fosforové války“, „hudebního festivalu“ a „baltského řetězu“.

⁵⁾ Hlavní zprávy televizní stanice ETV, 10. 3. 2007.

⁶⁾ Text byl dokončen 12. března 2007.

⁷⁾ Zprávy ETV, 11. 3. 2007.

Intelektuální vliv ve výzkumu mezinárodní politiky

Vědecký výzkum má sociální povahu. Projevuje se to hned v několika rozměrech. Výzkumná práce je součástí širší společnosti, reaguje na její impulzy, a naopak se snaží svými výsledky tuto společnost oslovit. Výzkum se uskutečňuje uvnitř specializovaných společenských struktur v podobě vědeckých oborů a institucí (univerzity, výzkumné ústavy, firmy), které stanovují explicitní i implicitní pravidla výzkumné činnosti. Sociálním procesem je i hodnocení kvality výzkumu, neboť to obvykle záleží na předních představitelích oboru.

PETR DRULÁK

Pokud se díváme na výzkum z hlediska sociálních vztahů, potom má smysl položit si otázku, jak na sebe účastníci těchto vztahů působí a jak se ovlivňují. Můžeme mluvit například o společenském či politickém vlivu na výzkum, o vlivu výzkumu na společnost či o vlivovém působení v rámci oborů či institucí. Právě posledně zmíněným aspektem se zabývá tento článek, když se snaží kvantifikovat sílu intelektuálního působení aktérů českého výzkumu mezinárodních vztahů.

Kvantifikace vlivu

Hodnocením síly a vlivu výsledků vědeckého zkoumání se zabývá scientometrie. Hodnotí vliv vědeckých výstupů (článků, kapitol, monografií) podle četnosti, s níž jsou citovány v pracích jiných badatelů. Z tohoto základního kritéria jsou odvozeny desítky různých kvantitativních ukazatelů. K nejznámějším patří například citační indexy časopisů podle *Web of Science* (WS) zachycující průměrnou citovanost článků publikovaných v určitém časovém období v daném časopise. Jedná se o jedno z nejdůležitějších kritérií hodnocení kvality předních vědeckých časopisů.

Kvantitativní přístup k hodnocení intelektuálního vlivu bude vždy předmětem sporů. Sporný je už samotný pokus převést na číslo něco tak subtilního a subjektivního jako intelektuální vliv. Další kritiku si může vysloužit způsob měření. Citace nejsou sledovány ve všem, co se publikuje, nýbrž obvykle pouze ve vybraných, většinou amerických časopisech. Hodnocení je tedy výrazně geogra-

ficky zkrácené a upřednostňuje časopisy před monografiemi. K tomu přistupuje problém negativních citací (práce může být často citována jako příklad něčeho, čemu by se měl každý vyhnout) či citačních kartelů (skupinky vzájemně provázaných badatelů, kteří se navzájem citují pouze proto, aby si zvýšili citovanost).

Na druhou stranu argumentem ve prospěch kvantifikace je to, že alternativa nabízená kritiky se opírá pouze o subjektivní hodnocení provedené vybranými jednotlivci. Vzhledem k tomu, že o zhodnocení intelektuálního vlivu se opírá řada důležitých rozhodnutí zejména pak přidělování prostředků na výzkum, může být přemíra subjektivního prvku závažným problémem.

Vědci na Googlu

Kvantifikaci vlivu má proto smysl se zabývat i přesto, že její omezení a úskalí jsou nepopiratelná. Nabízí se ovšem otázka, zda je vhodné vycházet z údajů WS, které jsou hlavním zdrojem mezinárodních hodnocení vědeckých výsledků. Domnívám se, že tento zdroj je v podmínkách českého výzkumu mezinárodních vztahů problematický, a to z čistě praktických důvodů. Výsledky většiny českých badatelů totiž v této databázi vůbec nejsou zachyceny (pouze necelá pětina českých badatelů zde má alespoň jeden záznam). To svědčí jak o již zmíněném geografickém zkrácení ukazatele, tak i o nízké úrovni našeho oboru (publikace našich badatelů se do předních mezinárodních časopisů dostanou jen výji-

mečně). Pokud se chceme pokusit o zhodnocení intelektuálního vlivu v našem oboru, tak poznatek, že skoro všichni jsme na tom stejně špatně, nám příliš nepomůže.

Existuje však alternativní zdroj citačních dat v podobě akademického internetového vyhledávače *Google Scholar* (GS).¹⁾ Hlavním smyslem tohoto vyhledávače je usnadnit badatelům práci se zdroji. Zatímco normální *Google* vyhledává požadovanou informaci ve všech druzích zdrojů, GS se zaměřuje pouze na zdroje odborné (vědecké knihy a časopisy). Do vyhledávače můžeme zadat buď téma, a získáme přehled nejcitovanějších odborných zdrojů k dané otázce, nebo jméno badatele, a dostaneme přehled citací. Rozsah pramenů zahrnutých do GS je mnohem větší než v případě WS, pokrývá i prameny v národních jazycích a rovněž přístup ke GS je snazší, stačí připojení k internetu. Řada akademických institucí proto *Google Scholar* používá pro základní orientaci při hodnocení vědecké práce svých spolupracovníků. Počet odkazů, které se pojí se jménem badatele, jim poskytuje základní představu o badatelově produktivitě a intelektuálním vlivu. Ke shora uvedeným výhradám ke kvantifikaci se však přidává další. *Google Scholar* bere v úvahu pouze média, která poskytují své obsahy do elektronických databází (což ovšem drtivá většina odborných pramenů splňuje).

Jak si stojí český výzkum?

Google Scholar je proto vhodnějším nástrojem hodnocení intelektuálního vlivu v českých podmínkách než tradičnější WS. Více než polovina českých badatelů má záznam v GS. Samotné hodnocení proběhlo v následujících metodologických krocích.

Nejprve jsem identifikoval instituce, které se zabývají výzkumem mezinárodních vztahů. Jde o následující pracoviště: Institut mezinárodních studií na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy (IMS UK), Institut politologických studií téže fakulty (IPS UK), Ústav politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (ÚP UK), Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka na Vysoké škole ekonomické (SMS JM VŠE), Ústav mezinárodních vztahů (ÚMV), Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity (MVES MU), Mezinárodní politologický ústav při Masarykově univerzitě (MPÚ MU), Katedra politologie a evropských studií na Filozofické fakul-

tě Univerzity Palackého (PES UP) a Katedra politologie a mezinárodních vztahů na Filozofické fakultě Západočeské univerzity (PMV ZČU).

Dalším krokem bylo zjištění všech spolupracovníků instituce podle jejích webových stránek.²⁾ Celkem bylo identifikováno 272 badatelů (na sledovaných pracovištích byli do výzkumu zahrnuti všichni badatelé tam působící včetně oborů evropská studia a politologie). Následně bylo jméno každé(ho) z nich zadáno v uvozovkách do GS, a to jednak s diakritikou („Petr Drulák“) a jednak bez diakritiky („Petr Drulak“), celkový počet odkazů na badatele se rovná součtu odkazů na obě verze jména. U obvyklejších jmen bylo třeba provést kontrolu, aby se jednalo skutečně o odkazy na jednu a tutéž osobu.

Na závěr byly sečteny údaje za instituci. Pokud některý badatel spolupracuje s více institucemi, byly jeho výsledky bez krácení započítány ke každé z nich. Tyto údaje byly zpracovány do tabulky.

Tabulka řadí zkoumané instituce podle absolutního počtu odkazů jejich spolupracovníků v GS (první sloupec). IMS UK následovaná ÚMV vycházejí jako nejvlivnější instituce, zatímco MPÚ MU žebříček uzavírá. Zajímavější je však třetí sloupec, který ukazuje, kolik odkazů v GS průměrně nalezneme na jednoho badatele z dané instituce. Z hlediska tohoto relativního vlivu se ukazuje propastný rozdíl mezi ÚMV a ÚP UK na jedné straně a zbývajícími institucemi na straně druhé, relativně nejslabšího výsledku do-

sahuje IPS UK. Nicméně tento výsledek ÚMV do velké míry souvisí s tím, že na rozdíl od univerzitních pracovišť masově nevychovává doktorandy (kteří jsou vedeni jako spolupracovníci, ale většinou ještě nemají záznam v GS). Přítomnost doktorandů (ale i méně produktivních badatelů) vysvětluje velké rozdíly mezi průměrem a mediánem a vysoké podíly badatelů bez záznamu v GS u většiny institucí.

Poslední sloupec zachycuje nejvyšší dosažený výsledek v rámci instituce. Pokud tento údaj vydělíme buď výsledkem celé instituce (první sloupec), či průměrem instituce (třetí sloupec), získáme představu o tom, do jaké míry výsledek instituce závisí na výkonu jednoho nadprůměrného badatele a do jaké míry za jejími výsledky stojí badatelsky vyrovnaný kolektiv. Čím nižší jsou tyto podíly, tím méně instituce závisí na jednotlivci. Z toho hlediska se jako nejstabilnější ukazují ÚMV (podíl maxima na celku činí 21 procento a maximum je pětinašobkem průměru) a PES UP (22 procenta a čtyřnásobek). Naopak extrémní hodnoty v jednom z ukazatelů vykazují IMS (podíl je sice pouhých 18 procent, ale maximum je patnáctinásobkem průměru) a ÚP UK (podíl dosahuje 41 procent, maximum je sedminásobkem).

Další srovnání

Výsledky mezinárodního srovnání svědčí o přetrvávajícím zaostávání českého výzkumu mezinárodních vztahů za světem. Počet odkazů na jednotlivce předsta-

Instituce	Odkazy v GS	Počet badatelů	Průměr na badatele	Medián	Badatelé bez odkazu	Maximum
IMS UK	523	80	6,5	1	46 %	98
ÚMV	463	24	19,3	14	8 %	98
ÚP UK	323	20	16,2	6,5	25 %	132
IPS UK	296	71	4,2	0	52 %	98
MVES MU	151	28	5,4	0,5	50 %	57
PES UP	121	18	6,7	1,5	28 %	27
SMS JM	103	23	4,5	1	26 %	28
PMV ZČU	95	19	5	1	42 %	26
MPÚ MU	53	12	4,4	1,5	50 %	17
Obor	1660	272	6,1	1	43 %	132

vující mezinárodní špičky oboru se pohybuje řádově v tisících (například Robert Keohane – 4180, Kenneth Waltz – 3330, Alexander Wendt – 2030), u každého z nich tedy převyšuje součet všech českých badatelů dohromady (1660). Zavedení mezinárodní akademici se řádově pohybují ve stovkách, ani do této kategorie zatím žádný český badatel nepatří.

Zajímavé je porovnání s daty WS, která byla sesbírána a vyhodnocena stejnou metodou jako data z GS. Mezi hodnotami z WS a GS není na úrovni jednotlivců žádná statisticky významná korelace. Nicméně pořadí institucí se zásadněji nemění. Z hlediska absolutního počtu záznamů je pořadí následující: IMS UK (147 záznamů), ÚP UK (118), ÚMV (48), IPS UK (48), PES UP (25), MVES MU (22), PMV ZČU (6), SMS JM (5) a MPÚ MU (0). Z hlediska průměrného počtu na badatele: ÚP UK (5.9), ÚMV (2), IMS UK (1.8), PES UP (1.4), MVES MU (0.8), IPS UK (0.7), PMV ZČU (0.3), SMS JM (0.2) a MPÚ MU (0).

Potvrzuje se tím silné postavení tří pražských institucí ÚP UK, ÚMV a do určité míry také IMS UK, jakož i středová pozice kateder v Brně, Olomouci a na pražském IPS. Rovněž se potvrzuje koncové umístění MPÚ MU, jehož spolupracovníci nemají ve WS žádné záznamy. Nicméně je třeba podotknout, že zvolená metodologie nadhodnocuje postavení některých pražských kateder, kde podstatnou část odkazů v GS vytvářejí kmenoví pracovníci ÚMV. V případě IMS UK dosahuje tento podíl jedné třetiny a v případě IPS UK a SMS JM dokonce dvou pětín.

Závěr

Navržený způsob měření intelektuálního vlivu instituce má samozřejmě své problémy. Jedná se však o průhledný a snadno replikovatelný postup, který vychází z kvalitních a veřejně dostupných dat, jež jsou stále častěji využívána k podobným účelům. Domnívám se, že představuje spolehlivější cestu hodnocení práce instituce než amatérské dohady více či méně informovaných jednotlivců, o něž se takové úsudky často opírají. ○

Petr Drulák (1972) je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.

drulak@iir.cz

¹⁾ scholar.google.com

²⁾ Sběr dat probíhal v listopadu 2006. Děkuji Marcelu Jindrové, stážistce v Ústavu mezinárodních vztahů, za pomoc při sběru a vyhodnocování dat.

Postoje saských podnikatelů vůči rozšíření Evropské unie a České republice

LUKÁŠ NOVOTNÝ

Rozšíření Evropské unie v roce 2004 postavilo české i německé podnikatele před nové výzvy. Na obou stranách se objevily obavy související s konkurenceschopností tamních průmyslových a výrobních odvětví. Saská průmyslová a hospodářská komora si necelý rok od rozšíření Evropské unie položila otázku, jaké důsledky pro jejich podnikatele má přímé sousedství s Českou republikou a Polskem, jak z toho mohou živnostníci a firmy profitovat, jak se vypořádávají s konkurenčním tlakem a jak vstup těchto nových států ovlivnil jejich podnikání.

Za tímto účelem realizovala komora v březnu 2005 výzkum mezi 1465 saskými firmami; 408 z nich pocházelo z regionu Chemnitz-Plauen-Zwickau, 480 z regionu Lipsko a 577 z regionu Drážďany. Šestapadesát procent respondentů z celkového počtu zastupovalo výrobní sféru, 22 procenta oblast služeb a po 11 procentech oblasti obchodu a dopravy. Pracovníci komory předložili těmto podnikatelům standardizované dotazníky, které po jejich vyplnění analyzovali a následně zformulovali několik závěrů určených pro saskou samosprávu.

V tomto článku představím výsledky tohoto šetření a odpovím na otázku, jaké jsou pocity těchto podnikatelů rok po vstupu nových členských zemí.¹⁾

Všeobecná východiska

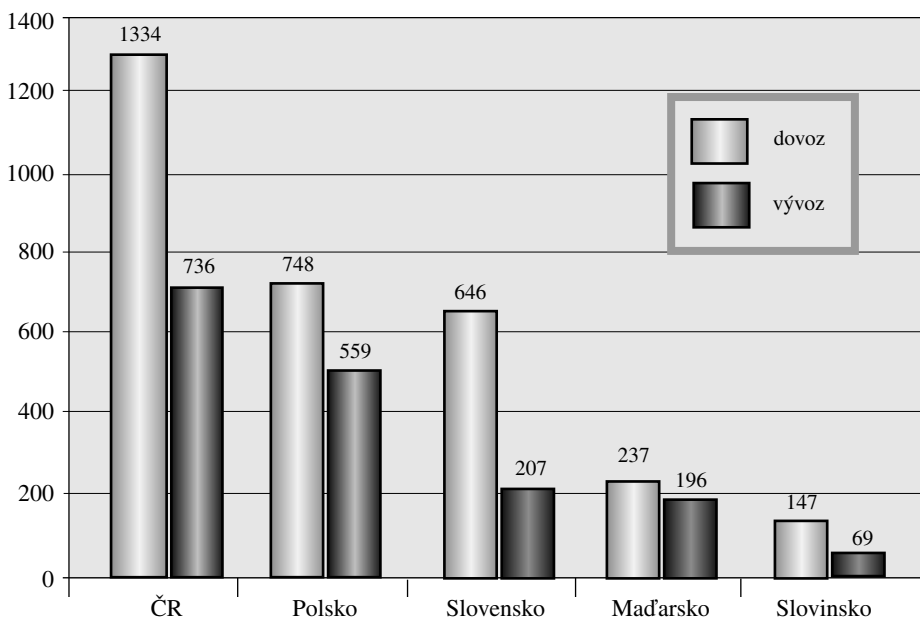
Hospodářské vztahy saských firem s nejbližšími východními sousedy mají několikaletou tradici podmíněnou dřívějším příslušenstvím k východnímu politickému a ekonomickému bloku.²⁾ Celkový procentuální podíl saského exportu do všech nově přistoupivších zemí do Evropské unie činil v roce 2004 11 procent. Tyto země se dohromady podílejí na třetině veškerého saského dovozu, přičemž nejvíce se Saskem obchodují Česko, Polsko, Slovensko a Maďarsko. Tyto čtyři země tvoří 94 procenta veškerého importu ze všech nových členských zemí

Evropské unie. Nejvíce obchodních aktivit přitom probíhá s Českou republikou, jak je patrné z grafu 1. Hospodářská výměna mezi ČR a Saskem v roce 2004 činila 1,334 milionu eur v případě dovozu a 736 milionů u vývozu (viz graf 1 a tabulku).

Sasí podnikatelé si podle údajů Saské státní kanceláře vybírají Českou republiku nejčastěji za sídlo svých poboček, případně do země přímo přesídlují. Dosud jich na území ČR podniká podle odhadů kanceláře a Saské průmyslové a hospodářské komory okolo 150 až 200.³⁾ V případě Maďarska hovoří odhady o přibližně 120 firmách, v Polsku jich je okolo šedesáti a ve Slovensku 30 až 40. Nejčastějšími výrobními odvětvími těchto podnikatelů jsou automobilový průmysl, resp. výroba součástek do německých automobilek. Vedle toho odcházejí za jižní a východní hranice Saska také některé firmy vyrábějící konstrukční zařízení stroje související s ochranou životního prostředí. Investice saských firem do České republiky se podle informací Saské státní kanceláře v porovnání let 1997 a 2003 více než zdvojnásobily. V roce 2003 činila investovaná částka saských podniků v České republice 700 milionů eur. V případě investic do Polska není nárůst tak velký, vzrostl o 40 procent na současných 500 milionů eur. Saské podniky tedy investují v České republice více než v Polsku. Do budoucna můžeme

Graf 1 Saský zahraniční obchod s vybranými novými členskými zeměmi EU v roce 2004 (v milionech eur)

Zdroj: Saský statistický úřad 2004

očekávat další navýšení investovaných částek. Rada saských firem si totiž uvědomuje, že v sousedních zemích je sazba daně podstatně nižší než v Německu, proto uvažují o odchodu. Průměrná sazba v Německu činí 36 procent, v České republice 26 procent a v Polsku a na Slovensku tvoří dokonce 17 procent. Saští politici proto vytvářejí tlak na spolkovou vládu za účelem zjednodušení daňového systému. Ten by pak měl zjednodušit konkurenceschopnost saských podniků. Saská vláda podporuje prostřednictvím Programu na podporu odbytu Česko 2006/2007 malé a střední podniky nových spolkových zemí při vstupu na trh v České republice.

Dalším jevem, který prohlubuje asymetrii v podnikatelské oblasti a který vyvolává na saské straně obavy, jsou průměrné mzdové náklady, které v roce 2003 dosahovaly v České republice 27 procent a v Polsku 24 procenta saského průměru. Saský dělník ve zpracovatelském průmyslu si podle zjištění Saské státní kanceláře vydělá za hodinu 16,90 eura. To je o 11 eur méně, než činí průměr ve starých spolkových zemích. Pro srovnání: český dělník bere v průměru 4,5 eura, polský 3 a slovenský 2 eura za hodinu.

V roce 2004 založila saská vláda u International Finance Corporation (IFC) speciální fond pro malé a střední podnikatele a uložila do něj do roku 2007 milion eur. Prostředky z fondu mají být využity jako pomoc při pronikání se těchto podnikatelských subjektů na trhy zemí

bývalého Sovětského svazu. Sasko již navíc dnes uvolňuje peníze svým podnikatelům na zpracování odborných studií realizovatelnosti jejich případných inves-

tic v zemích bývalého východního bloku. Některé zejména pohraniční regiony (to se týká zčásti i aktivit podnikatelských subjektů) získávají navíc podporu ze strukturálních fondů Evropské unie, protože průměrný plat zde nedosahuje 75 procent průměru členských zemí. Předpokládaný pokles podpory těchto regionů se spolková země Sasko a její vládní okresy snaží vehementně zablokovat.

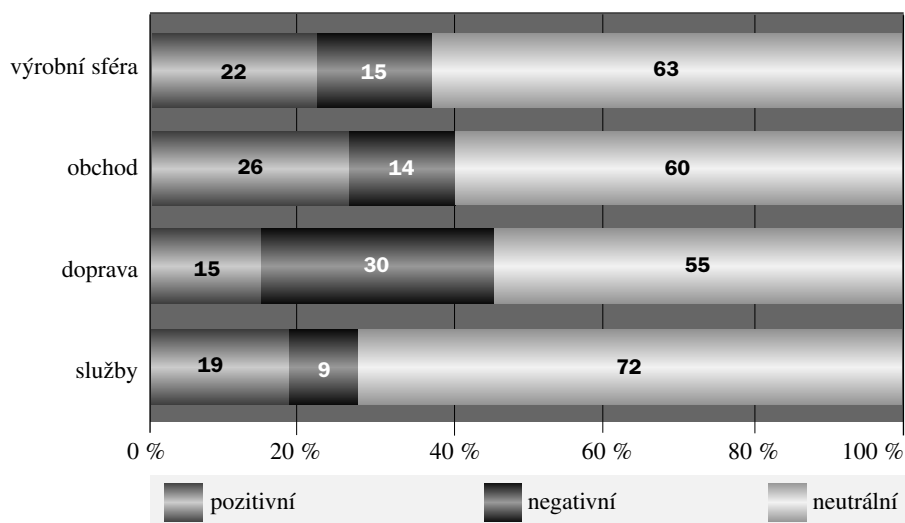
Hlavním argumentem pro zachování finanční výpomoci z fondů Evropské unie je neustálé potýkání se s vysokou nezaměstnaností, která v Sasku v současnosti činí 17,5 procenta a – i přes trend snižování ve starých spolkových zemích – stále lehce narůstá, případně stagnuje na stávajících hodnotách.⁴⁾ Na druhé straně se ovšem v Sasku nacházejí hospodářsky vyspělé oblasti s výrazným hospodářským tempem a výdělky podobnými jako například v průmyslové oblasti Porýní-Porúří. Jedná se zejména o oblast Drážďany, Lipsko-Halle a Chemnitz-Zwickau. Občané ve věkové kategorii od 20 do 35 let zde vydělávají zhruba tolik, kolik činí průměr celého Německa. Ovšem i v těchto regionech jsou výdělky občanů starších 40 let výrazně podprůměrné. Sasko podle Eurostatu v průměru dosahovalo v roce 2003

Tabulka Regionální struktura saského zahraničního obchodu v prvním pololetí 2006 (nejdůležitější obchodní partneri)

Země	Vývoz		Země	Dovoz	
	mil. EUR	podíl v %		mil. EUR	podíl v %
celkem	9303,5	100	celkem	6413,3	100
USA	939,4	10,0	ČR	1341,9	20,9
Velká Británie	619,8	6,7	Rusko	569,0	8,9
Francie	597,0	6,4	Francie	458,7	7,2
Španělsko	538,7	5,8	USA	415,4	6,5
Itálie	508,6	5,5	Polsko	405,5	6,3
ČR	497,0	5,3	Rakousko	352,2	5,5
Malajsie	438,2	4,7	Japonsko	320,2	5,0
Polsko	379,9	4,1	Itálie	319,5	5,0
Rakousko	376,2	4,0	Nizozemí	318,9	5,0
Nizozemsko	348,8	3,7	Velká Británie	186,3	2,9

Předběžné výsledky Statistického zemského úřadu Sasko (ve vztahu k výsledkům bilance v prvním pololetí roku 2005) Zdroj: Statistický zemský úřad Sasko (www.polen-tschechien-kontakt.info/servelet/link_file?link_id=17001&target=display&link_zusatz=&ref_detail=News&ref_knoten_id=9731&ref_sprache=cze)

Graf 2 Vliv rozšíření EU na činnost saských podnikatelů – podle vybraných oblastí

Zdroj: IHK 2005, S. 4

79,6 procenta průměru HDP v Evropské unii.⁵⁾

Saští podnikatelé navíc profitují z nižších výrobních nákladů v České republice a Polsku a vyrábějí zde polotovary, které jsou pak zušlechťeny v Německu. Tyto přeshraniční podnikatelské aktivity podporuje Komorová unie Labe/Elbe, sdružení, v němž od roku 2000 spolupracují průmyslové a hospodářské komory České republiky, Saska a Polska. Na české straně je členy osm komor, na německé 16, přičemž některé jsou i z jiné spolkové země než ze Saska. Každoročně je pak „nejlepší podnikatelské kooperaci“ udělována inovační cena Komorové unie Labe.

Vliv rozšíření Unie na činnost saských podnikatelů

Třetina dotazovaných (36 procent) podnikatelských subjektů na saské straně si je vědoma rozšíření Evropské unie na jejich podnikání. Z toho 21 procent deklaruje pozitivní vliv, 15 procent negativní. Většina respondentů žádný vliv nezaznamenala. Pozitivní zkušenosti s Českou republikou a Polskem mají zejména ty podnikatelské subjekty, které již před 1. květnem 2004 s těmito nově přístupujícími zeměmi obchodně spolupracovaly – 86 procent respondentů podnikajících již před vstupem s těmito zeměmi hodnotí vliv pozitivně. To, že u těch, kdo si jsou vědomi vlivu, dominují pozitiva nad negativy, je výraznou změnou v porovnání s předchozím výzkumem Saské průmyslové a hospodářské komory z roku 2003. Tou dobou převládaly obavy a negativa. Třiašedesát procent dotazovaných podnikatelů vstup spojovalo s riziky pro své

podnikání, zatímco sedmatřicet procent v přistoupení spatřovalo nové šance pro svou činnost.

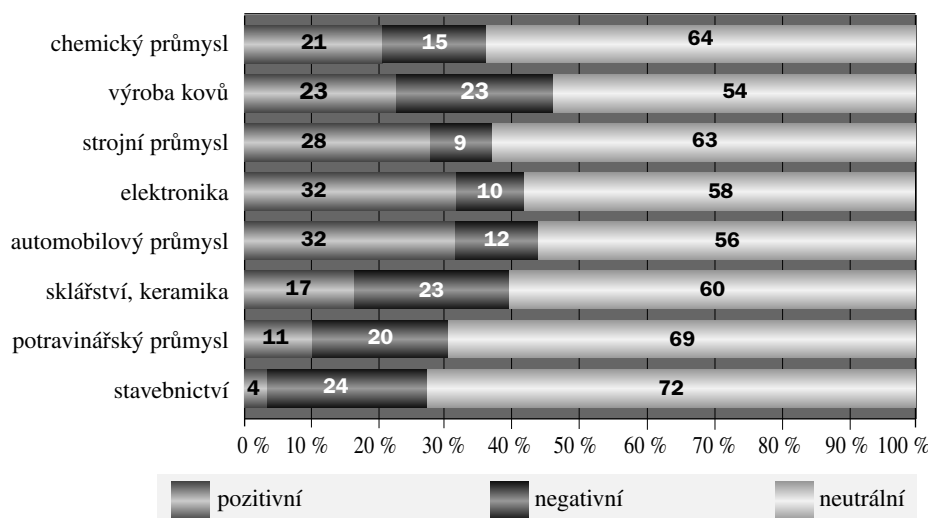
Porovnáme-li jednotlivá průmyslová odvětví, zjistíme hned několik rozdílů. Nejkritičtější je dopravní sféra, což je dáno zejména tím, že podle Spolkového úřadu pro nákladní dopravu se vlivem rozšíření Evropské unie snížil podíl saských dopravních firem na úkor posílení podniků z České republiky a Polska. Pohled na značky kamionů ve frontách na hraničních přechodech dává tomuto zjištění za pravdu. Nejpozitivněji se vůči vlivům Evropské unie staví oblast obchodu, zejména zástupci velkých firem, kteří oceňují odstranění cel, obchodních ome-

zení a omezení čekacích dob na hraničních přechodech. V oblasti služeb převládá neutrální hodnocení, pozitivní vlivy spatřuje jen každý pátý dotazovaný (viz graf 2 a 3).

Z šetření dále vyplývá, že nejpozitivněji vstup České republiky do Evropské unie ovlivnil střední podnikatele zaměstnávající více než 50 zaměstnanců. U firm s padesáti až devětadesáti zaměstnanci se pozitivní hodnocení vstupu vyskytuje u třetiny respondentů. I zde ovšem podobně jako u ostatních skupin převládá neutrální vliv. Menší firmy do 49 zaměstnanců naopak vidí častěji negativa přistoupení nových zemí do Evropské unie.

Poměrně značné rozdíly zaznamenal výzkumný tým v geografickém rozmístění firem deklarujících pozitivní vlivy. Nejvíce pozitivních vlivů uvedli respondenti ve vládním okrese Chemnitz, a to 25 procent. V tomto regionu byl zároveň zachycen i největší počet negativních odpovědí, a to 21 procent. Podnikatelská sféra je tu tedy polarizována na dva víceméně stejné tábory. V případě Drážďan to bylo 23 procenta pozitivních odpovědí a 11 procent negativních. Ve vládním okrese Lipsko činil podíl pozitivních odpovědí 14 procent, byl tedy vůbec nejnižší. Řada saských firem navázala kontakty s českými a polskými subjekty v oblastech výrobní sféry a obchodu, a to zejména v oblasti automobilního, textilního a kožedělného průmyslu. Nejvíce těchto firem bylo právě ve vládním okrese Chemnitz. Naopak nejméně spolupráce vykazuje sféra služeb. Poněkud

Graf 3 Vliv rozšíření EU na činnost saských podnikatelů – podle průmyslových odvětví

Zdroj: IHK 2005, S. 5

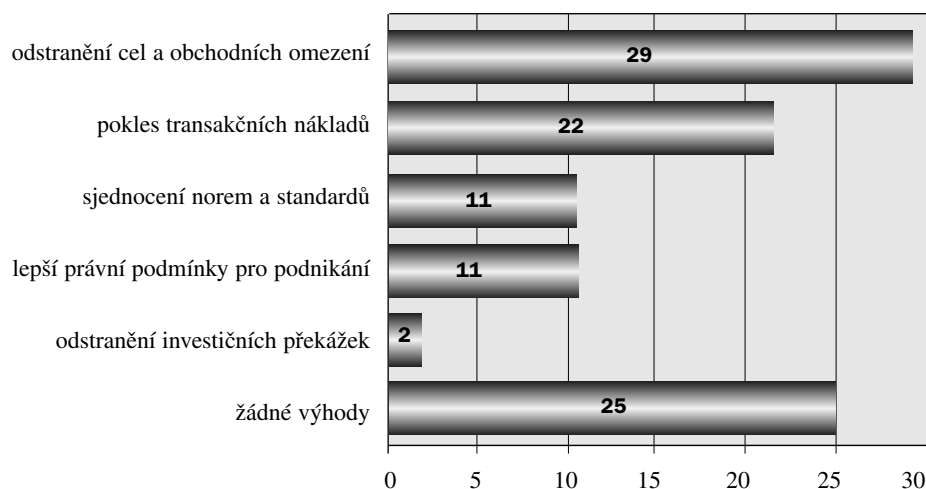
častěji navázaly kontakty již před rokem 2004 střední podniky s padesáti a více zaměstnanci.

Výhody a nevýhody rozšíření Evropské unie

K nejčastěji uváděným výhodám rozšíření Evropské unie o země bývalého východního bloku podle saských podnikatelů patří odstranění celních a obchodních omezení. Celkem 29 procent z nich to považuje za největší výhodu, přičemž častěji si to uvědomují podnikatelé z výrobní sféry (34 procenta) a obchodu (39 procent). U podnikatelů ve službách a dopravě jsou podíly nižší (17 a 27 procent). Pokles transakčních nákladů hodnotí pozitivně 22 procenta saských podnikatelů, nejčastěji se tak domnívají firmy v oblasti dopravy (27 procent). Pro čtvrtinu dotazovaných se se vstupem nových zemí do EU neobjevila žádná výhoda. Ve sféře dopravy si to myslí 29 procent a ve sféře služeb 33 procenta z nich (viz graf 4).

Z analýzy výhod a nevýhod je zřejmé, že možnost rozšíření produkce do nových členských zemí a úspora nákladů považuje část podnikatelů za výhodu, část si ovšem uvědomuje větší konkurenci a s tím spojený cenový tlak vzniklý s přístupem konkurenčních podniků z těchto států na saský trh. Větší konkurence představuje problém pro 45 procent podnikatelů Saska. Nad průměrem jsou odpovědi podnikatelů v dopravě (52 procenta) a ve výrobní sféře (47 procent). Ze všech čtyř zkoumaných podnikatelských sfér se nejvíce postižení nevýhodami cítí právě podnikatelé v dopravě. Ti nejvíce pocí-

Graf 4 Výhody rozšíření EU podle saských podnikatelů (podíl v %)

Zdroj: IHK 2005, S. 10

jí konkurenci z nových členských zemí, zejména z České republiky a Polska (viz graf 5).

Pracovní síla z nových zemí

Sasko patří dlouhodobě k nejhlasitějším zastáncům stávajícího omezení pohybu pracovních z nových zemí Evropské unie. Tamní vláda a ministerstva v tomto ohledu důsledně chrání svůj pracovní trh. První přezkoušení tohoto omezení, které proběhlo 1. května 2006, potvrdilo obavy z otevírání pracovního trhu a přechodnou dobu prodloužilo o další dva roky.

Pětašedesát procent dotazovaných saských podnikatelů v současnosti nepočítá s přijetím nějakého pracovníka (nějakých

pracovníků) z nově přistoupičších zemí. Pětadvacet procent by naproti tomu tyto zaměstnance přijalo (viz graf 6).

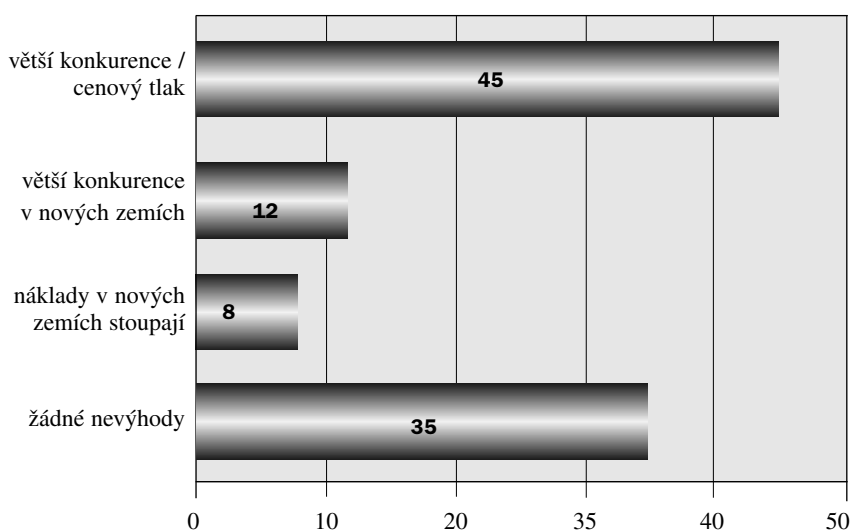
Nejčastějším důvodem, proč by německé firmy přijaly pracovníka/pracovnice z nových zemí Evropské unie, je snížení výdajů na mzdy. Takto argumentují zejména dopravní podniky (27 procent). Z výzkumu je dále patrné, že pracovní potenciál zaměstnanců nových zemí EU by poněkud častěji využily středně velké firmy s padesáti a více zaměstnanci.

Saští podnikatelé uvádějí jako nejčastější překážky obchodních kontaktů mezi Sasy a firmami v ČR nebo Polsku obtížnost hledání spolehlivého partnera v těchto zemích a jazykovou bariéru. Osmnáct procent z nich si stěžuje právě na „spolehlivost“ těchto partnerů. 17 procent pak za nepřekonatelnou překážku považuje neznalost jazyka dané země, pouze pro 9 procent představuje problém korupce v těchto zemích. Rozdílnost právních norem uvedlo také 9 procent.

Závěr

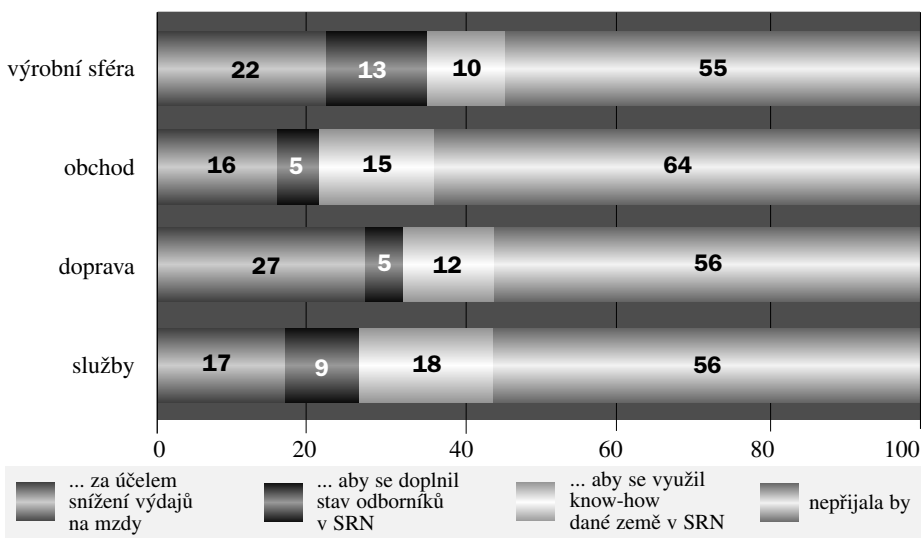
Saští podnikatelé artikulovali rok po vstupu České republiky a Polska do Evropské unie spíše obavy než nadšení. S narůstající konkurencí jako by si nevěděli rady a obávali se jí. Nejintenzivnější hospodářské vazby pěstují saské podniky s Českou republikou a Polskem. Trhy obou těchto zemí jsou ovšem pro většinu saských těchto firem a podniků neznámé, těžce se orientují v právních systémech a české a polské podnikatelské prostředí označují častěji za zkorumpované. Firmy si stěžují, že se jim v nových zemích těžce hledají „spolehliví“

Graf 5 Nevýhody rozšíření EU podle saských podnikatelů (podíl v %)

Zdroj: IHK 2005, S. 10

Graf 6 Naše firma by zaměstnance z nových zemí přijala... (podíl v %)

Zdroj: IHK 2005, S. 13

partneři a že velkou bariérou je jazyková neznalost. S podniky ve „východním“ zahraničí obchodují zejména středně velké firmy.

Rozšíření Evropské unie doposud ovlivnilo činnost jen asi třetiny podnikatelských subjektů v Sasku, a to zejména v oblastech automobilismu, elektroniky a strojního průmyslu. Negativní vlivy se objevily zhruba u čtvrtiny podnikatelských subjektů ve sklářském, keramickém a stavebnickém průmyslu. Tyto firmy pravděpodobně nejvíce pocítily konku-

renci firem z nových členských zemí Evropské unie. Většina ze saských podniků ovšem nepocítila po roce od vstupu žádné změny, které by nějak ovlivnily jejich činnost.

Více než polovina saských podniků by nebyla ochotna přijmout v dohledné době zaměstnance z nových zemí Evropské unie.

Asi pětina z těchto firem by tyto zaměstnance přijala, a to za účelem snížení nákladů na mzdy.

Lukáš Novotný (1979) je vědeckým pracovníkem oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR.

Lukas.Novotny@soc.cas.cz

¹⁾ Výsledky cituji z internetového vydání shrnující publikace uveřejněné na www.dresden.ihk.de/servlet/publikation?publ_id=892&knoten_id=objekt&ref_knoten_id=3085&ref_detail=publikation&ref_sprache=deu (stav k 22. 12. 2006).

²⁾ Wolfgang Schwarz: NDR a ČSSR – socialistické manželství z rozumu a jeho krize. In: Walter Koschmal (ed.): Češi a Němci. Dějiny-kultura-politika. Praha 2001, 302-308. – Horst Brezinski, Birgit Leick: Perspectives for the cooperation of firms in Southwest Saxony and Northern Bohemia after EU enlargement – Finding from interviews with firms in the Saxony-Bohemia border region. In: Milan Jeřábek (ed.): Regionální výzkum v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem, 101–106.

³⁾ www.sachsen.de/de/bf/reden_und_interviews/reden05/winkler-0205.html. K problematice postojů občanů saského přifrančí vůči ČR a EU viz Ilona Scherm: Europa – da würd ich mich mit zu vielen identifizieren. Europa, der EU-Beitritt der Tschechischen Republik und die Frage nach einer europäischen Identität in biographischen Interviews an der sächsisch-tschechischen Grenze. In: Wolfgang Aschauer, Ingrid Hudabiunigg (eds.): Alteritätsdiskurse im sächsisch-tschechischen Grenzraum. Chemnitzer Ostmitteleuropastudien. Chemnitz 2005, 73–79.

⁴⁾ Údaj za květen 2006. Citováno podle Regionálního ředitelství Sasko Spolkové agentury práce (www.polen-tschechien-kontakt.info/servlet/link_file?link_id=17001&target=display&link_zusatz=&ref_detail=News&ref_knoten_id=9731&ref_sprache=cze)

⁵⁾ Eurostat News Release 63/2006: Regional GDP per inhabitant in the EU 25 (18. May 2006). (epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2006/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2006_MONTH_05/1-18052006-EN-APP.PDF)

Terorismus Válka proti státu

Emil Souleimanov a kolektiv autorů: Terorismus. Válka proti státu. Eurolex Bohemia, Praha, 2006, ISBN 80-86861-76-7.

Není jistě sporu o tom, že terorismus patří mezi neaktuálnější témata současných mezinárodních vztahů. Je proto jen dobře, že k tomuto tématu vychází stále více publikací i v České republice. Jednou z nejnovějších a současně nekomplexnějších se v loňském roce stala kniha *Terorismus. Válka proti státu*, kterou vydal kolektiv osmnácti autorů vedený Emilem Souleimanovem. Přes značné mládí autorů (většina nepřekročila třicítku) nabízí dílo zasvěcený a zajímavý pohled na fenomén terorismu, jeho nejružnější formy a projevy i možné způsoby boje proti němu.

Publikace je rozdělena do pěti tematicky orientovaných bloků, z nichž každý sdružuje tři příspěvky. Blok I se zaměřuje na obecné otázky definice, typologie a vývoje terorismu. Uvádí jej obsáhlý příspěvek editora Emila Souleimanova, který charakterizuje terorismus jako formu asymetrického boje, jíž se dostává zvláštního prostoru v rámci tzv. čtvrté generace válčení spojené s érou globalizace. V tomto prostoru, kde významnou roli sehrávají technické vynálezy, komunikace a média, mohou teroristé těžit z asymetrie psychologické (asymetrie zájmů a vůle, asymetrie hodnot) i fyzické (asymetrie mocensko-psychologická a organizační) a dosáhnout díky nim výsledků zdaleka přesahujících jejich reálnou sílu. Dále se editor zamýšlí nad možnými způsoby definování terorismu, jeho klasifikace a stanovení hranice mezi ním a guerillovým bojem. V závěru svého příspěvku pak upozorňuje na posuny, jimiž terorismus poslední dobou prochází, hlavně posun od terorismu konvenčního k superte-

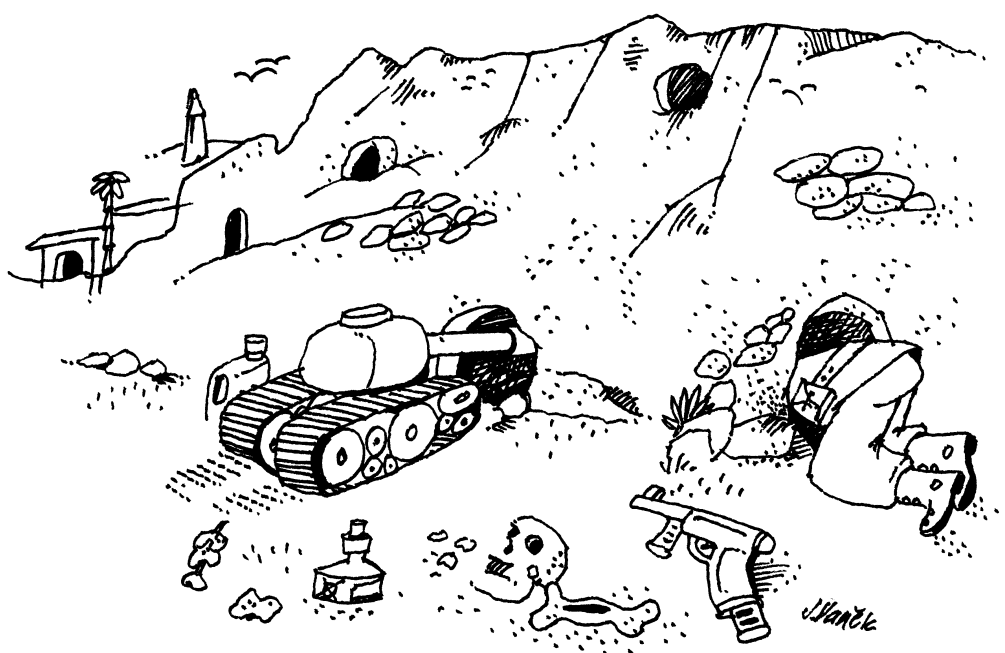
rorismu (využívajícímu zbraní hromadného ničení) a od lokální guerilly ke globálnímu džihádu.

Na úvodní příspěvek navazuje kolektivní text Petra Reimera, Markéty Žídkové a Tomáše Šmída, věnovaný historickému vývoji protistátního terorismu. Autoři tento vývoj člení do pěti fází, a to na raný terorismus (akce judaistické sekty zélótů, hinduistické skupiny thugů a šíitské sekty asasínů), terorismus 19. a počátku 20. století (revolučně-anarchistický a národněosvobozenecý terorismus v Rusku či na Balkáně), antikoloniální a etnoseparatistický terorismus poloviny 20. století (palestinská OOP, baskická ETA či kurdská PKK), terorismus 60.–70. let 20. století (levicový terorismus v Evropě a Latinské Americe) a současný terorismus (hlavně islamistické orientace). Pro kaž-

dou fází uvádějí autoři výčet typických projevů dobového terorismu, neaktivnější skupiny a nejznámější teroristické činy.

První blok uzavírá text Víta Stříteckého na téma psychologie terorismu. Autor nejprve rozlišuje dva základní přístupy ke studiu terorismu, a to přístup racionálně strategický, jenž terorismus považuje za vědomou politickou strategii založenou na posouzení kladů a záporů násilného jednání, a přístup psychologický, který si všímá vnitřních mechanismů na rovině individuální i skupinové. Následně se přiklání k druhému přístupu a z jeho perspektivy rozebírá nejčastěji uváděné hypotézy teroristického chování jednotlivce (hypotéza frustrace-agrese, hypotéza narcistického hněvu, hypotéza negativní identity) a stručně se vyjadřuje též k některým aspektům skupinové dynamiky teroristických organizací. Autor přitom správně poukazuje na skutečnost, že terorismus je heterogenní fenomén, který přitahuje osoby vzájemně odlišného psychologického profilu i motivace, a nelze jej proto pochopit na základě jediné všeobjímající teorie.

Bloky II–IV se zabývají třemi vybranými typy terorismu: terorismem ultralevicovým, etnoseparatistickým a náboženským. První dva typy jsou představeny na příkladech konkrétních teroristických organizací či hnutí. V případě ultralevicového terorismu se jedná o evropský ultralevicový terorismus šedesátých a sedmdesátých let (Miroslav Mareš), peruánské guerillové skupiny druhé poloviny 20. sto-

letí (Pavlna Springerová a Lenka Špičarová) a ruskou anarchistickou organizací 19. století Narodnaja volja (Karel Svoboda). Etnoseparatistický terorismus reprezentují korsická FNLC (Dana Prudíková), kosovskoalbánská UÇK (Věra Stýskalíková) a makedonská VMRO (Richard Stojar). Většina textů má deskriptivní charakter a omezuje se na prosté představení vývoje jednotlivých organizací bez nastolení obecnějších otázek. Autoři navíc obvykle nezavádějí jasné vymezení terorismu, a termín se proto v jejich textech objevuje v různých kontextech a mnohdy se prolíná s jinými, souběžně užívanými pojmy (revoluční hnutí, guerilla aj.). Jisté výhrady vyvolává i výběr příspěvků, jež ne vždy postihuje nejvýznamnější organizace dané ideové orientace, a také jejich řazení, které by snad v zájmu přehlednosti mělo raději postupovat chronologicky.

Blok zaměřený na náboženský terorismus se na rozdíl od dvou bloků předchozích nezabývá pouze specifickými teroristickými organizacemi, ale i některými jevy obecnějšími. Nacházíme tu proto vedle sebe příspěvky věnované sebevražedným útokům (Tomáš Raděj), globálnímu džihádistu organizace al-Káida (Tomáš Mužík) a vztahu USA k Saúdské Arábii (Ondřej Ditrych). Texty jsou podány zajímavým a zasvěceným způsobem a vytknout by jim, resp. prvním z nich, bylo možné snad jen někdy až přílišnou kategoričnost při hodnocení autorem nesdílených vědeckých názorů (v textu označovaných za „nesmyslné“, s. 250, či dokonce „stupidní“, s. 263); ta se i vzhledem ke spornosti diskutovaných otázek jeví přinejmenším jako nevhodná. Obecněji pak lze litovat toho, že se blok nazvaný náboženský terorismus soustředí výlučně na terorismus islámský. Tento přístup totiž přispívá k udržování a rozvíjení stereotypů, jež se v posledních letech ve veřejném mínění zformovaly a na jejichž základě bývá terorismus vnímán jen jako problém muslimského světa. Zvlášť paradoxní přitom je, že mnohé z jevů popisovaných v bloku IV v oblasti islámských zemí nejen nevznikly, ale ani zde nenašly své hlavní uplatnění (např. sebevražedné útoky byly mnohem častěji než na Blízkém východě využívány na Srí Lance sekulární skupinou Tamílských tygrů).

Poslední blok se zaměřuje na otázky boje proti terorismu, a to s přihlédnutím k praxi České republiky. Celkovou představu o tom, jak se vyvíjel přístup naší země k boji proti terorismu a jaké překážky se kladly do cesty prosazování jednotlivých opatření přijímaných v tomto rám-

ci, předkládá příspěvek Oldřicha Krulíka. Autor, který se sám coby pracovník Ministerstva vnitra ČR na formování české protiteroristické politiky podílel, nabízí mimořádně zasvěcený „pohled zevnitř“ (s. 341), jež zajímavě kontrastuje s většinou příspěvků bloků I–IV opřených výlučně o teoretické studium. Na praktické aspekty problematiky kladou důraz rovněž další dva příspěvky posledního bloku, které se zaměřují na kooperaci zpravodajských služeb (Karel Zetocha) a na oprávnění, jimiž v boji proti terorismu disponují zpravodajské služby a bezpečnostní sbory (Mlada Princová).

Recenzovaná publikace je prvním dílem ediční řady nakladatelství Eurolex Bohemia nazvané *Aktuální otázky mezinárodní politiky*. Jako každá „prvotina“, i ono vykazuje jisté nedostatky, jež jsou jistě z velké části způsobené problémy spojenými s koordinací velkého autorského kolektivu. Asi nejvíce zarazí fakt, že klíčový pojem terorismus je v díle používán velmi nejednotně. Neplatí dokonce ani to, že by se, v souladu s názvem knihy, omezil na „válku proti státu“, tj. na činy nestátních aktérů. Sám editor mluví o terorismu nestátním i státním (s. 44), což ovšem vyvolává otázku po důvodech, jež nakonec vedly k soustředění zájmu díla jen na první formu (která je navíc místy prezentována jako forma jediná).

Dále lze litovat, že autoři mnohdy opomíjejí relevantní české prameny a opírají se výlučně o prameny zahraniční. Ačkoli cizí produkce je v řadě oblastí nepochybně četnější a významnější než produkce domácí, bylo by dobré, pokud by v textech doznaly kritické reflexe obě bez rozdílu. Větší péče by konečně měla být věnována formálnímu sjednocení příspěvků (název peruánské organizace *Sendero luminoso* je místy nestandardně překládán jako *Světlý chodník*, název organizace *al-Kajdá* se objevuje asi ve třech různých přepisech apod.) Přes uvedené nedostatky představuje publikace vcelku úspěšný pokus uvést veřejnost do složitější problematiky terorismu a přiblížit jí jeho nejrozličnější aspekty. Jako taková si zaslouží nejen to, aby – slovy editora – zaujala „patřičné místo v /.../ knihovně“ (s. 9), ale také to, aby se stala východiskem pro další, podrobnější studium celé problematiky.

Veronika Bílková

Veronika Bílková (1975) je vědeckou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bilková@iir.cz

Jan Křen: Dvě století střední Evropy. I. vyd. Praha: Argo, 2005. – 1109 s. (Dějiny Evropy; sv. 8). ISBN 80-7203-612-2.

Recenzovaná kniha je monumentální prací, ať už co do celkového rozsahu publikace, historického záběru dvou set let vývoje střední Evropy, výběru tematických okruhů, zpracování historiografie k dané tematice či množství použité literatury a pramenů. Autor věnuje svou knihu širšímu čtenářskému okruhu a studentům. Práce však může být i kvalitním základem pro jakékoli studium dílčích otázek historického, politického, společenského či kulturního vývoje střední Evropy ve vymezeném období. Ke kvalitě zpracování dané problematiky jistě přispěla i autorova dlouholetá činnost na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK, jehož specializací je právě studium velkých teritoriálních regionů – tedy i střední Evropy.

Na počátku je důležité vymezení středoevropského regionu, seznámení s hlavními otázkami spojenými s jeho historií. Pojem *střední Evropa* – v historiografii dost diskutovaný – zahrnuje v předkládané publikaci šest přímých nebo historických sousedů – Polsko, Maďarsko, Slovensko, Česko, Německo a Rakousko. Přitom velký význam hrají historické faktory, úloha Rakouska, Německa, vztahy mezi jednotlivými středoevropskými státy. Tvoří pevnou součást celkového rámce vývoje střední Evropy. Autor seznamuje s širokým pojetím středoevropského regionu podloženým „staletým (konfliktním) společenstvím dějinných osudů těchto sousedních národů, ale ne vždy vědomím – často je toto vědomí naopak kontrární, není-li dokonce nevědomím; mnozí pozorovatelé právě to však považují za příznačné a charakteristické pro střední Evropu.“¹⁾

Autor si všímá i jiných pojetí a jejich východisek. Opírá se o výsledky historického bádání národních dějin. Upozorňuje na skutečnost, že historická věda nemá absolutní hodnotící kritéria, nebo jich má jen málo a pracuje přednostně se srovnáním. Pokud se jedná o časové vymezení předkládané práce – jde o dvě století od konce osmnáctého století do dvacátého století. Při seznamování s metodologickými otázkami je jako základ publikace představena „kombinace politicko-diplomatických a sociálně-ekonomických makrohistorií s novými disciplinami antropologických mikrohistorií“.²⁾ Osvětlovány jsou však i s tím spojené obtíže, dosud málo monograficky zpracovávaná témata men-

Dějiny střední Evropy

talit menšin, obrat k sémantické analýze apod. Rozvinutější bádání je možno nalézt v oblasti kultury a jejích jednotlivých oborů. Kulturní oblast je pro dějiny střední Evropy významná, ale její zpracování je spojeno s řadou problémů, s pojednáním celku i specifík jednotlivých částí kulturního dění. Po zvážení rizik spjatých s metodologickým zvládnutím zpracování této oblasti byla namísto pasáží o umění zvolena forma vybraných sond a exkurzů pobízejících k náhledu do specializované literatury. Při periodizaci práce autor vycházel přednostně z dějin makrohistorie. Upozorňuje, že v rozčleňování látky se musely sladovat rozličné vývojové křivky jednotlivých zemí regionu i například to, že není ustálená periodizace druhé poloviny 20. století – tedy období považované již za nejnovější soudobé dějiny. Autor zvolil jako „organizující princip“ desetileté cykly, ne shodné s desetiletími kalendářními (léta padesátá, šedesátá apod.). Výklad pokračuje až do devadesátých let, ale neobsahuje záměrně žádný „uzavírací“ mezník.

Úvodní kapitola podrobněji zdůvodňuje teritoriální a časové vymezení zpracovávané tematiky a příslušné historické metody i možná interpretační paradigmatata, analyzuje vývoj střední Evropy, ale i Evropy západní a východní, zabývá se interpretací evropských dějin. V souvislosti s touto interpretací upozorňuje autor na „rostoucí skepsi k velkým historickým příběhům, ne-li k platnosti historického poznání vůbec... stačí uvést těžké omyly společenských věd v souvislosti s rokem 1989, podcenění virulence národních pohybů v této i následující době. Selhal velký pokus marxismu o celistvou interpretaci dějin pomocí paradigmatu základny a nadstavby a střídání společenských formací. Povážlivě se množí i pochyby ohledně jeho západního antipodu – modernizační teorie. Rozhodně selhala i představa konce dějin, které měly napříště probíhat jen po linii západní liberální modernity...“⁽³⁾ Za nutné k uspořádání obrovského materiálu k historickému bádání

považuje autor velké interpretační vzorce, syntetizující teorie a paradigmatata. Nejširším rámcem a předpokladem komparace je pro něj celistvé pojetí evropských dějin.

Vlastní přehled historie střední Evropy je pak rozčleněn do třinácti chronologicky řazených kapitol, tvořících celek s jednotným výkladovým schématem. V jeho první části jsou vždy zachyceny obecné civilizační změny, jež určují životní styl příslušné doby, ovlivňují celý kontinent a v různých fázových posunech i střední Evropu. Na to pak navazuje přehled mezinárodních poměrů, především evropských, na nichž je vývoj střední Evropy závislý. Například při charakteristice střední Evropy na prahu novověku je čtenář seznamován s řadou specifických v politické, společensko-historické a hospodářské oblasti a v historickém vývoji středoevropského regionu, v komparaci s ostatními evropskými regiony. „Osudy střední Evropy 18. století byly stále ovlivňovány historickými změnami, které přinesl novověk.“⁽⁴⁾ Zvláštní pozornost ve výkladu patří středoevropskému osvícenství, revolucím, konkrétním specifitostem ve vývoji v Polsku, ve Francii za Napoleona, německým reformám a období „restaurence“. Ve vztahu k pojmu poddanství autor upozorňuje, že „historická terminologie pro tuto dobu... je různorodá a různě se v ní střídají pojmy poddanství a nevolnictví...“⁽⁵⁾ Přínosné pro chápání dějin vývoje v daném období je osvětlování souvislostí, například mezi reformami 18. století a hlubokého převratu práva, které se postupně zevšeobecňovalo a nahrazovalo rozličná práva stavovská i právo obyčejové. Ke správnému výkladu středoevropských dějin novověku nutně přispívá charakteristika katolicismu, rozbor dramatických přeměn církevního a náboženského života. Při zpracovávání národních hnutí jako neodmyslitelné součásti sledované středoevropské historie autor analyzuje vznik moderních národů. „Novodobé společenské a duchovní poměry proměnily i etnickou podobu kontinentu... K dosavadním

kategoriím ‚stát‘ a ‚region‘ přibývá kategorie další – ‚národ‘.“⁽⁶⁾ Národotvorný proces je názorně zobrazen na příkladech Němců, Rakušanů, Poláků, Maďarů, Čechů a Slováků a nakonec i Židů.

V další části, kterou výklad již přímo do střední Evropy vstupuje, jsou pojednávány zdejší faktory nadnárodní, lze-li, jak autor uvádí, pod tento pojem shrnout řadu různorodých jevů, jakou byla habsburská monarchie, Německý spolek, „zábořové mocnosti“ v polském a maďarském případě, ve 20. století pak versailleský systém a soustava nacistické a po ní následující sovětské dominance. Podobně jsou v období nejnovějším zkoumány Severoatlantická aliance a Evropská unie. Na tyto základy navazuje vždy jakýsi generalizující náčrt obecných či společných dějin pojednáváných zemí.

Při zpracování etap revolucí 1948–49 je rok 1948 právem ukázán jako první celoevropská revoluce. Vzhledem k vymezení tematiky je hlavní pozornost věnována konkrétní situaci v Německu, Rakousku, Čechách, na Moravě a v Uhrách. Celkový obraz této dějinné etapy doplňují zvláštní exkurzy, například rozbor životních podmínek dělnictva raného kapitalismu umožňuje širší vidění a vnímání sledované doby i porozumění jejích historických dějů. Například v Čechách a na Moravě v první polovině 19. století „fenomén tovární práce se již tehdy významně podílel na sociálním profilu společnosti a vnášel do ní nový druh sociálního napětí v podobě živelných protestů, nepokojů a násilí...“⁽⁷⁾

V popředí zájmu kapitoly nazvané „počátky modernizace“ jsou výsledky revolucí, hospodářská, především industriální konjunktura a úsilí historických národů středovýchodní Evropy o národní stát. Zvláštní pozornost si zasluží exkurz věnovaná středoevropskému liberalismu, už proto, že výklad tohoto pojmu má stále svou aktuálnost, i když je silně ovlivňován konkrétními historicko-ekonomickými podmínkami. V kapitole časově vymezené přelomem století jsou opět nejprve zhodnoceny obecné trendy v ekonomické i politické sféře a dále pak je konkretizována situace v Polsku, Uhrách, ale i postavení židovského obyvatelstva a nakonec pak Čechů a Němců. Ve zpracování se obrátí autorovo dlouholeté studium této problematiky, umožňující její lepší pochopení.

Totéž se projevuje i ve zpracování dalších kapitol, zabývajících se první světovou válkou, meziválečným obdobím a druhou světovou válkou. V řetězci ekonomických i politických skutečností je

každý článek velmi důležitý pro správné vidění těchto historických etap ve střední Evropě. Opět v těchto souvislostech hraje zásadní roli exkurz zabývající se menšinovou otázkou. Můžeme sledovat proměny této otázky v historickém vývoji. „Vskutku akutní se menšinová otázka stala teprve, když byla instrumentalizována státním revizionismem ve třicátých letech, hlavně z iniciativy nacistického Německa.“⁸⁾

Výsledky rozsáhlého autorova studia dané tematiky jsou zachyceny i v kapitole věnované druhé světové válce, okupaci a odboji, včetně exkurzu zabývajícím se poněkud opomíjeným židovským odbojem a odporem, a pak následně problematikou nucených přesunů obyvatelstva a dalších otázek poválečných událostí. Střední a východní Evropa byla „válkou nejméně postiženou částí kontinentu, a také se po válce stala dějištěm největších změn a převratů...“⁹⁾ Autor osvětluje vznik a charakter „lidových demokracií“ v Polsku, Maďarsku a Československu, vnitropolitický vývoj v Rakousku a v sovětské okupační zóně Německa, v mezinárodně politické sféře zformování dvou politických bloků – „západního“ a „východního“ a vznik studené války – soupeření dvou konkurujících si a střetávajících se režimů.

Na to pak kontinuálně navazuje analýza politických událostí v zemích střední a východní Evropy v padesátých, šedesátých a sedmdesátých letech. Její věrohodnost a přínosnost je podložena autorovým dlouholetým studiem i výzkumnou praxí, zasvěceným rozbohem bohatého pramenného materiálu i literatury. Na tomto základě vznikl zdařilý obraz historických jevů, jako byl *stalinismus* a *sovětizace lidových demokracií*. První krize komunistických režimů jsou dokumentovány na příkladech NDR, Polska, Maďarska i Československa. Pozornost je věnována i osobnosti N. S. Chruščova a prvním pokusům o reformy. Příčiny jejich tehdejší aktuálnosti a možnosti jejich realizace i v souvislosti s mezinárodněpolitickou situací zkoumá kapitola věnovaná šedesátým letům. V těchto souvislostech je velmi zajímavý exkurz k *sociálnímu státu* a *životnímu* stylu 60. let, se srovnávacím pohledem na země „západní“ i „východní“. Sedmdesátá léta jsou charakterizována jako „léta přechodu“. Můžeme sledovat prudký rozvoj vědy, kosmických výbojů, ale i problematiky ekonomické, surovinové apod. „Nové surovinové zásoby... i zdroje, které se rýsovaly v objevech biologických věd... sice některé prognózy zpochybnily, ale problém *absolutní hranice růstu*, z něhož se odvozuje vize trva-

le udržitelného rozvoje, zůstává aktuální dodnes.“¹⁰⁾ V ekonomické politice si autor všímá inflační orientace vlád, důsledků ropného ořesu, k nimž patřila i technologická exploze, vynálezy *hi-tech* apod. Setkáváme se se snižováním tradiční váhy zemědělství i s ústupem průmyslu a s nástupem významného sektoru terciárního – sektoru služeb. Nové jevy jsou osvětlovány i ve sféře sociální, ani oblast kulturní nezůstala opomenuta. „Duchovní krize v souvislosti s politickými se ... neomezily jen na evropskou socialistickou levici...“¹¹⁾

Nejen z ekonomického hlediska zaujme exkurz věnovaný srovnání českých a rakouských zemí ve 20. století – před první světovou válkou, v meziválečném období a po druhé světové válce. „Po roce 1945 byla ekonomická potence obou zemí přibližně stejná... Obnova prvních poválečných let byla však v Československu opět rychlejší a předválečná úroveň byla dosažena již v roce 1948, zatímco v Rakousku až v roce 1950.“¹²⁾ V roce 1990 byla již situace jiná, národní důchod na hlavu v Rakousku činil 79,2 procenta a v Československu 38,5 procenta.¹³⁾ Příčiny tohoto vývoje jsou osvětlovány hlavně charakteristikou posledního „normalizačního“ dvacetiletí.

Závěrečná kapitola analyzuje stále aktuální tematiku rozpadu komunistických režimů a demokratických revolucí, konkrétně na příkladu Sovětského svazu, Polska, Maďarska, NDR i Československa. Pozornost si zaslouží celková charakteristika civilizace na přelomu století. „V dramatických dějinách střední Evropy patří druhá polovina osmdesátých a počátek devadesátých let k nejdramatičtějším, a to nejen kvůli revoluční sérii 1989. Z dlouhodobého historického hlediska mělo nemalý význam, že se tehdy dal do běhu dalekosáhlý převrat, největší od počátku moderní doby na přelomu 18. a 19. století, podle některých dokonce největší od počátků soudobé civilizace. Tak, či onak,

v každém případě po dvou stech letech končí éra, kdysi započatá parním strojem a nastupuje éra nová, zatím provizorně označovaná přívlasky postindustriální, postmoderní, dokonce se objevil i pojem postobčanská. Tato proměna nebyla jen pouhým rámcem převratu roku 1989 v zemích sovětského bloku, ale přímo s ním souvisela: jejich neschopnost čelit civilizačním výzvám demokracie a lidských práv a technologicko-ekonomické opožďování bylo nehlubší příčinou této politické revoluce.“¹⁴⁾

Při hodnocení autorova zpracování dané problematiky je nutno vyzdvihnout i autorovo výchozí stanovisko, že složitě a různorodě dění jednotlivých národů, zemí, eventuálně i jejich částí, vyžaduje, aby syntetizující a komparativní pohled byl doplněn a korigován paralelními dějinami. Jednotlivé kapitoly získávají na komplexnosti a barvitosti zpracováním osobních portrétů a řadou zajímavých exkurzů, často čerpajících z nových historických disciplín. Celá publikace se řadí k základní literatuře pro studium historie zemí střední a východní Evropy a zaujme všechny odborné čtenáře i zájemce o hlubší poznání této oblasti ve vymezeném období a v širokých souvislostech.

Ivona Řezanková

Ivona Řezanková (1952) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

rezankova@iir.cz

¹⁾ Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. 1. vyd. Praha: Argo, 2005. (Dějiny Evropy; sv. 8). ISBN 80-7203-612-2, s. 13.

²⁾ Tamtéž, s. 14.

³⁾ Tamtéž, s. 31.

⁴⁾ Tamtéž, s. 51.

⁵⁾ Tamtéž, s. 90.

⁶⁾ Tamtéž, s. 101.

⁷⁾ Tamtéž, s. 178.

⁸⁾ Tamtéž, s. 459.

⁹⁾ Tamtéž, s. 542.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 803.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 806.

¹²⁾ Tamtéž, s. 901.

¹³⁾ Tamtéž, s. 902.

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 911.

